

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Musul'da Nüfus Coğrafyası

HUSSEIN MUSTAFA YAQOB ALQIROT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Çankırı- 2023

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Musul'da Nüfus Coğrafyası

HUSSEIN MUSTAFA YAQOB ALQIROT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Çankırı – 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	i
TEZ KABUL VE ONAY.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR	vii
TABLO LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
1.GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	2
1.2. Çalışmanın Kapsamı	3
1.3. Çalışmanın Yöntemi	3
1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları.....	4
2. NÜFUS BÜYÜKLÜĞÜ VE BÜYÜME EĞİLİMLERİ.....	5
2.1. Nüfus Büyüklüğü	5
2.2. Büyüme Eğilimleri.....	6
2.3. Nüfus Artış Faktörleri	12
2.3.1. Giriş	12
2.3.2. Nüfus Doğurganlığı.....	13
2.3.3. Doğum Oranı.....	13
2.3.4. Uzamsal Varyasyon.....	13
2.4. Ölüm Oranı	14
2.4.1. Çocuk Ölümlerinin Yaş Değişimi	17
2.4.2. Kırsal ve Kentsel Alanlarda Çocuk Ölümlerinde Değişim	19
2.4.3. Çocuk Ölümlerinin Hastalığa Göre Cinsiyet Varyasyonu	21
2.5. Nüfus Hareketleri (Göçler)	23
2.5.1. Zorunlu Göç ve Nedenleri (2004-2013).....	23
2.5.1.1. Siyasi Koşullar	24
2.5.1.2. Güvenlik Koşulları.....	25

2.5.1.3. Din ve Mezhep Farkı	25
2.5.2. Zorunlu Göçün Büyüklüğü ve Ninova Ovalarındaki Göçmenlerin Coğrafi Dağılımı	26
2.6. Zorunlu Göçün Olumsuz Etkileri.....	29
2.6.1. Konut Sorunları	29
2.6.2. Ekonomik Sorunlar	29
2.6.3. Sağlık Sorunları.....	30
2.6.4. Hizmet Sorunları	30
2.7. Haziran 2014'te Musul'un İşgalinden Sonra Ülke İçinde Yerinden Edilme Krizi31	
3. NÜFUSUN MEKANSAL DAĞILIMI.....	33
3.1. Sayısal ve Mekansal Dağılım.....	34
3.2. Sayısal ve Göreceli Dağılım	35
3.2.1. Nüfusun Sayısal Dağılımı	35
3.2.2 Nüfusun Yüzde Dağılımı	38
3.3. Kentsel ve Kırsal Dağılım.....	42
3.4. Nüfus ve Dağılımı Önlemleri.....	44
3.4.1. Nüfus Yoğunluğu	45
3.4.2. Nüfus Yoğunlaşma Oranı.....	46
3.5. Coğrafi Dağılımın Özgüllüğü	49
3.5.1. Nüfusun Coğrafi Dağılımı.....	49
3.5.2. Coğrafi Dağılımı Etkileyen Faktörler	51
3.5.2.1. Doğal Faktörler	52
3.5.2.2. Beşeri Faktörler.....	55
4. NÜFUSUN BİLEŞİMİ VE ÖZELLİKLERİ	60
4.1. Kalitatif ve Yaş Yapısı	60
4.1.1. Kalitatif Kompozisyon	60
4.1.2. Yaş Yapısı	63
4.2. Ekonomik Yapı	67
4.2.1. İnsan Gücünün Bileşimi	70
4.2.1.1. Ekonomik Olarak Aktif Nüfus	70
4.2.1.2. Ekonomik Olarak Aktif Olmayan Nüfus	71
4.2.1.3. İşgücü Oranı.....	73

4.2.2. Nüfusun Ekonomik Faaliyeti ve Meslekleri.....	74
4.3. Sosyal Özellikler	77
4.3.1. Medeni Durum	77
4.3.2. Eğitim Düzeyi	82
4.3.3. Etnik, Irksal veya Mezhepsel Özellikler	85
4.3.3.1. Ulusal ve Dilsel Kompozisyon	87
4.3.3.2. Dini Kompozisyon	88
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	89
KAYNAKÇA	93
ÖZGEÇMİŞ.....	97

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*Musul'da Nüfus Coğrafyası*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

25/10/ 2023

HUSSEIN MUSTAFA YAQOB ALQIROT

TEZ KABUL VE ONAY
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

HUSSEIN MUSTAFA YAQOB ALQIROT tarafından hazırlanan “*Musul'da Nüfus Coğrafyası*” başlıklı bu çalışma 25/10/2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oy çokluğuyla] başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Coğrafya Anabilim Dalı*’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman: Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

İmza:

Üye : Doç. Dr. Murat TANRIKULU

İmza:

Üye: Doç. Dr. İlker YİĞİT

İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 19/10/2023 tarih ve 2023/46-01-B sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Coğrafi bilimsel analiz, coğrafyanın zaman ve mekân boyutlarında gerçekleşen değişikliklerini araştırmak ve anlamak amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Coğrafi olaylar, yerel, bölgesel ve küresel düzeylerde dinamik değişimlere maruz kalabilir. Bu değişimleri kavramak için coğrafi verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması gerekmektedir. Modern araçlar arasında coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ve bilgisayar programları gibi teknolojiler, bu analizleri daha etkili bir şekilde gerçekleştirmemize olanak tanır.

Coğrafi bilimsel analiz, coğrafi verilerin depolanması, yönetimi ve haritalandırması için CBS'nin sunduğu araçları kullanır. CBS, coğrafi verilerin dijital ortamda saklanmasını ve yönetilmesini sağlayan bir teknolojidir. Bu veriler, coğrafi analiz için kullanılan çeşitli yöntemlere tabi tutulabilir ve ardından görsel haritalar, grafikler ve istatistikler aracılığıyla sunulabilir.

Coğrafi analiz, CBS'nin sağladığı araçları kullanarak mekânsal ilişkileri, eğilimleri ve desenleri ortaya çıkarmak için kullanılır. Örneğin, coğrafi verilerin analiziyle belirli bir bölgedeki iklim değişikliklerinin zaman içinde nasıl değiştiği veya nüfusun nasıl dağıldığı gibi sorulara cevaplar bulunabilir. Bu analizler, coğrafi bilimsel araştırmaların yanı sıra planlama, çevre yönetimi, afetlerin önlenmesi ve yer seçimi gibi alanlarda da büyük öneme sahiptir.

Nüfus coğrafyası ise nüfusun dağılımını, büyüklüğünü, bileşimini, hareketliliğini ve diğer nüfus özelliklerini inceleyen bir disiplindir. Nüfus, coğrafyanın odak noktası olarak kabul edilir çünkü nüfus, insanların yerleşimleri, ekonomik faaliyetleri, toplumsal ilişkileri ve çevre üzerindeki etkileriyle yakından ilişkilidir. Nüfusun dinamik doğası, sürekli değişim içinde olduğunu gösterir ve bu değişimleri anlamak için coğrafi bilimsel analiz yöntemlerine ihtiyaç duyar.

Coğrafi nüfus çalışmaları, nüfusun özelliklerini ve değişimini anlamak için analitik ve nicel teknikleri kullanır. Bu çalışmalar, nüfusun mekânsal dağılımını

haritalandırarak başlar. Nüfusun yoğun olduğu bölgeler, kentsel alanlar, kırsal bölgeler ve göç hareketleri gibi mekânsal desenler belirlenebilir. Ayrıca nüfusun bileşimini incelemek için demografik analizler yapılır. Coğrafi nüfus çalışmaları, ayrıca nüfusun değişimini anlamak için zaman serisi analizlerini kullanır. Nüfus artış hızı, doğum oranları, ölüm oranları, göç oranları gibi göstergeler, uzun vadeli trendleri belirlemek için incelenir.

Ninova Vilayeti'nde nüfus artış katsayılarındaki zamansal mekânsal değişimleri inceleyen bu çalışmanın ortaya çıkmasında öncelikle yoğun akademik çalışmalarına rağmen bana geniş zaman ayıran, her daim bana yardımlarını esirgemeyen, bu zorlu süreci bana kolaylaştıran, önerileri ile çalışmanın sağlıklı olarak ilerlemesinde katkıları olan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ'ye teşekkürlerimi ve derin saygılarımı sunarım.

25/10/2023

Hussem Mustafa Yaqob ALQIROT

ÖZET

Tezin Başlığı : MUSUL'DA NÜFUS COĞRAFYASI

Tezin Yazarı : HUSSEIN MUSTAFA YAQOB ALQIROT

Danışman : Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Anabilim Dalı : Coğrafya

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Kabul Tarihi :25/10/2023

"MUSUL'DA NÜFUS COĞRAFYASI" başlıklı bu çalışma, Ninova Vilayeti'ndeki nüfusun dağılımı, artışı ve nüfusa etki eden faktörler gibi konuları incelemekte ve elde edilen verilerle nüfus coğrafyası alanındaki araştırmalara ve analizlere katkı sağlamayı hedeflemektedir. Nüfusun özellikleri ve bileşimine dair analizleri içeren bu çalışmanın amacı, nüfus fenomeninin varyasyonunun mekânsal ilişkilerini ortaya koymak, valilikteki nüfus durumunu tanımlamak ve değerlendirmek için nicel analizlere dayanarak mevcut ve gelecekteki durumu değerlendirmektir.

Çalışma, popülasyon özellikleri ve mekânsal varyasyonların analiz edildiği üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, "Nüfusun Coğrafi Dağılımı" başlığı altında, sayısal ve çevresel ölçütler olmak üzere üç konuyu ele almaktadır. İkinci bölüm ise "Nüfus Büyüklüğü ve Büyümesi" başlığını taşıyarak nüfusun büyüklüğü, büyüme eğilimleri ve nüfus artış faktörleri gibi konuları içermektedir. Üçüncü bölüm ise "Yaş ve Cinsiyet Yapısı", "Sosyal Özellikler" ve "Ekonomik Yapı" başlıklarından oluşmaktadır.

Çalışmanın sonuçlarına göre Ninova Vilayeti'nin nüfusu 2010 yılından 2014 yılına kadar artarken, 2014 yılından itibaren düşme eğilimi göstermektedir. Valilik, 2013 nüfus sayımına göre genel yoğunluğun 92 kişi/km² olduğu bir bölgede yer almaktadır. Bölgede yaşayan insanların yoğunlaşması, çoğunlukla Musul'da ve büyük bir yüzdeyle yoğunlaşmaktadır. Buna karşılık, batı bölgeleri daha az nüfusludur ve Bu durum bölgedeki kaynakların dağılımında dengesizlik yaratmaktadır. Bu dengesizlik, bölgenin doğal, insani ve ekonomik açıdan geri kalmasına ve sonuç olarak devletin zayıflamasına yol açmaktadır

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Nüfus Artışı, Zamansal-Mekansal Değişim-Ninova Vilayeti

ABSTRACT

Thesis Title : Population Geography in Mosul
Author : HUSSEIN MUSTAFA YAQOB ALQIROT
Supervisor : Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ
Department : Geography
Thesis Type : Master's Thesis
Date : 25/10/2023

This study, titled " Population Geography of in Mosul ", examines the distribution of the population in the city of Mosul, its increase and the factors affecting the population, and aims to contribute to research and analysis in the field of population geography with the data obtained. The aim of this study, which includes analyzes of the characteristics and composition of the population, is to reveal the spatial relationships of the variation of the population phenomenon, to evaluate the current and future situation based on quantitative analyzes to describe and evaluate the population situation in the governorate.

The study consists of three parts in which population characteristics and spatial variations are analyzed. The first chapter, under the title of "Geographical Distribution of Population", deals with three issues, namely numerical and environmental criteria. The second part is titled "Population Size and Growth" and includes topics such as population size, growth trends and population growth factors. The third part consists of the titles of "Age and Gender Structure", "Social Characteristics" and "Economic Structure".

According to the results of the study, while the population of Nineveh Governorate increased from 2010 to 2014, it showed a decreasing trend since 2014. The governorate is located in a region where the general density is 92 persons/km² according to the 2013 census. The concentration of people living in the region is concentrated mostly in Mosul and a large percentage. In contrast, the western regions are less populated, creating an imbalance in the distribution of resources in the region. This imbalance leads to the natural, human and economic backwardness of the region and consequently the weakening of the state.

Keywords: Population, Population Growth, Temporal-Spatial Change-Nineveh Governorate

KISALTMALAR

CBS : Coğrafi Bilgi Sistemleri

DAEŞ : Irak ve Şam İslam Devleti

ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü

IOM : Uluslararası Göç Örgütü

İŞİD : Irak ve Şam İslam Devleti

TABLO LİSTESİ

Tablo No:

Sayfa

Tablo 1.1: Ninova Vilayetinde 1977-2018 dönemi idari birimlerin nüfus artış katsayıları	9
Tablo 1.2: Çocuk ölümlerinde yaş değişimi	17
Tablo 1.3: Kazalardan kaynaklanan ölüm oranları	19
Tablo 1.4: Konut sayısına göre şehir ve kırsal ölüm yüzdesi	20
Tablo 1.5: Çocuk ölümlerinin hastalığa göre cinsiyet değişimi.....	22
Tablo 1.6: Yerinden edilmiş ailelerin sayısını (2004-2013) göstermektedir.	26
Tablo 2.1: Ninova vilayeti nüfusunun, yıl için şehir merkezi, ilçeler ve ilçeler de dahil olmak üzere sayısal dağılımı (2009,2014,2018).	36
Tablo 2.2: Ninova vilayetinin yıl için yüzde dağılımı (2009,2014,2018).....	41
Tablo 2.3: Musul şehrinin göreceli varyasyonunu göstererek, Merkezi İstatistik Bürosu'nun 1977-2020 yılları arasındaki büyüme katsayısı tahminleri.	44
Tablo 2.4: Ninova vilayetinin nüfus yoğunluğu	46
Tablo 2.5: Ninova vilayetindeki işyerleri endeksine ve çalışan sayısına göre en önemli endüstriler (2009-2018)	56
Tablo 3.1: Musul şehri ve Irak'ta erkek oranı (1947-2020)	61
Tablo 3.2: Musul nüfusunda, çevreye göre erkek oranının dağılımı (1957-2012). ...	62
Tablo 3.3: Nüfusun nitel bileşimi	63
Tablo 3.4: Yaş gruplarını ve 1957-2012 döneme ait nüfusun yüzdesi	65
Tablo 3.5: Musul ve Irak'ta geçim oranı (1957-2012)	68
Tablo 3.6: 1977-2012 Nüfus sayımı için Musul şehrindeki insan gücünün türlerine göre dağılımını göstermektedir.	72
Tablo 3.7: 1977-2012 nüfus sayımına göre Musul'daki çalışma yüzdesi.....	73
Tablo 3.8: Musul'da ekonomik olarak istihdam edilen nüfusun (1977-2012) cinsiyete göre dağılımı	76
Tablo 3.9: Musul şehri nüfusunun medeni durumu (1977-2012).	81
Tablo 3.10: 1977-2012 nüfus sayımına göre Musul'un eğitim düzeyi	83
Tablo 3.11: Musul'un nüfusunun yıllara göre dini yapısı (1957-2012)	88

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No:

Sayfa

Şekil 1.1: 1977-2009 yılları arası Ninova vilayetinin nüfus artışı	6
Şekil 1.2: 2009-2018 yılları arasında Ninova kentsel alanlarındaki nüfus artış katsayıları	10
Şekil 1.3: 1977-2009 yılları arasında Ninova kentsel-kırsal alanlarındaki nüfus artış katsayıları	11
Şekil 1.4: 1977-2009 Yılları Arasında Ninova Kentsel Alanlarındaki Nüfus Artış Katsayıları	12
Şekil 1.5: 1977'de çocuk ölümlerinin yaş değişimi.....	18
Şekil 1.6: 2000 yılı çocuk ölümlerinin yaş değişimi.....	18
Şekil 1.7: Çocuk ölümlerindeki yaş değişimi	19
Şekil 1.8: Kent ile kırsal kesim arasındaki ölüm oranları	20
Şekil 1.9: Çocuk ölümlerinin hastalığa ve cinsiyet göre değişimi	22
Şekil 2.4: Kuruluşlar endeksine göre en önemli endüstriler	56

HARİTA LİSTESİ

Harita No:

Sayfa

Harita 2.1: Musul şehrinde yerinden edilen aile sayısı (2004-2013)	26
Harita 3.1: Ninova valiliği nüfusunun dağılımı (2009-2018).	36
Harita 3.2: Ninova valiliği nüfusunun (2009-2014-2018) yıllara göre yüzdesel dağılımı	40
Harita 3.3: Ninova'nın fiziki haritası	52
Harita 4.1. Ninova'nın lokasyon haritası	86

1.GİRİŞ

Nüfus artışı, nüfusun sayısal büyümesini ifade eder ve doğal artışla ilişkilidir, yani doğumlar ile ölümler arasındaki farkın sonucudur. Nüfus artışı, devletin insani ve ekonomik yetenekleriyle, nüfusun yaşam standartları ve sağlık düzeyiyle ilgilidir. Ayrıca nüfus artışının askeri ve jeopolitik etkileri de devletin gücüne olumlu veya olumsuz şekilde yansiyabilir. Nüfus büyüklüğü, bir ülkenin ulusal gücüyle etkili bir şekilde ilişkilidir ve devletin askeri ve ekonomik yeteneklerinin büyüklüğünü yansıtır. Bu, nüfus büyüklüğünün net bir konumu olduğu için birçok ve çok yönlü değişkenden etkilenir ve bu durum Musul şehrinde değişiklik gösterebilir. Nüfus büyüklüğü yıl içinde doğal artış ve mekânsal hareket sonucunda değişir. Irak'ın toplam nüfusu 1997 yılında 22.046.244 kişiye ulaşmış olup idari birimlere göre farklılık gösterebilir. Nüfus büyüklüğü açısından Bağdat, 5.423.964 kişiyle Irak'ın en kalabalık şehri olarak birinci sırayı almaktadır. Bu oran Irak nüfusunun %24,6'sını oluşturmaktadır. Bunun sebebi, sosyal ve ekonomik hizmetlerin, devlet işlerini yöneten siyasi merkezlerin ve nüfusa hizmet veren kurumların Bağdat'ta yoğunlaşmış olmasıdır. İdari birimler, nüfus büyüklüğüne ve yüzdelere göre azalan şekilde sıralanmaktadır. Bağdat'tan sonra Ninova'da %3,9 ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu nüfus büyüklüğündeki fark, çekici ve itici mekansal faktörlere bağlı ve ildeki büyüme oranındaki farklılıklara dayanmaktadır.¹

2007 yılındaki nüfus tahminlerine göre Irak'ın nüfusu 29.682.081 kişiye yükselmiştir ve idari birimlere göre farklı yüzdelere dağılmıştır. En yüksek oran Bağdat'ta olup nüfusu 7.145.470 kişiye ulaşarak Irak nüfusunun %1,24'ünü oluşturmuş ve birinci sırayı almıştır. Ninova'da ise nüfusun istikrarlı olduğu ve büyüme seviyesini koruduğu görülmektedir. Ninova vilayetinin nüfusu 2.042.852 kişi olup Irak nüfusunun %9,3'ünü oluşturmaktadır. 2013 tahminlerine göre Ninova vilayeti, Irak nüfusunun toplamından 3.438.194 kişi olduğu ve hala ikinci sıradaki konumunu

¹ Musa Jaafar Radi Al-Musawi, *Ninova Vilayeti'nin Coğrafi Özellikleri Siyasal Coğrafyada Bir Çalışma*, Al-Mustansiriya Üniversitesi, Bağdat 2013, s. 375.

sürdürdüğü bilinmektedir. Bu durum Ninova vilayetinin nüfusunun hala istikrarlı bir şekilde artış gösterdiğini ve büyüdüğünü göstermektedir.²

1977-2007 yılları arasında yapılan istatistikler, Ninova vilayetindeki nüfusun hızla ve sürekli olarak arttığını göstermektedir. Bu dönemde, Irak'ın birinci ve ikinci Körfez savaşlarından etkilenmesine rağmen, Musul bölgesi, ardışık zaman dilimlerinde gözlenen nüfus artışlarının mutlak sayısını etkilememiştir. Büyüme oranları bu 20 yıl boyunca istikrarlı kalmış, ancak son on yılda büyüme oranları düşmeye başlamıştır. Büyüme oranlarındaki düşüş bazı yıllarda Musul kentinin yaşadığı zorlu koşullar ve savaştan etkilenen bölgelerde yaşayan insanların göç etmesi, yaşam koşullarının kötüleşmesi ve kalkınma projelerindeki eksiklikler gibi faktörlere bağlıdır. Özellikle 2003 yılında Irak'ın işgali ve ardından yaşanan değişiklikler, şiddet olayları ve yerinden edilmeler büyüme oranlarındaki düşüşü açıklamaktadır.

Nüfusun sayısı ve büyüme oranı, ilçe ve ilçe merkezleri arasında dağılım açısından farklılık göstermektedir. Bu durum bölgede bir nüfus politikasının gözden geçirilmesini ve tekrar yapılmasını, kalkınma planlarının daha öngörülü ve akılcı hedeflere yönelik olarak yönlendirilmesini gerektirmektedir. Bu planlar, planlama ve düzenleme yaklaşımlarından yola çıkarak nüfusun nicel ve nitel bileşimini, bölgedeki kalkınma politikasına rehberlik edecek şekilde oluşturulmalıdır. Doğal ve insan kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma perspektifiyle daha büyük bir istikrar sağlamak için nüfusun büyüklüğü ve büyüme hızı, ekonomik, siyasi ve askeri gücün artırılması amacıyla tüm yönleriyle kullanılmalıdır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, coğrafi bilgi sistemleri (CBS) teknolojisinden faydalananarak, 2010, 2014 ve 2018 yılına ait güncel nüfus verilerine dayanan bir dizi harita hazırlama ve tasarlama amacıyla uygun kartografik temsil yöntemlerini seçerek, çalışma alanında gerçekleşen nüfus artışını ve değişikliklerini yansıtmayı amaçlamaktadır.

² Al-Musawi, s. 375.

Musul şehrinde 2014 yılında başından sonuna kadar maruz kaldığı işgal ve DEAŞ terörünün boyutları ve yansımaları, nüfusun yerinden edilmesine ve tüm sosyal, siyasi, kentsel, kültürel, dini ve entelektüel alanlarda sebep olduğu yıkımın boyutlarını ortaya koymaktır.

Araştırma aynı zamanda aşağıdaki hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır:

- Zorunlu göçün nedenlerini ve bunların arkasındaki nedenleri belirlemek,
- Bireylerin Musul şehrinde Ninova Ovaları'na nüfus hareketinin büyüklüğünü gözden geçirmek,
- Göçmenlerin yoğunlaştığı coğrafi yerleri belirlemek,
- Musul şehrinde Ninova ovasına göç ve yerinden edilme operasyonlarını temsil eden haritalar çizmek,
- Zorunlu göç olgusunu azaltmak için uygun öneriler ve çözümler bulmak.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Ninova Vilayeti'nin 2010-2018 yılları arasında olan nüfus özellikleri, gerçekleşen göç ve nedenlerinden bahsedilmektedir. Meydana gelen göç hareketi sonrası nüfusunun mekânsal alan üzerindeki dağılımı ve bunu etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. En son kısımda nüfus bileşimi ve özellikleri hakkında bilgi verilerek, Ninova da meydana gelen göçlerin tetikleyen ana faktörlere tekrardan değinilmiş ve sonrasında olumsuz sonuçlar için önerilerde bulunulmuştur.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Araştırmada, öncelikle literatür taraması yapılmış ve daha sonra tasnif edilmiştir. Elde edilen nüfus verilerini nicel araştırma yöntemleri doğrultusunda analiz ederek tablo ve grafik şeklinde sentezlenmiştir. Sentezlenen verileri beşeri bilimlerde oldukça yaygın olarak kullanılmakla beraber, yorumlama üzerine inşa edilmiştir. Bu aşamada kullandığımız yöntem Hermeneutik yöntem olarak da bilinmektedir. Coğrafi bilgi sistemleri (CBS) teknolojilerinden faydalanarak çalışma alanı haritalandırılması yapılmıştır.

1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Ninova ve çevresine ait olan nüfus verilerinin düzenli olarak tutulmamıştır. Sürekli değişen yönetim güçleri ve baskıdan korkan halk, erkek bireylerin askerlik durumları için bazı yerlerde nüfus kaydı yaptırmamıştır. Ayrıca farklı etnik grupların kadınlara ait bilgilerin kayıt alınmasına karşı olduğu da bilinmektedir. Bu eksiklikleri nüfus verilerinin hatalı ve eksik olmasına neden olmakta, çalışmamız için de elde edilecek veriler doğrultusunda kısıtlama oluşturmaktadır. Araştırma alanı üzerine yapılacak haritalarda yine ham veri eksikliğinden kaynaklı zorluklar oluşmaktadır. Benzer çalışmaların da kısıtlı olması, başlangıçta çalışmamızın ilerlemesinde yavaş ilerlemeye neden olmuştur

2. NÜFUS BÜYÜKLÜĞÜ VE BÜYÜME EĞİLİMLERİ

2.1. Nüfus Büyüklüğü

Nüfus büyüklüğü, belirli bir yerde ve belirli bir zamanda yaşayan bireylerin sayısını ifade eder ve bu sayının geçmişte ve gelecekte ne kadar artabileceğini anlamak açısından önem taşır. Bu nedenle nüfus büyümesi eğilimleri ve geçirilen aşamalar temel alınarak, nüfusun büyüklüğünün zaman içinde nasıl değiştiği, bu değişimin faktörleri ve eğilimleri, diğer konut fenomenlerini anlama, açıklama, kontrol etme ve gelecekteki durumlarını öngörme yeteneği, üst konut politikalarının belirlenmesi ve konut sorunlarına uygun çözümlerin geliştirilmesi açısından önemlidir.³

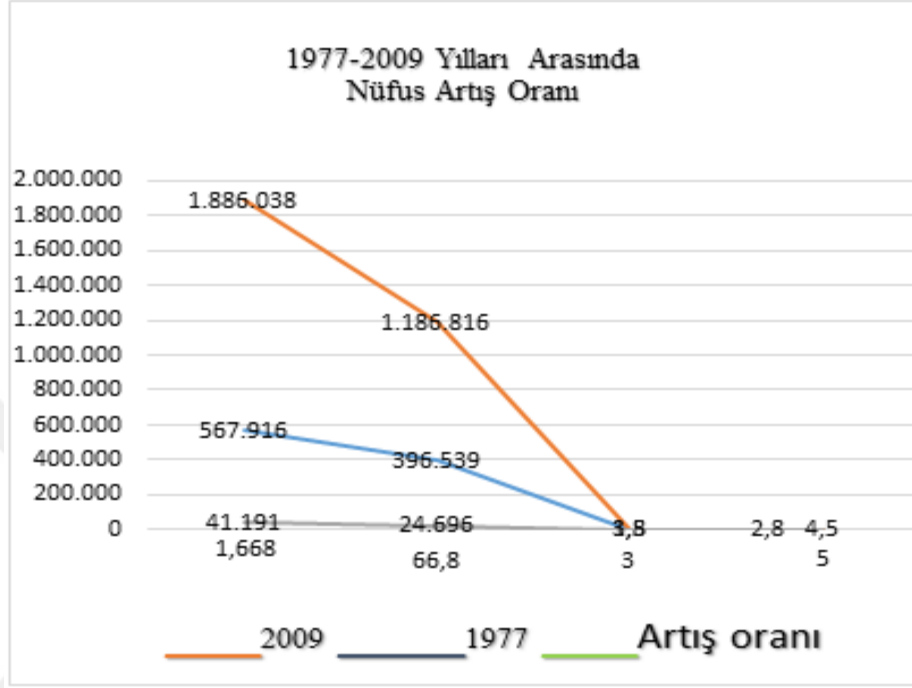
Muhtemelen en iyi ve en doğru kaynak, belirli bir zamanda ve yerdeki nüfusun tespit edilmesinin zorluğundan dolayı, nüfus sayımlarıdır. Bu nedenle Ninova'nın nüfus büyüklüğü Merkezi İstatistik Kurumu aracılığıyla takip edilmiştir. İlçenin nüfusunun sayısı, 1977 yılındaki nüfus sayımının sahip olduğu güvenilirlik nedeniyle nüfus analizinde temel bir taş olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Ninova'nın 1977'deki nüfus büyüklüğü, nüfus artışının hesaplanması ve demografik değişikliklerin karşılaştırılması için temel olarak kabul edilecektir. Başlangıç yılında ilçenin nüfusu 965.869 kişiyken, 2009 yılında bu sayı 3.072.854 kişiye yükselmiştir, yani 2.106.985 kişi artmıştır veya yıllık artış 6587 kişi olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2.1'de Ninova'nın 1977-2000 yılları arasındaki nüfus büyümesini gösteren bir grafik sunmaktadır. Bu grafiğe göre Ninova Vilayeti'ndeki kentsel nüfusu 1977 yılında 567.916 kişi iken, 2009 yılında 1.886.038 kişiye ulaşmıştır. Yıllık artış hızı ise 41.191 kişi olarak gerçekleşmiştir. Kırsal nüfus ise 1977 yılında 396.539 kişi iken, 2009 yılında 1.186.816 kişiye yükselmiştir. Yıllık artış hızı ise 24.696 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu durum Ninova Vilayeti'ndeki kentsel nüfusun yıllık artış hızının, kırsal nüfusun yıllık artış hızının (%1,668) yaklaşık olarak iki katı olduğunu

³ Ali Abdul Razzaq Çelebi, *Nüfus Sosyolojisi*, Üniversite Bilgi Merkezi, İskenderiye 1989, s. 34-38.

göstermektedir. Bu durum ekonomik, sosyal ve siyasi hayata olan etkileriyle birlikte önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Şekil 2.1: 1977-2009 Yılları arası Ninova vilayetinin nüfus artışı

Kaynak: Ninova Valiliği: Merkezi İstatistik Bürosu, 2020

2.2. Büyüme Eğilimleri

Nüfusun büyümesi, farklı zaman aralıklarında nüfusun değişimini ifade eder ve modern çağın en önemli demografik fenomenlerinden biridir. Bu nedenle nüfus büyümesini incelemek, nüfus durumunun analiz edilmesi ve demografik gelişmelerin takip edilmesi için bir zorunluluktur. Büyüme hızlarındaki artış veya azalma eğilimi, nüfusun özelliklerini belirleyerek genel demografik durumu ve gelecekteki eğilimlerini belirler.⁴

Nüfusun büyümesi, doğumlar, ölümler ve göç faktörleri tarafından belirlenir. Uluslararası raporlar ve çalışmalar, doğal artışın yani doğumların ölümlerden daha fazla olmasının nüfus büyümesinde ana faktör olduğunu göstermektedir. Göç ise bir yerde nüfusu artırırken, başka bir yerde azaltabilir. Nüfusun büyüme eğilimini

⁴ Michael Carr, *New Patterns Process And Change In Human Geography*, Thomas Nelson, London 1997, s. 12

belirlemek için nüfus artışını belirlemek ve nüfus büyüme hızını ölçmek önemlidir, çünkü bu değişimin yönünü göstermektedir. Ninova'da nüfus artışları demografik ve ekonomik faktörlerden kaynaklanan önemli değişikliklere sebep olmuştur.⁵

Ninova vilayetinin nüfus büyüme eğilimini hesaplarken, 1977, 1987, 1997 ve 2009 genel nüfus sayımlarının sonuçlarına, 2011 ve 2020 tahmini nüfus verilerine ve Ninova İstatistik Merkezi'nin verilerine başvurulmuştur. Ayrıca Ninova İl İstatistik Dairesi ile birlikte, ilin yapısal planlamasına yönelik bir çalışma kapsamında bazı değerlerin ve verilerin doğruluğu kontrol edilmiştir. Ancak bu çalışma, 2014 Haziran olaylarından sonra durdurulmuştur.⁶

Tablo 1.1'de Ninova vilayetindeki idari birimlerin nüfus büyüme oranlarını 1977-2009 döneminde karşılaştırmak amacıyla sunulmuştur. Bu tablodan, belirli idari birimlerin demografik değişimlerle karşı karşıya olduğu ve 1997-2009 dönemi için büyüme oranlarının 1977-2009 dönemine göre tamamen farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu idari birimler şunlardır: Al-Qayyarah, Tel Kaif İlçesi, Al-Qosh, Sinjar İlçesi, Al-Shimal, Telafar İlçesi, Al-Sheikhan İlçesi, Al-Tal İlçesi, Al-Ba'aj İlçesi.

Bu durum bu idari birimlerin mevcut genel durumunun, 2013 ve sonrası için nüfus tahminlerini hesaplarken dikkate alınması gerektiği anlamına gelmektedir. Tablo 2.1'in incelenmesinden, Sinjar ilçe merkezi, Sheikhan ilçe merkezi ve Al-Shimal bölgesinin nüfusunda negatif bir büyüme olduğu, buna karşılık şehir merkezinde ve Al-Ba'aj ilçe merkezinde pozitif bir büyüme olduğu ve kırsal alanın da bu büyümeye katkıda bulunduğu, ancak son yıllarda (1997-2009) negatif büyüme olduğu görülmektedir.

Al-Qayyarah kasabası da bu dönemde pozitif büyümesinde gerileme ile karşı karşıya gibi görünmektedir, ancak henüz negatif büyümeye ulaşmamıştır. Tel Kaif ve Al-Hamdaniya ilçe merkezleri de benzer bir durumdadır, son yıllarda negatif büyüme meydana gelmiştir. Hamam al-Alil, Tel Hamdaniya, Nimrud, Bartella, Zummar ve

⁵ V.C. Sinha ve Eric Zacharia, *Elements Of Demography*, Allied Publishers Private Limited, New Delhi 2005, s. 241.

⁶ Huw R. Jones, *Population Geography*, Sage publication Ltd, London 2004, s. 14.

Rabia idari birimlerinin nüfus büyümesi nispeten istikrarlı olmuştur. Ancak bazı yıllarda veri eksikliği nedeniyle bazı idari birimlerin büyüme katsayısını hesaplamak zor olmuştur. Bu da bu birimlerin gelecekteki nüfus tahminleri için bu katsayıların kullanımını engelleyebilir.⁷

⁷ Hashem Khudair Al-Janabi, *Kentsel Coğrafyada Bir Çalışma*, Dar Al-Kutub, Musul 1987, s. 37.

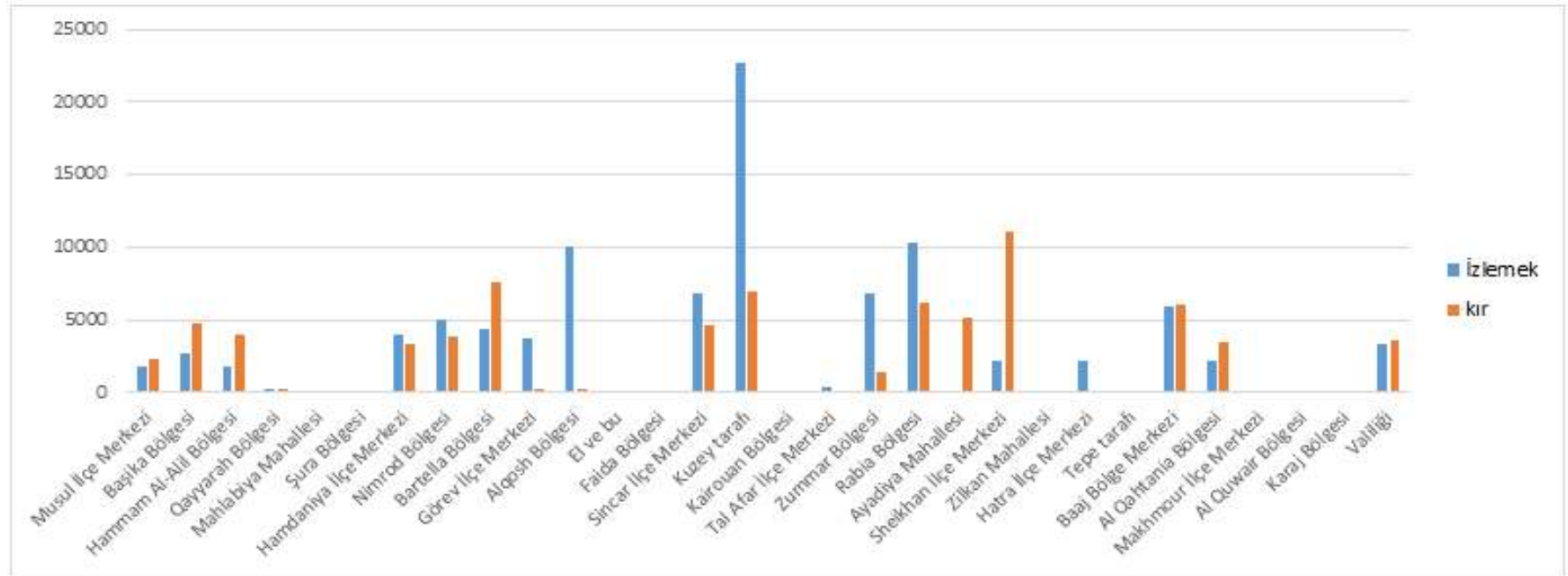
Tablo 2.1: Ninova Vilayetinde 1977-2018 dönemi idari birimlerin nüfus artış katsayıları

1977-2009				2009-2018		
İdari Birim	Kentsel	Kırsal	Toplam nüfus	Kentsel	Kırsal	Toplam nüfus
Musul Şehir Merkezi	3092	-	3271	1815	2258	1838
Başika Bölgesi	3676	4811	4510	2673	4719	4197
Hammam Al-Alil Bölgesi	4039	3124	3366	1827	3933	3255
Qayyarah Bölgesi	3661	4573	4424	0,829	. 871	. 865
Mahlabiya Mahallesi	3943	2021	-	-	-	-
Şura Bölgesi	4497	3491	3613	-	-	-
Hamdaniya İlçe Merkezi	4512	7201	5461	3962	3350	3680
Nimrod Bölgesi	4634	3630	3687	5026	3821	3896
Bartella Bölgesi	4856	3779	4085	4366	7643	6447
Hamdaniye İlçe Merkezi	4702	2938	3516	3767	052	1728
Alqosh Bölgesi	4905	2459	2986	10060	286	2096
Alkoş Bölgesi	6922	4347	4788	-	-	-
Faida Bölgesi	-	-	-	-	-	-
Sincar İlçe Merkezi	5387	1026	543	6796	4583	1240
Şimal Bölgesi	10641	314	543	22706	6974	4415
Kairouan Bölgesi	-	-	-	-	-	-
Tal Afar İlçe Merkezi	2915	431	3147	296	-	0,068
Zummar Bölgesi	5528	3910	4082	6769	1395	5901
Rabia Bölgesi	7350	3997	4049	10282	6140	5901
Ayadiya Mahallesi	4450	3948	0,275	-	5155	-
Sheikhan İlçe Merkezi	3434	2796	1275	2193	11067	4157
Zilkan Mahallesi	-	-	-	-	-	-
Hatra İlçe Merkezi	4070	1691	2269	2132	6973	5754
Tel Bölgesi	4070	3471	4315	-	-	-
Baaj Bölge Merkezi	6651	1882	2998	5903	5989	3254
Al Qahtania Bölgesi	-	-	-	-	-	-

Makhmour İlçe Merkezi	-	-	-	-	-	-
Al Quwair Bölgesi	-	-	-	-	-	-
Karaj Bölgesi	-	-	-	-	-	-
Ninova Vilayeti	3822	3485	3683	3386	3580	3461

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

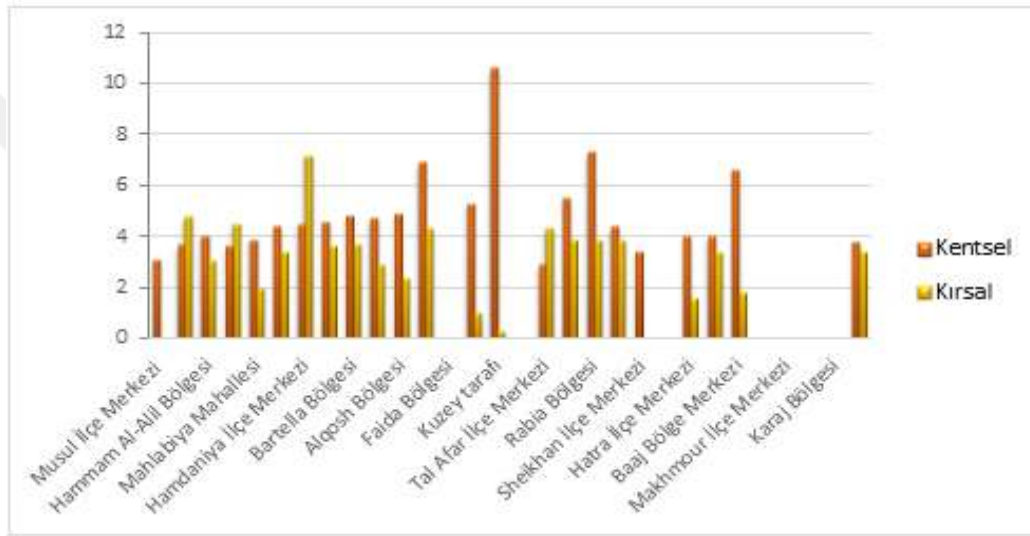
Şekil 2.2: 2009-2018 yılları arasında Ninova kentsel alanlarındaki nüfus artış katsayıları

Kaynak: Planlama Bakanlığı. Sanayi İstatistikleri. Ninova Valiliği

Şekil 2.2'den Ninova vilayetindeki idari birimlerdeki kentsel nüfusun 1977-2009 döneminde genel olarak arttığı sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte 1997-2009 dönemi için nüfus büyüme katsayıları aynı bağlamda değildir. Al-Hamdaniya ilçe merkezi ve Tal Afar ilçe merkezi, kentsel nüfusun azaldığı birimler olarak görülürken, Al-Shimal, Al-Qosh, Rabia, Zummar ve Sinjar ilçe merkezi gibi bölgelerde kentsel nüfus hızla artmaktadır.

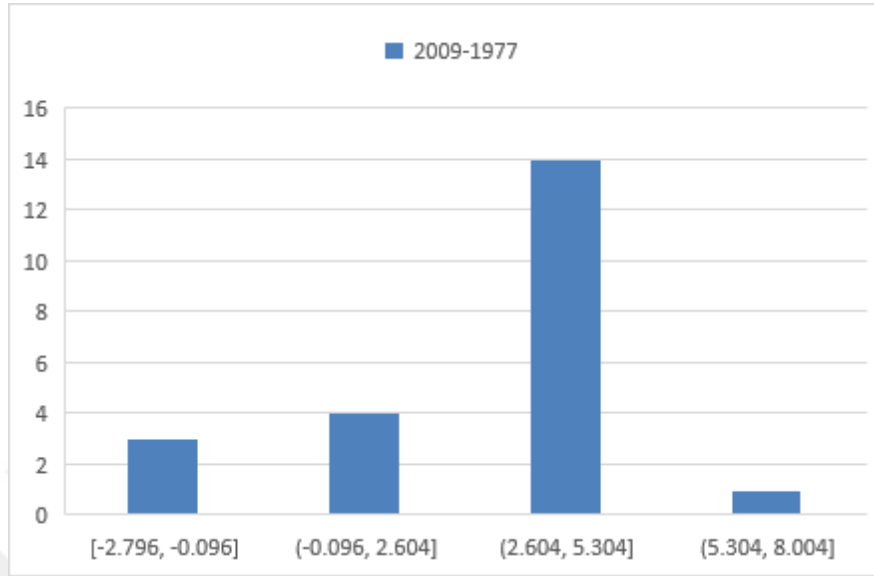
Şekil 2.3: 1977-2009 yılları arasında Ninova kentsel-kırsal alanlarındaki nüfus artış katsayıları

Kaynak: Ninova Valiliği: Merkezi İstatistik Bürosu, 2020

Şekil 2.3: Ninova'nın kırsal nüfusunun 1977-2009 dönemindeki nüfus büyüme katsayılarını göstermektedir. Tablo 2.1'de de görüldüğü üzere, 1997-2009 döneminde kırsal nüfusta bir azalma söz konusudur. Bu azalmalar, Al-Sheikhan ilçe merkezi, Sinjar ilçe merkezi, Al-Shimal, Al-Hamdaniya ilçe merkezi ve Tel Afar ilçe merkezi gibi bölgelerde gerçekleşmiştir. Ayrıca Batulah, Zummar ve Rabia bölgelerinde hızlı bir nüfus artışı gözlenmiştir. Bu noktada Musul şehir merkezinin 1997 yılından önce kırsal nüfus içermediği belirtilmelidir.

Şekil 2.4: 1977-2009 Yılları Arasında Ninova Kentsel Alanlarındaki Nüfus Artış Katsayıları

Kaynak: Yazar tarafından 12.05.2023 tarihinde oluşturulmuştur

2.3. Nüfus Artış Faktörleri

2.3.1. Giriş

Nüfus artışının faktörleri doğal artış ve göç hareketleri olarak ortaya çıkar. Doğal artış, doğum sayısının ölüm sayısından fazla olmasıyla gerçekleşirken, göç hareketleri ise yer değiştirmeye ilgilidir.⁸ Uzmanlar, demografik değişkenler olan doğumlar, ölümler ve göçün, nüfus fenomeninin tüm yönlerini analiz etmede temel olduğunu belirtmektedir. Nüfus problemlerinin analizi, bu değişkenlerin ve özellikle nüfus artışının yolunu belirlemeye dayanmaktadır. Ancak Irak genelinde veya özellikle bakıldığında Musul şehrinde, araştırmacıların özellikle eski kayıtların eksikliği, doğruluğu ve kapsayıcılığı gibi zorluklarla karşılaştığı görülmektedir. Bu, yaşam istatistikleri ve iç veya dış göç istatistiklerindeki belirsizliklerden kaynaklanmakta ve güvenlik sorunları, doğal koşullar ve vadiler arasındaki insan hareketliliği gibi birçok etken tarafından etkilenmektedir. Ayrıca insanların yaşamsal kayıtların önemini bilmemesi de bu durumu etkileyen diğer bir faktördür.

⁸ Jones, s. 22-24.

2.3.2. Nüfus Doğurganlığı

Doğurganlık terimi, doğum olaylarının ve canlı doğan bebek sayısının bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bu kavram, üreme yeteneği kavramıyla farklılık göstermektedir. Üreme yeteneği, doğal olarak çocuk sahibi olma kapasitesini ifade ederken, doğurganlık ise doğum olaylarına ilişkin doğrudan bir ölçüm sağlamaz. Nüfus doğurganlığı, nüfus fenomenlerindeki değişimler ve gelişmelerde önemli bir etkindir ve nüfus hesaplamaları ve geleceğe yönelik tahminlerde temel verileri temsil etmektedir. Bu nedenle nüfus çalışmalarının temelini oluşturur. Doğurganlık, toplumdaki doğum eğilimini anlamak, nüfus politikalarını belirlemek ve sosyal ve ekonomik planlamada kullanılan önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir.

2.3.3. Doğum Oranı

Doğum oranı, bir toplumun doğurduğu ve doğal nüfus artışını temsil eden canlı doğan çocukların sayısını ifade etmektedir. Doğumlarla ilgili çalışmalar genellikle canlı doğumlarla ölçülen gerçek doğurganlıkla sınırlıdır ve doğal nüfus hareketinin temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu, nüfus çalışmalarında önemli bir unsur olan temel değişkenlerden biridir ve genellikle ölüm ve göçten daha yüksek bir düzeydedir. Bu nedenle doğum oranının incelenmesi, ölüm oranlarının incelenmesinden daha zorlu bir görevdir. Ölüm gerçekleşmesi kaçınılmaz bir olaydır, ancak doğurganlık böyle değildir. Doğurganlık daha az istikrarlıdır ve tahmin edilebilir ve kontrol edilebilir. Sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik faktörler gibi birçok etkene bağlı olarak değişim gösterebilmektedir. Örneğin, doğum oranındaki herhangi bir artış, doğrudan nüfusun yaş yapısına yansır ve bu, toplumda küçük yaş gruplarının büyüklüğünün diğer gruplara veya yaşlı nüfusa kıyasla genişlemesine neden olmaktadır.

2.3.4. Uzamsal Varyasyon

Ninova’da doğurganlık hızlarının kaba doğum oranlarına göre mekânsal değişkenlikleri gözlemlenmektedir. Kaba doğum oranı aşağıdaki formülle hesaplanır:

$$\text{Kaba Doğum Oranı} = \frac{\text{Belirli Bir Yılda Canlı Doğan Bebek Sayısı}}{\text{O Yılın Ortasındaki Nüfus}} \times 1000$$

Bu hesaplamalara göre en yüksek kaba doğum oranları Musul şehrinde kaydedilmiştir. Bu oran 2013 yılı başından itibaren binde 58,3 ila 68 arasında değişmektedir. Aynı zamanda, doğum oranı sürekli olarak artış göstermiştir: 2010'da binde 58,3, 2011'de binde 63,1, 2012'de binde 64,8 ve 2013'te binde 67 artış olmuştur. Ninova vilayetindeki ve diğer ilçelerdeki bu artışın nedeni o dönemde genel olarak yaşanan olumlu ekonomik koşullardır. Ancak sonraki yıllarda bu oranlar düşmüştür: 2015'te binde 64,4, 2016'da binde 52,3 ve ardından binde 47,9'a kadar düşmüştür. Sürekli düşen oranlar, özellikle 2014'ten sonra Ninova vilayetindeki ekonomik kriz nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte doğum hızı düşse de diğer ilçelere ve genel olarak tüm illere kıyasla hala yüksek kalmaktadır⁹

2.4. Ölüm Oranı

Ölüm, canlılar arasında biyolojik bir olaydır ve toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi durumu gibi belirleyicilerden etkilenebilmektedir. İleri düzeyde sağlık, konut, eğitim ve altyapı hizmetleri gibi faktörlerle birlikte diğer belirleyiciler de ölüm oranlarını etkilemektedir. Bu faktörler toplumun seviyelerine ve demografik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hizmet özelliklerine dayalı olarak ölçülebilmektedir. Bu nedenle ölüm olgusu, doğal artışı belirleyen bir faktör olmasının yanı sıra karşılaştırmalar yaparken, biyolojik olayları, demografik göstergeleri ve gelecekteki tahminleri hesaplama ve değerlendirme açısından da önem taşımaktadır. Ölüm, en yaygın olarak kullanılan ölçümlerden biri olan ham ölüm hızı gibi çeşitli ölçümlerle değerlendirilir. Ham ölüm hızı, toplum arasında ölüm seviyelerini ölçerek, demografik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hizmet özelliklerine ilişkin net bir görüntü sunmaktadır.¹⁰

Bilindiği gibi, bir ülkenin doğurganlık ve ölüm oranlarına ilişkin veri ihtiyaçları, toplam nüfusa göre doğum ve ölüm oranlarının yanı sıra yaşa göre doğurganlık ve

⁹ Fadel Al-Ansari, *Nüfus Coğrafyası*, New Press, Şam 1986, s. 37.

¹⁰ Jones, s. 22-24; Sinha ve Zacharia, s. 70-71.

ölüm oranlarını kapsamaktadır. Ayrıca alt ve üst coğrafi bölgelere göre ayrıntılı verilerle birlikte ölüm nedenlerine ilişkin veriler de önemlidir. Ayrıca özellikle ulusal düzeydeki mevsimsel veriler, ölüm verileri ve halk sağlığı amaçları için büyük öneme sahiptir. Bu tür verilerin sürekli olarak sağlanması, doğum ve ölüm oranlarındaki değişikliklerin izlenmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca ölüm oranının düşük olduğu alt ve üst bölgelerde, ülkenin demografik durumunu yansıtmak için birkaç yıl boyunca verilerin toplanması gerekebilmektedir. Ancak Irak, hala gelişmekte olan ülkelerden biri olarak, resmi olarak kaydedilen nüfus istatistikleri eksik ve yetersizdir ve genel olarak güvenilir bir kaynak olarak kullanılmamaktadır.¹¹

Bu alanda hala kamu ve özel sağlık kuruluşlarının eksiklikleri bulunmaktadır. İstatistiksel verilerin anlaşılması, açıklanması, tablolar haline getirilmesi, kaydedilmesi ve çeşitli kanallar aracılığıyla yayınlanması konusunda zayıflıklar mevcuttur. Bu durum özellikle nakil sürecinde hataların olasılığını arttırmaktadır. Teknik personelin önemi konusundaki bilgisizlik, hatalara kolayca düşülmesine neden olmaktadır. Bunun nedeni doğum ve ölüm kayıt sisteminin hemşirelere ve yetkili ebelere doğum belgesi düzenleme yetkisi vermesidir. Bu yetkinin yanı sıra istatistiksel kayıt hatalarıyla ilişkili yük ve hatalar dışında ekonomik ve mali kayıplar da meydana gelmektedir. Özellikle geleceğe yönelik planlama ve kalkınma stratejilerinde kesinlik olmaması durumunda, belirsizliklere ve yanlış yönlendirmelere yol açabilmektedir. Dolayısıyla ekonomik ve mali kaynakların etkin kullanımı konusunda zorluklar ortaya çıkmaktadır.¹²

Ninova vilayetindeki ölüm sayılarına ve anlamlarına daha detaylı bir şekilde değinmemiz gerekirse Irak, 18 ilin bulunduğu bir ülke olup yönetsel birimlere ayrılmıştır. Bu illerdeki nüfus dağılımı göz önüne alındığında, başkent Bağdat'ın diğer illere kıyasla daha yüksek bir nüfus yüzdesine sahip olduğu bilinmektedir. 1994 yılında, Bağdat ilinin nüfus oranı diğer illere göre %23,5'e ulaşmıştır. Ninova

¹¹ Birleşmiş Milletler, *Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu, İstatistiksel Veriler ve Hayati Oranlar için Diğer Yöntem ve Teknikler*, Birleşmiş Milletler, New York 1994, s. 21; Khalid Zuhri Khawaja, *Irak'ta Doğum ve Ölüm Kayıtlarının Tamamlanmasının Değerlendirilmesi*, Nüfus Bülteni, Ürdün 2000, s. 5.

¹² Muthkher Sharif Al-Ghabsha, *Ninova Vilayeti'nde Dört Mevsimin Üreme ve Ölüm Üzerine Etkisi*, Musul Üniversitesi, Tıp Diploması Tezi, Musul 1999, s. 24.

vilayetindeki nüfus ise 1997 yılındaki bir sayıma göre toplamda 2.174.372 kişidir ve dokuz ilçeye ayrılmıştır. Bu ilçeler Musul, Hamdaniya, Tal Afar, Sinjar, Baaj, Tell Kaif, Şeyhkan, El Hatra ve Akre'dir (siyasi koşullar nedeniyle hariç tutulmuştur). Genel yoğunluk, Tell Kaif gibi yüksek yoğunluğa sahip ilçelerde olduğu gibi değişmektedir.¹³

Hamdaniyah beldesi yoğun nüfuslu olan ilçeler arasında yer alır ve 1997 nüfus sayımına göre nüfus yoğunluğu 90,97 kişi/km²'dir. Orta nüfus yoğunluğuna sahip olan ilçeler arasında Tal Afar ilçesi 61,84 kişi/km² ve Şeyhan ilçesi 26,43 kişi/km² yer almaktadır. Düşük nüfus yoğunluğuna sahip ilçe olarak Bahzaniye ilçesi bulunur ve nüfus yoğunluğu 10,73 kişi/km²'dir. Bu nüfus dağılımı aynı zamanda zaman dilimine bağlı olarak farklı faktörlerden etkilenmiştir. 1977-1997 yılları arasında şehre göç eğilimi artmış ve sağlık ve yaşam standartlarının iyileşmesi, ilçeler arasındaki nüfus dağılımında farklılıklara yol açmıştır. Ancak 1997'den itibaren savaş ve ekonomik ablukanın etkisiyle sağlık ve yaşam standartlarındaki kötüleşme nedeniyle ilçeler arasında ölüm ve doğum oranları farklılaşmış ve yaşam süresi üzerinde etkiler oluşmuştur.¹⁴

Ablukanın etkisiyle nüfus yoğunluğu arasındaki farklılık ortaya çıkmıştır. Ablukanın etkisiyle özellikle çocuk ölüm oranlarının yükselmesi ve buna bağlı olarak beklenen yaşam süresinin düşmesi, her ilçenin nüfus yoğunluğuna net bir şekilde yansımıştır. Bu, olumsuz etki ilçeler arasında farklılık göstermiştir ve özellikle çocuk ölüm oranlarına olan negatif etkisi ilçeden ilçeye değişmiştir. Bu durum tüm çocuk hastanelerinin ölüm kayıtlarının incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Çocuk ölüm oranlarındaki yüzdelik oranlar, eğilimler ve seviyeler yıldan yıla ve ilçeden ilçeye farklılık göstermektedir. Bu nedenleri belirlemeye yönelik çalışmada ilçedeki tüm çocuk hastanelerinin ölüm kayıtlarına başvurulmuştur (Bağdat özelinde, Musul şehir merkez olması nedeniyle, Aqrah ilçesi ise siyasi durum nedeniyle istatistiklere dahil edilmemiştir). Çalışmanın bu bölümünde Ninova'da 1997-2000 arası dönemde yaşanan çocuk ölümlerine değinilecektir.

¹³ Birleşmiş Milletler, s. 172.

¹⁴ Dhanoon Younis Abdullah Al-Obaidi ve Fawaz Hamid Hamo Al-Naish, *Ninova Vilayeti'nde Yüzey Suyunun Nüfus Dağılımına Etkisi*, Eğitim Koleji'nin İlk Bilimsel Konferansı, Wasit 2002, s. 3.

2.4.1. Çocuk Ölümlerinin Yaş Değişimi

İnsanlar yaşlarına bağlı olarak çeşitli hastalıklara maruz kalırlar. Örneğin, çocuklar bulaşıcı hastalıklar, yetersiz beslenme, solunum ve sindirim sistemi hastalıkları gibi hastalıklara daha yatkındır. Gençler ise hareket ve aktivite yetenekleri nedeniyle diğer yaş gruplarından daha fazla kazalara maruz kalırlar. Yaşlılar ise kalp hastalıkları ve zararlı tümörler gibi hastalıklara maruz kalmada daha fazla risk altındadır. Dolayısıyla, ölüm oranları yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir. Çünkü her yaş grubunda ölüme neden olan sebepler farklılaşmaktadır. Tablo 2.3'te çocuk ölümlerinde yaşa bağlı varyasyonu ve Ninova vilayetindeki çocuk ölüm oranlarının yükselişini (1997-2000) 1977 yılındaki ölüm oranlarıyla karşılaştırdıktan sonra göstermektedir.

Tablo 2.2: Çocuk ölümlerinde yaş değişimi

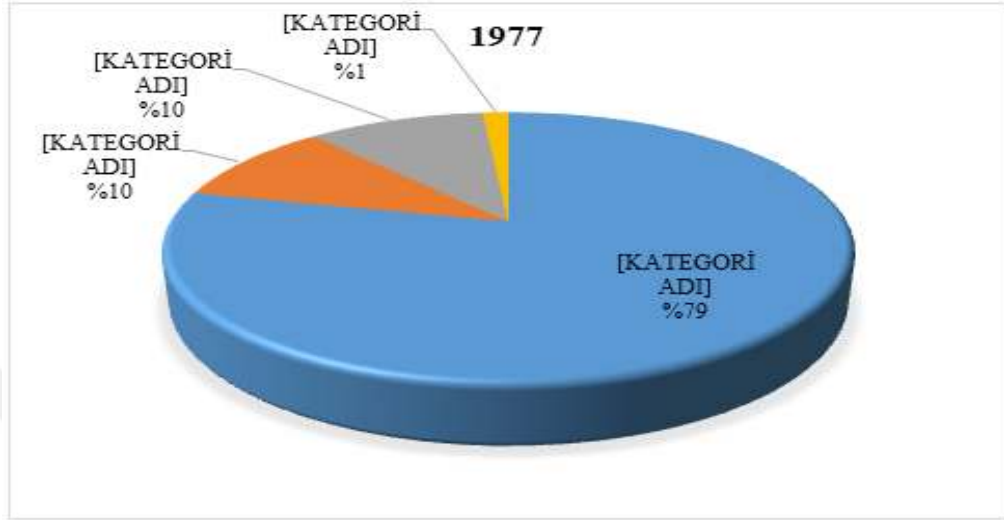
Yaş grubuna göre çocuk ölümleri	1977	%	2000	%
Bir yılın altındaki bebek ölümleri	800	78,6	13847	84
Bir yıldan beş yıla kadar	100	9,8	1931	11,6
Beş ila on yıl	102	10	505	3
On ila on beş yıl	15	1,4	245	1,4
Toplam	1017	100	16528	100

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

Tablo 2.2'den anlaşıldığı üzere, çocuk ölümlerinde yaşa bağlı bir varyasyon olduğu ve özellikle bebek ölümlerinin (bir yaşın altındaki) ölüm oranlarındaki en yüksek yaş grubu olduğu görülmektedir. Ayrıca (1997-2000) dönemindeki çocuk ölüm oranlarının 1977 yılına göre artış gösterdiği ve bu yaş grubunun ölüme diğer nüfus gruplarına göre daha az direnç gösterdiği belirlenmiştir. Özellikle ateş, bağırsak iltihabı ve ishal gibi hastalıklar, çoğunlukla sağlık bilincinin azlığı, aile sağlığı bakımında bilgisizlik ve devlet tarafından çocuk ve anne sağlığına yönelik sağlık geliştirme programlarının sunulmaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, ailelerin çocuk sağlığına yönelik kötü alışkanlıklar içinde kalmaları, çocuğun özel bakıma ihtiyaç duyduğu bu yaş aralığında sağlık hizmetlerinin sunulmaması, ailelerin yetersiz gelir nedeniyle yeterli ve dengeli beslenme sağlayamaması gibi

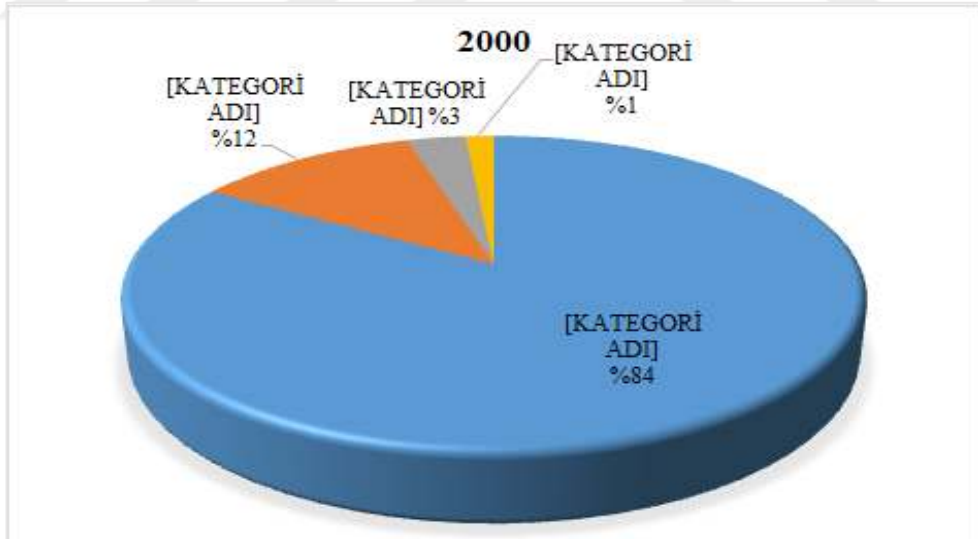
faktörler, çocuklarının yetersiz beslenme ve anemi gibi hastalıklara yakalanmasına sebep olmuştur.

Şekil 2.5: 1977'de çocuk ölümlerinin yaş değişimi

Kaynak: Yazar tarafından 12.05.2023 tarihinde oluşturulmuştur

Şekil 2.6: 2000 yılı çocuk ölümlerinin yaş değişimi

Kaynak: Yazar tarafından 12.05.2023 tarihinde oluşturulmuştur

Şekil 2.5 ve 2.6'da çocuk ölümlerindeki yaş değişimini göstermektedir. Konutlarda kişi yoğunluğunun artması, hastalıkların ve enfeksiyonların yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu konutlar genellikle dar olduğundan bazı aileler çocuklarını özellikle (5 yaşından küçükler) ev dışına, sokaklara ve yollara çıkarmak zorunda

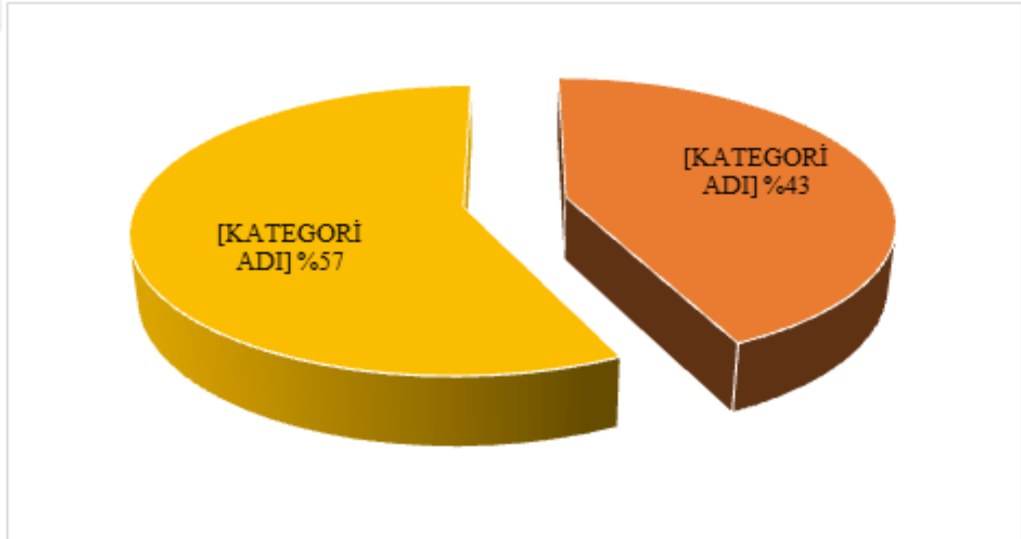
kalmakta, bu da çeşitli kazalara maruz kalmalarına ve hayatlarını kaybetmelerine neden olabilmektedir.

Tablo 2.3: Kazalardan kaynaklanan ölüm oranları

Çocuğun yaşı	Sayı	%
Beş yaşından on yaşına kadar	85	43
On yaşından on altı yaşına kadar	113	57
Toplam	198	100

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

Şekil 2.7: Çocuk ölümlerindeki yaş değişimi

Kaynak: Yazar tarafından 12.05.2023 tarihinde oluşturulmuştur

2.4.2. Kırsal ve Kentsel Alanlarda Çocuk Ölümlerinde Değişim

Ailelerin ikamet ettikleri yer, çocuk ölümleri açısından önemli bir faktördür, çünkü ailenin asıl yerleşim yeri sosyal, ekonomik ve kültürel durumunu yansıtır. Ayrıca ailenin yaşadığı çevrenin doğası ve temel sağlık hizmetlerinin mevcudiyeti, çocuk ölüm oranları ve seviyeleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Bu nedenle çalışmada Ninova vilayetindeki çocuk ölüm oranlarındaki farklılıkları ortaya koymak için diğer ilçeleri bir araya getirerek Musul şehriyle çocuk ölüm oranlarını karşılaştırılmıştır.

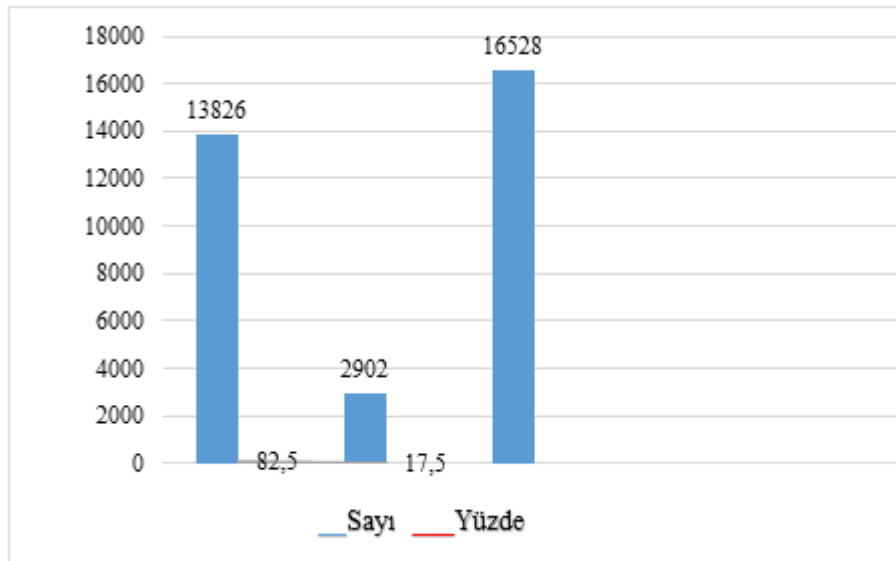
Tablo 2.4: Konut sayısına göre şehir ve kırsal ölüm yüzdesi

Nüfus yeri	Sayı	%
Şehir	13826	82,5
Kırsal	2902	17,5
Toplam	16528	100

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

Tablo 2.4'te görüldüğü üzere Musul şehrindeki çocuk ölüm oranları, ilçelerdeki çocuk ölüm oranlarından daha yüksektir. Bu durum Musul şehrinin nüfus yoğunluğunun yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Musul şehrinin nüfus yoğunluğu 1997 nüfus sayımına göre 1.201.017 kişi olup kilometrekare başına 663,5 kişi olarak hesaplanmıştır. Genellikle, Musul şehrinde nüfus artış ve büyüme oranı diğer ilçelere göre daha yüksek olması, ölüm oranlarının diğer ilçelerden daha yüksek olmasının nedenlerinden biridir. Ayrıca kırsal bölgelerdeki bazı çocuk ölümlerinin şehirde yaşayan olarak kaydedildiği bilinmektedir. Bu ölümlerin şehir hastanelerinde gerçekleştiği ve kayıtların doğruluğuna dikkat edilmediği de bilinen bir diğer durumdur. Bu problemler dahilinde 1997-2000 arası kırsal bölgedeki ölüm oranı %17,5 olarak kaydedilirken, şehirdeki ölüm oranı %82,4 olarak kaydedilmiştir.

Şekil 2.8: Kent ile kırsal kesim arasındaki ölüm oranları

Kaynak: Ninova Valiliği: Merkezi İstatistik Bürosu, 2020

Şekilde görülen oranlar beklentilerle uyuşmamaktadır. Genellikle kırsal kesimde çocuk ölüm oranının, özellikle bebek ölüm oranının şehre göre daha yüksek olması beklenmektedir. Bunun nedeni ise sağlık ve tıbbi hizmetlerin yetersiz olması, sağlık farkındalığının düşük olması ve ölen çocukların ailelerinin eğitim düzeyinin düşük olmasıdır. Ancak şehirde çocuk ölüm oranının kırsaldan daha yüksek olması şaşırtıcı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce bahsettiğimiz faktörlere ek olarak, çocuk ölüm oranlarındaki bu yükseklik sebeplerinin bir kısmı istatistik ve kayıt tutma ile ilgilidir. Çoğu zaman özellikle uzak kırsal bölgelerde çocuğun ölümleri, özellikle sağlık merkezlerinden uzak köylerde kaydedilmemekte ve özellikle bebekler için doğum kayıtlarına geçmeden önce ölüm gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle çocuk ölümlerinin kayıtlara yansımaları konusunda eksiklikler mevcuttur.

2.4.3. Çocuk Ölümlerinin Hastalığa Göre Cinsiyet Varyasyonu

İnsanlar birçok farklı hastalıktan etkilenmektedir ancak burada insan için ölümcül olan hastalıklara odaklanılmıştır. Bilimsel ve teknolojik ilerleme hastalıkların doğru teşhis edilmesine ve sınıflandırılmasına yardımcı olmuştur ve bu ilerlemeler, araştırmacıların tıbbi çalışmalarında görevlerini kolaylaştırmıştır. Sınıflandırma ve teşhis, sağlık kuruluşlarındaki kayıtlı ölüm verilerinin iyileştirilmesine yansımıştır. Buradaki artan çabalar ve çalışmalar, ilçe sakinlerinin yaş ve cinsiyetlerine bağlı olarak maruz kaldıkları hastalıkların nedenlerine göre göreceli önemi belirlemeye odaklanmaktadır. Cinsiyete bağlı olarak ölümlerin farklılığı, her iki cinsiyetin genetik ve biyolojik farklılığından kaynaklanırken, sosyal faktörler de ölümler üzerinde etkili olmaktadır. Bireylerin biyolojik direncinin zayıflığı ve gücü ailelerin sağladığı bakıma da bağlıdır ve farklılık gösterebilmektedir. Bu noktada, erkeklerin hastalıkları yenme ve sağ kalma konusundaki direncinin genellikle kadınlara kıyasla daha güçlü olduğu gözlemlenmekte ve bunun nedeni ailelerin erkeklere sağlık alanında sunduğu bakımın farkında olmasalar bile daha fazla olmasıdır. Aşağıdaki tabloda, hastalık kategorilerine göre cinsiyetler arası karşılaştırma yapılmıştır.¹⁵

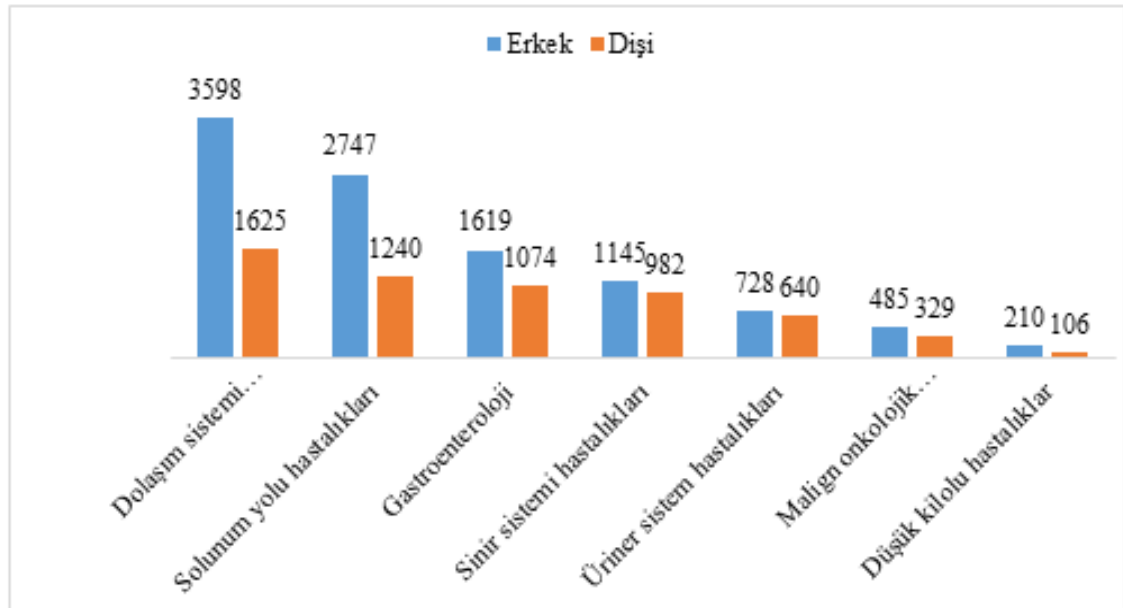
¹⁵ Bu hastalıkların dağılımında Sağlık Bakanlığı'nın sınıflandırması benimsenmiştir. Çünkü hastalıklar 56'sı ana, 10 tanesi ikincil hastalık olmak üzere toplam 66 çeşittir. Bu bağlamda araştırmada

Tablo 2.5: Çocuk ölümlerinin hastalığa göre cinsiyet değişimi

Hastalık	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek (%)	Kadın (%)
Dolaşım sistemi hastalıkları	3598	1625	5223	34,1	27,1
Solunum yolu hastalıkları	2747	1240	3987	26	20,6
Gastroenteroloji	1619	1074	2693	15,3	17,9
Sinir sistemi hastalıkları	1145	982	2127	10,8	16,3
Üriner sistem hastalıkları	728	640	1268	6,9	10,6
Malign onkolojik hastalıklar	485	329	814	4,6	5,4
Düşük kilolu hastalıklar	210	106	316	1,9	1,7
Toplam	10532	5996	16528	100	100

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

Şekil 2.9: Çocuk ölümlerinin hastalığa ve cinsiyet göre değişimi

Kaynak: Ninova Valiliği: Merkezi İstatistik Bürosu, 2020

karşılaştırma sürecini kolaylaştırmak için ölüm üzerinde önemli bir etkisi olan ana hastalıklara dikkate alınmış ve bunlar 7 hastalık grubuna indirgenmiştir.

Tablo 2.5 ve Şekil 2.8 ve 2.9 incelendiğinde Ninova’da 1998-2000 döneminde çocuk ölümlerinde yaş, cinsiyet, ikamet yeri gibi farklı faktörlerden dolayı değişkenlikler olduğu görülmektedir. Bunun nedenleri aşağıda açıklanmıştır.

2.5. Nüfus Hareketleri (Göçler)

Nüfus göçü, bireysel veya toplu olarak insanların zorunlu olarak politik, doğal, ekonomik veya dini nedenlerle kalıcı veya geçici olarak yer değiştirmesi durumunu ifade etmektedir. Göç, bireylerin coğrafi geçişinin bir tezahürü olan, dünyanın birçok bölgesinde farklı nedenlerle meydana gelen bir olgudur.¹⁶ Rejim hareketliliğinin sürekli değişmesinden dolayı bölgede meydana gelen göçler zorunlu olarak gerçekleştiği için gönüllü göç üzerinde durulmamıştır.

2.5.1. Zorunlu Göç ve Nedenleri (2004-2013)

2003 yılında rejimin düşmesinden sonra aşırı terörist gruplar, Musul şehrindeki azınlıklara yönelik mezhebi, dini ve etnik temelli tehditler ve cinayetler gerçekleştirmeye başladılar. Farklı mahallelerde yaşayan Şebek ailelerini hedef alarak onları öldürdüler, tehdit ve tasfiye ettiler. Bu mahalleler arasında Tameem, Cezayir, Aden, Kudüs, Bakr, Kahire, Sukkar, İkha, Mithna, Doğu Ninova, Karame, İntisar, El-Ekab El-Hadra, Ez-Zuhur, En-Nur, El-Vahda, Sumer, Meethaq, Ma'a bulunmaktadır. Bu ailelerin büyük bir kısmı Ninova ovası bölgelerine (Hamdaniya, Bartella, Ba'ashiq) göç etmeye başlamış ve bazıları köylere yerleşirken diğerleri modern konut komplekslerine (El-Gadir Kompleksi, Ez-Zehra Kompleksi, Tayba Kompleksi, En-Nur Kompleksi, El-Hayat Kompleksi) yerleşmiştir. Musul şehrinde bu süre içerisinde yaklaşık olarak 1200 Şebek aile üyesi öldürülmüştür.¹⁷

Aynı dönemde Musul şehrinde farklı bölgelerde yaşayan Hristiyan topluluğun üyelerini de zorla göç ettirme, tehdit ve cinayetlere maruz kalmıştır. Göç ettirilen çoğu aile Hamdaniya, Bartella, Karamles, Ba'ashiq, Batnaya, Tel Keppe, Tel Skuf,

¹⁶ Holly Reed, *Forced Migration And Undocumented Migration And Development*, CUNY Institute for Demographic Research, New York 2018, s. 2.

¹⁷ Munib Mashaan Ahmed Al-Douri. “Girit Kentine Zorunlu Göçün Özellikleri”, El-Farahidi Edebiyatı Dergisi, 21/5, 2015, s. 233.

Al-Qosh gibi Ninova ovası bölgelerine yerleşmiştir. Ayrıca Ezidi topluluğu da aynı dönemde silahlı gruplar ve suç çeteleri tarafından ölüm, zorunlu göç ve kaçırmaya maruz kalmıştır. Bu durum birçok Ezidi'nin Ninova ovasına göç etmesine neden olmuştur ancak Şebek ve Hristiyan topluluklarına kıyasla daha az sayıda Ezidi Musul şehrinden göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁸

Azınlıkların maruz kaldığı bu saldırılar ve tehditler, insanları doğum yerlerinden göç etmeye zorlamış ve ardından aşırı gruplar, tapınaklarını ve ibadethanelerini ele geçirmiş ve bu azınlıkların köken bölgelerindeki tüm izleri silme sürecine eşlik etmiştir. Verilere göre göçün motivasyonu tamamen dini ve mezhebi kökenlidir. Göçün temel nedenleri siyasi koşullar ve güvenlik endişesi olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

2.5.1.1. Siyasi Koşullar

Irak'ta yaşanan siyasi çalkantılar, ülke genelindeki istikrarsızlık ve güvensizlik ortamının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum insanların baskı ve korku hissetmelerine, özgürlüklerinin kısıtlanmasına ve ideolojik farklılıkların artmasına yol açmıştır. Bu sebeplerden dolayı birçok kişi, daha istikrarlı bir yaşam sürmek amacıyla göçe yönelmiştir. Özellikle çatışma ve mezhepsel şiddetin insan haklarını tehdit etmesi, ekonomik, sosyal ve sağlık alanlarında olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu durum özellikle Musul şehrindeki çeşitli mahallelerden gelen insanların yaşam koşullarının kötüleşmesi sonucunda eğitim alanında büyük bir göç dalgasına yol açmıştır.

Günlük yaşamlarını etkileyen faktörler arasında, güvenlik ve istikrar hissinin kaybolması da öne çıkmaktadır. 2003 yılında rejimin devrilmesinin ardından siyasi faktörün, zorunlu göçün olumsuz bir sebebi olarak giderek artan bir etkisi oluşmuştur. Bu durum kaosun yayılması, hükümetin etkinliğinin azalması ve Amerikan işgal güçlerinin mezhepsel ayrışmayı körüklemesi gibi etkenlerle birlikte

¹⁸ Zaid Ali Hussein Al-Khafaji, "Babil Valiliği'ne Zorunlu Göç Olgusunun Coğrafi Boyutları", *Beşeri Bilimler Dergisi*, cilt: 34, sayı: 4, 2017, s. 5.

gerçekleşmiştir. Ayrıca Irak'ın komşu ülkelerinin siyasi durumdaki negatif rolü ve birçok siyasi partinin ortaya çıkması, Musul'dan Ninova ovasına göçü etkilemiştir.

2.5.1.2. Güvenlik Koşulları

Uluslararası Göç Örgütü, Irak'taki yerinden edilmenin genellikle şiddetten kaçma ile ilişkili olduğunu ve devletin vatandaşlarını koruyamaz hale gelmesi nedeniyle gerçekleştiğini tespit etmiştir. Ana bilgi sağlayıcı grupların %70'ten fazlası yerinden edilmenin, bireysel şiddet, mezhepsel şiddet veya şiddet tehdidi nedeniyle kendi yerleşim bölgesini terk etmek zorunda kalması anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu kaçış mantığı, iç göçün uluslararası tanımıyla uyumludur ve Irak'ın iç göç deneyimini temsil etmektedir. En önemlisi yerinden edilmenin sebeplerine işaret ederek, insanların güvenlik eksikliği ve mezhepsel şiddet nedeniyle kendi yerleşim bölgelerini terk etmeye zorlanmalarının, siyasi ve güvenlik baskılar, özgürlüklerin kısıtlanması, güvensizlik, istikrarsızlık, savaşlar, kimlik temelli cinayetler, siyasi değişimler gibi nedenlerden kaynaklandığı konusunda bir anlaşmazlık bulunmamaktadır. Bu koşullar, özellikle 2003'ten sonra yaygın hale gelmiş ve birçok azınlık grubunun (Şebekler, Hristiyanlar, Ezidiler) Musul'dan Ninova ovasına göç etmesine yol açmıştır. Bu göç daha güvenli, şiddetten ve zulümden uzak bölgeler arayışıyla, etnik ve mezhebi temizlik politikalarından kaçma amacı taşımaktadır

2.5.1.3. Din ve Mezhep Farkı

Ninova vilayetinin dini, mezhebi ve etnik çeşitlilik açısından öne çıkmaktadır. Araplar, Kürtler, Türkmenler, Şebekler, Hristiyanlar, Ezidiler ve Kakaililer gibi farklı gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Ancak bu çeşitlilik özellikle 2003'ten sonra azınlıklar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olmuştur. Amerikan güçleri ve terör örgütleri, Ninova vilayetinin bileşenleri arasında mezhepsel ayrılıklar yaratmak için çalışmış ve bu da azınlıkların göç etmesine neden olmuştur. Azınlıkların Musul'da maruz kaldığı etnik temizlik, katliam ve soykırım, birçoğunun Ninova ovasına göç etmesine yol açmıştır. Güvende olma ve dini inançlarını özgürce yaşama arayışı, onları bu bölgelere göç etmeye yönlendirmiştir. Ayrıca bu bölgeler kendi dillerini konuşan ve dinlerine ve mezheplerine bağlı olan insanların yaşadığı yerlerdir. Aynı

zamanda, gelecekte ırkçılık veya dini hoşgörüsüzlük gibi sorunlarla karşılaşmamak için etnik kökenlerini temsil etmektedirler.

2.5.2. Zorunlu Göçün Büyüklüğü ve Ninova Ovalarındaki Göçmenlerin Coğrafi Dağılımı

Göç ettirilen ailelerin Ninova ovasına dağılımı, göçü etkileyen faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Göçmenler, Ninova ovasındaki farklı bölgelere yerleşmiştir, özellikle Tel Kef, Şeyhan ve Hamdaniya ilçelerinde yoğunlaşmaktadır. Bu dağılım, güvenliğin sağlanması, akrabaların veya tanıdıkların varlığı, eski yerleşim yerine yakınlık gibi faktörlere dayanır. Tablo 2.6 ve Şekil 2.10'da 2004-2013 yılları arasında göç eden ailelerin sayısını gösterilmektedir.¹⁹

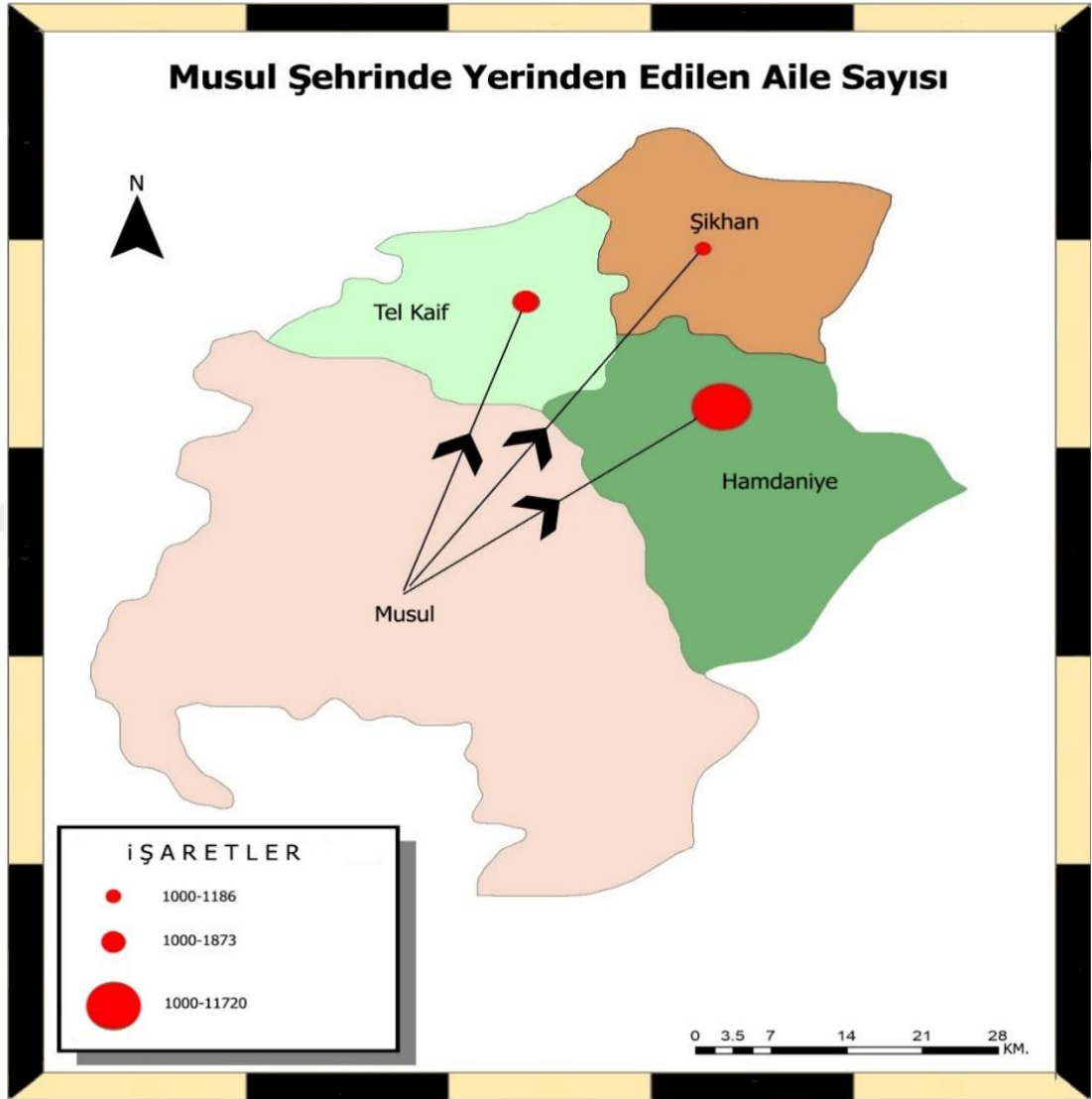
Tablo 2.6: Yerinden edilmiş ailelerin sayısını (2004-2013) göstermektedir.

Bölge	İdari Bölge	Yerinden edilmiş ailelerin sayısı
Tel Kaif Bölgesi	Tel Kaif İlçe Merkezi	1513
	Alqosh Bölgesi	112
		248
Şinkan Bölgesi	Al Farouq Bölgesi	2
	Ain Sifni Bölgesi	1184
		2152
Hamdaniye Bölgesi	Hamdaniye İlçe Merkezi	3856
	Bartella Bölgesi Nemrut	709
		5003

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

¹⁹ Uluslararası Göç Örgütü, *Irak'ta Yerinden Edilme, Entegrasyon Önündeki Engeller*, Irak Uluslararası Göç Örgütü, Grand-Saconnex 2013, s. 32.

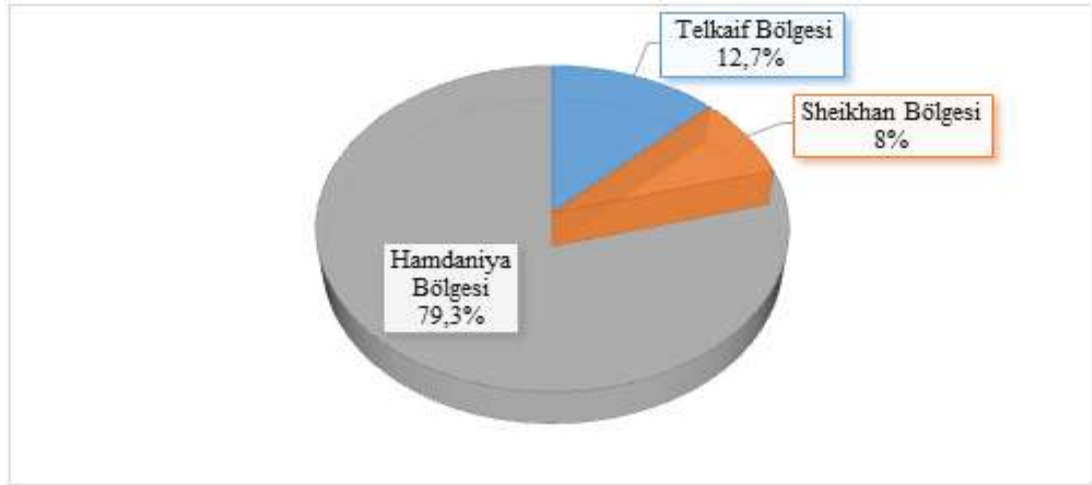
Harita 2.1: Musul Şehrinde Yerinden Edilen Aile Sayısı (2004-2013)

Kaynak: Yazar tarafından 20.04.2023 tarihinde oluşturulmuştur.

Musul'dan Ninova ovasına göç eden ailelerin sayısındaki farklılık açıkça görülmektedir. Bu dağılım Şekil 2.10'de gösterilmiştir.

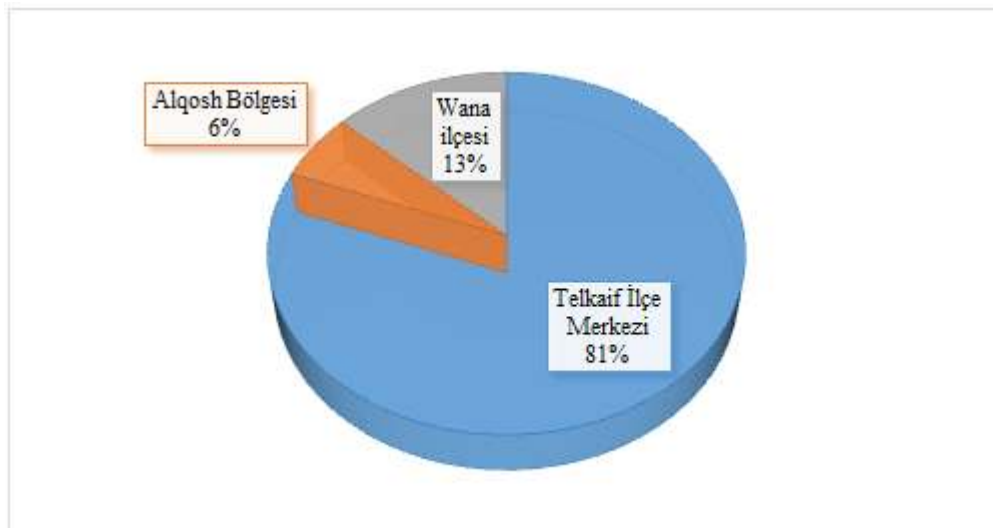
Şekil 2.10: Yerinden edilmiş ailelerin oranı (2004-2013)

Kaynak: Ninova Valiliği: Merkezi İstatistik Bürosu, 2020

Şekil 2.10'de de görüldüğü üzere göç eden ailelerin sayısı açısından birinci sırada 11720 aile ve %79,3 oranı ile Hamdaniya ilçesi yer alırken; onu 1873 aile ve %12,7 oran ile Telkaif ilçesi ve 1186 aile ve %8 oran ile Sheikbann ilçesi takip etmektedir. Musul şehrinden Telkaif ilçesine (Telkaif ilçesinin merkezi, Alqosh ilçesi ve Wana ilçesi) yerinden edilmiş ailelerin sayısının dağılımı ise Şekil 2.11'de gösterilmiştir.

Şekil 2.1: Telkaif bölgesine yerleştirilen ailelerin oranı (2004-2013)

Kaynak: Ninova Valiliği: Merkezi İstatistik Bürosu, 2020

Şekle göre Telkaif ilçe merkezi yerinden edilmiş ailelerin yerleşme sayısında %81 ile ilk sırada yer alırken, ardından Wana ilçesi (%13) ve Alqosh ilçesi (%6) gelmektedir.

2.6. Zorunlu Göçün Olumsuz Etkileri

Zorla yerinden edilme olayı, bir ülkenin siyasi sınırları içinde zorla gerçekleştirilen göç konusunun hem ayrılan kişinin bulunduğu yerde hem de varış yerinde büyük etkilere sahip olan önemli bir konudur. Özellikle bu göç olayı ani, zorla ve önceden uyarı olmadan gerçekleşmişse, zorla yerinden edilme birçok sorun ve etki yaratmıştır. Araştırma bölgesinde (varış yeri) zorla yerinden edilme birçok sorun ve etki ortaya çıkarmıştır.²⁰ Bu sorunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.6.1. Konut Sorunları

Yerinden edilme süreci, Ninova ovasındaki nüfus sayısının değişmesine neden olmuştur. Varış noktasında nüfus artışı, konut sorununu ortaya çıkarmıştır. Konut sorunu, zorla yerinden edilen bireylerin karşılaştığı en zorlu sorunlardan biridir. Göçmenlerin çoğu başlangıçta köylere yerleşmiş ve daha sonra tarım arazilerine evler inşa etmiştir. Bu bölgeler daha sonra "konut toplulukları" olarak adlandırılmıştır (Gadir Kompleksi, Zahra Kompleksi, Tayba Kompleksi, Noor Kompleksi, Hayat Kompleksi vb.). Bazı göçmenler ise banliyö ve ilçelerde yerleşmiştir ve bu durum kira fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Ninova ovasının tercih edilmesinin nedeni %50,42'lik bir oranda güvenlik sağlaması, %42,86'lık bir oranda akraba veya tanıdıkların bulunması ve %6,72'lik bir oranda önceki yerleşim yerine yakınlık sağlamasıdır. Göçmen ailelerin %80'i kendi evlerinde yaşamaktadır. Bu evler, köylerde ve çevrelerindeki tarım arazilerinde (modern konut toplulukları) inşa edilmiştir. %11,25'i banliyö ve ilçelerde ev kiralamıştır ve %8,75'i ise yerleşim yerinde inşa edilen evlerde yaşamaktadır.

2.6.2. Ekonomik Sorunlar

Musul'dan Ninova ovasına zorla gerçekleşen göç, göçmenlerin sahip oldukları her şeyi (işler, ticaretler, evler) geride bırakmalarına sebep olmuştur. Bu durum göçmenlerin maddi açıdan son derece zor bir durumda olmalarına yol açmıştır. Ayrıca devletin göçmenlere ekonomik ve manevi destek sağlamada yetersiz kaldığı

²⁰ Hadeel Tuman Mohammed Al-Baaj ve Haider Jawad Kazım, *Irak'ta Çocukların Zorla Yerinden Edilmesinin Sosyal ve Psikolojik Boyutları*, Dar Al-Kutub, Musul 2017, s. 1.

ve yerel ve uluslararası insani yardım kuruluşlarının da desteğinin eksik olduğu gözlemlenmiştir. Göçmenlerin çoğunluğunun aylık veya emekli maaşı bulunmamaktadır. Ekonomik açıdan göçmenlerin durumu, zayıf ila orta düzey arasında bir oranda olmuştur.²¹

2.6.3. Sağlık Sorunları

Göç hareketinde sağlık hizmetlerinin önemi, bir değişken olarak göze çarpmaktadır. Göçmenlerin yerleştiği köyler ve konut topluluklarının çoğunda sağlık merkezlerinin eksikliği ve kırsal alanlarda hastalıkların yaygın olması nedeniyle birçok sağlık sorunu ortaya çıkmıştır. Yüksek tansiyon ve şeker hastalığı gibi hastalıklar özellikle yaşlılar arasında yaygın hale gelmiştir. Bu sağlık sorunları, göçmenlerin karşılaştığı zorluklar ve sıkıntılar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Ekonomik durumun kötüleşmesi, insan sağlığını beslenme eksiklikleri ve yetersiz beslenme yoluyla etkilemiş, doktor muayenesi için yüksek maliyetler ve ilaç fiyatları nedeniyle hastalık hissedildiğinde tıbbi yardım alınmamıştır. Ninova ovasındaki çoğu köy ve modern konut topluluğu, göç sürecinde sağlık merkezlerini içermemektedir ve bu durum göçmenlerin sağlık sorunlarını artırmaktadır. Göçmenlerin sağlık durumu, orta düzey ve iyi arasında bir oranda olmuştur.

2.6.4. Hizmet Sorunları

Göç süreci, öğrencilerin resmi belgelerini yeni mahallelerindeki okullarına ve yerleşim alanlarına taşımalarıyla ilgili zorluklar nedeniyle göçmen öğrencilerin büyük bir kısmının okullarından ayrılmasına yol açmıştır. Bu durum psikolojik baskılara maruz kalan birçok öğrencinin evsiz kalmasına ve geleceklerini kaybetmelerine neden olmuştur. Araştırma bölgesindeki çoğu okul, farklı bölgelerden gelen göçmenlerin yoğun olduğu bölgelerde sorunlar yaşamaktadır. Bu durum çocuk göçmenlerin sınıflara alınmasıyla daha da problemlili hale gelmiştir. Yeni yerleşim bölgelerinde okulların olmaması, yerleşim alanlarındaki belediye hizmetlerinin eksikliği, elektrik ve suyun yeterli düzeyde sağlanmaması gibi sorunları ortaya çıkmaktadır.

²¹ Uluslararası Göç Örgütü, s. 32.

2.7. Haziran 2014'te Musul'un İşgalinden Sonra Ülke İçinde Yerinden Edilme Krizi

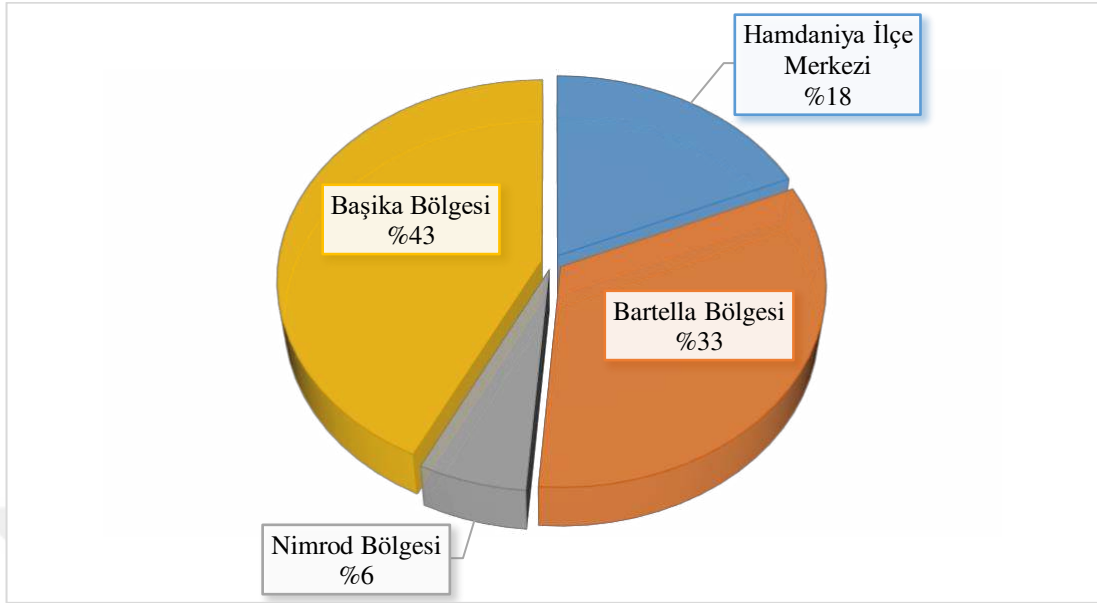
2014 yaz aylarında, IŞİD, Ninova vilayetindeki iç ve dış bölgelerden yarım milyondan fazla kişinin göç etmesine neden oldu. Örgüt, dini ve etnik çeşitliliği ortadan kaldırma amacıyla organize bir kampanya gerçekleştirmiştir. Hristiyanlar, Türkmenler, Ezidiler, Şebekler ve diğer azınlıklar cinayetlere, kaçırılmalara ve zulme maruz kalmıştır. Kadınlar köleleştirilmiş, zorla evlendirilmiş ve çocuklar zorla IŞİD savaşçısı olarak askere alınmıştır. Birçok azınlık Irak dışına göç etmiş, ancak çoğu iç mülteci olarak kalmaya mecbur kalmıştır. Bazıları ise nispeten güvenli bölgelere kaçmayı başardı, ancak diğerleri hala istikrarsız bölgelerde yaşamaktadır.

2015 yılı sonuna gelindiğinde, IOM (Uluslararası Göç Örgütü) Ninova vilayetinde yaklaşık 175 bin aileyi kaydetmiştir, bunların 32 bini hala aynı vilayette bulunmaktadır. Dohuk vilayeti 74 bin aileyi misafir ederken, Bağdat, Erbil, Kerbela ve Necef gibi yerler yaklaşık 12 bin aileyi ağırlamaktadır. Göç desenlerinin dil, din veya etnik kökenin yerleşim bölgesi seçimini belirlediği görülmüştür. Azınlıklar, kimliklerinin yerel toplumla bir şekilde eşleştiği bölgelerde koruma arayışında olmuştur. Bazı Şii azınlıklar ise Kerbela ve Necef gibi illere sığınmıştır. Ezidilerin çoğu ise Ninova'dan Kürdistan Bölgesi'nde kontrolü ele geçirilen bölgelere göç etmiştir. Hristiyanlar ise Erbil'deki Ainkawa gibi çoğunlukla Hristiyan nüfusa sahip bölgelere göç etmiştir. Birçok kampta etnik veya dini aidiyet temelinde etkin bir şekilde ayrışma yaşanmaktadır.²²

Ninova'nın kuzeyinde yer alan Tel Afar, Haziran 2014'te IŞİD tarafından kuşatılmıştır. Sünni ve Şii Türkmenlerin yaşadığı bu şehir, dokuz gün boyunca direniş göstermiş ve ardından IŞİD'in kontrolü altına girmiştir. Birçok Sünni Türkmen, IŞİD yönetimi altında yaşamayı başarırken, Şii nüfus doğrudan hedef alınmış ve bölgeden uzaklaşmışlardır. Göç sırasında ise ev sahibi toplumlar tarafından hala tacizlere maruz kalmaktadırlar.

²² Lahib Hagel, *Irak'ta Yerinden Edilme Krizi*, Dar Al-Kutub, Musul 2016, s. 21.

Şekil 2.2: Hamdaniya ilçesine göç ettirilen ailelerin sayısı (2004-2013)

Kaynak: Ninova Valiliği: Merkezi İstatistik Bürosu, 2020

3 Ağustos 2014 tarihinde, IŞİD'in saldırısı sonucunda Şengal şehri ve çevresindeki köyler düşmüş ve yaklaşık 20 bin kişi birkaç gün içinde göç etmek zorunda kalmıştır. Bunların çoğu Ezidilerden oluşmakta ve yaklaşık 50 bin mülteci Şengal Dağı'na sığınmıştır. Çoğu, bu bölgede bir yıldan uzun bir süre kalmıştır. Kürdistan Ezidi İdaresi'ne göre her hafta yaklaşık 100 Ezidi ailesi Avrupa veya Amerika'ya göç etmektedir. IŞİD tarafından kaçırılan veya kaybolan yaklaşık 6.000 kişiden sadece küçük bir yüzdesi, IŞİD'den kurtulan veya kaçan Ezidi kadınların ve kız çocukların ifadeleri doğrultusunda geri dönüş gerçekleştirdi olarak bilinmektedir. Bu ifadelerde, en az 150 kadın ve kız çocuğun IŞİD'in elindeyken intihar ettiği belirtilmektedir. IŞİD'in gerçekleştirdiği dehşetler ve uluslararası alanda aldığı eleştirilere rağmen, kaçırılanların serbest bırakılması veya Ezidi mültecilere adalet sağlanması konusunda yeterli önlemler alınmamıştır. Kürdistan, Ezidi mültecilerin çoğunu barındırır da Ninova'daki azınlıklara yönelik ana saldırıların yaşandığı yerde ayrımcılık ve taciz iddiaları da bulunmaktadır.

3. NÜFUSUN MEKANSAL DAĞILIMI

Coğrafya ve nüfus arasındaki ilişki birkaç açıdan ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında bölgesel nüfus hacminin dağılım deseni, coğrafi faktörlerle ilişkili dağılım belirleyicileri ve diğer fenomenlerle mekânsal ilişkileri, bunun da nüfus ve coğrafi bölge üzerindeki sonuçları yer almaktadır. Araştırmalar, herhangi bir coğrafi çalışmanın, nüfusun dağılımını etkileyen faktörleri içermesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle nüfus dağılımının coğrafi analizi önem arz etmektedir. Ninova vilayeti, Irak'ın en büyük ikinci vilayeti olup nüfus sıralamasında da ikinci sırada yer almaktadır. Musul şehri ise Irak'ın en büyük ikinci şehri olup 1,6 milyon nüfusuyla önemli bir yerleşim merkezidir.

Ninova vilayeti, nüfus çeşitliliğiyle dikkat çekmektedir. Vilayette Araplar çoğunluğu oluşturmakta olup nüfusun %80'den fazlasını temsil etmektedirler. Ninova İstatistik Dairesi tarafından 2013 yılında yapılan bir yerel sayıma göre Ninova'nın nüfusu 3.270.000 olarak tespit edilmiştir. Bu sayıya Basra ve Bağdat'tan gelen göçler de dahil edildiğinde, işgal sonrası güvenlik koşulları ve yerinden edilmeler nedeniyle nüfus 4 milyonun üzerine çıkmıştır. Sünni ve Şii Araplar, Musul şehrinde ve Baa'j, Hatra, Mahmur gibi ilçelerde çoğunlukta olup vilayetin tüm bölgelerine yayılmışlardır ve toplam nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktadırlar. Türkmenler, Şebekler, Keldaniler, Süryaniler, Aşuriler ve Ezidiler, Ninova'nın dokusunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Hristiyanlar ise Hamdaniye ilçesine bağlı Diyala Nehri'nin doğusundaki Kerkük bölgesinde Süryaniler ve Tel Keppe ilçesine bağlı Elqosh bölgesinde Keldaniler çoğunluğu oluşturmaktadır. Ezidiler ise Sincar ve Şeyhan ilçelerinde bulunmaktadır. Türkmenler ise Telafar ilçesinde yaygındır. Şebekler ise Musul şehrine yakın köylerde yaygınlık göstermektedir 1920 Nisan'ından önceki dönemde Ninova vilayetinin Musul şehri, Dohuk ve Erbil

illerinin bazı bölgeleri ile Selahaddin ilinin toplam nüfusu 350.378 olarak kaydedilmiştir.²³

3.1. Sayısal ve Mekansal Dağılım

"Nüfus dağılımı" terimi, insanların yaşadığı alan üzerindeki dağılımı ifade etmektedir. Bu, nüfusun kaynaklarla olan ilişkisini temsil eder. Nüfusun zamana ve mekâna göre dağılımı, mevcut kaynakların miktarı ve türü gibi değişkenlik gösteren özelliklere bağlıdır. Bu nedenle nüfus dağılımı zamanla ve mekânla değişebilir. Ayrıca "nüfus dağılımı" terimi, bir ülke üzerindeki mutlak nüfus sayısı ile birlikte nüfusun nasıl dağıldığına da işaret eder. Belirli bir bölgedeki nüfusun büyüklüğü bu dağılımdan anlaşılabilmektedir.²⁴

Nüfus dağılımlarını istatistiksel bir şekilde alanlara göre düzenlemek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bununla birlikte nüfusun idari birimlerdeki varyasyonunu coğrafi nüfus hareketleri ve demografik farklılıkları dikkate alarak istatistiksel bir şekilde temsil etmek zordur.²⁵ Bu, nüfus dağılımının haritalarda nasıl gösterildiği ve bu amaçla uygun yöntemin seçimiyle ilgilidir. Bunlar eşit dağılım haritaları (izopletler) veya göreceli dağılım haritaları (koropletler) olabilir. İzopletlerde, nüfusun eşit kategorileri ve noktaların büyüklüğü ve konumu gibi göreceli semboller kullanılır. Geçmişte ve şu anda nüfus dağılımını temsil eden haritalar arasında büyük bir fark bulunmamaktadır. En temel fark, her birinin temsil ettiği nüfus sayısıdır. Doğal ve insan faktörlerinin nüfus dağılımını kontrol ettiği gibi kalmasıdır.²⁶

Bu nedenle nüfusun sayısal dağılımı haritalarla sıkı bir şekilde ilişkilidir, çünkü haritalar olmadan sayısal dağılımı anlamak ve görselleştirmek zordur. Nokta tabanlı dağılım yöntemi, noktaların dağılımının evrensel haritalarla uyumlu olmasına dikkat

²³ Muhammed Refaat Al-Miqdad, *Population Geography*, Şam Üniversitesi Yayınları, Şam 2013, s. 69.

²⁴ Diaa Jaafar Abdul Zara Al-Najm, *1997-2014 Dönemi Necef Valiliği'nde İnsani Gelişmenin Nüfusun Yapısı ve Mekansal Dağılımı Üzerindeki Etkisi*, Kufa Üniversitesi, Doktora Tezi, Kufa 2016, s. 66.

²⁵ Abd Ali Al-Khafaf, *İslam Dünyası Demografik Gerçeklik ve Kalkınma Göstergeleri*, Dar Al-Diaa, Necef 2005, s. 32.

²⁶ Fathi Mohamed Abu Ayaneh, *Population Geography*, Dar Al-Nahda Al-Arabiya for Printing and Publishing, Beyrut 2000, s. 37.

edildiğinde daha anlamlı olabilir. Noktaların konumlarının topografik bir haritaya dayanması, dağılım merkezlerinin belirlenmesinde rehberlik eder.²⁷

Büyük şehirlerin bulunduğu ülkelerde, nüfusun büyük bir kısmının bu şehirlere çekildiği gözlemlenmiştir. Bazı ülkelerde, nüfusun çeşitli merkezlere yoğunlaştığı ve bu merkezlerde sayısal nüfus dağılımının yükseldiği görülebilir.²⁸ Bu nedenle nüfusun sayısal dağılımı, planların ve programların başarıya ulaşması ve hedeflerine ulaşması için önemlidir. İnsanları hizmet etmeyi amaçlayan planlar ve programlar belirlenmeden önce, bu insanların nerede olduğu, sayılarının ne olduğu, nerede yoğunlaştıkları ve nasıl değiştikleri bilinmelidir. Nüfusun sayısal dağılımı, yeryüzünde adil bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu dağılım, doğal ve insan faktörlerinin etkisiyle nüfus değişikliklerine bağlı olarak değişebilir.²⁹

3.2. Sayısal ve Göreceli Dağılım

3.2.1. Nüfusun Sayısal Dağılımı

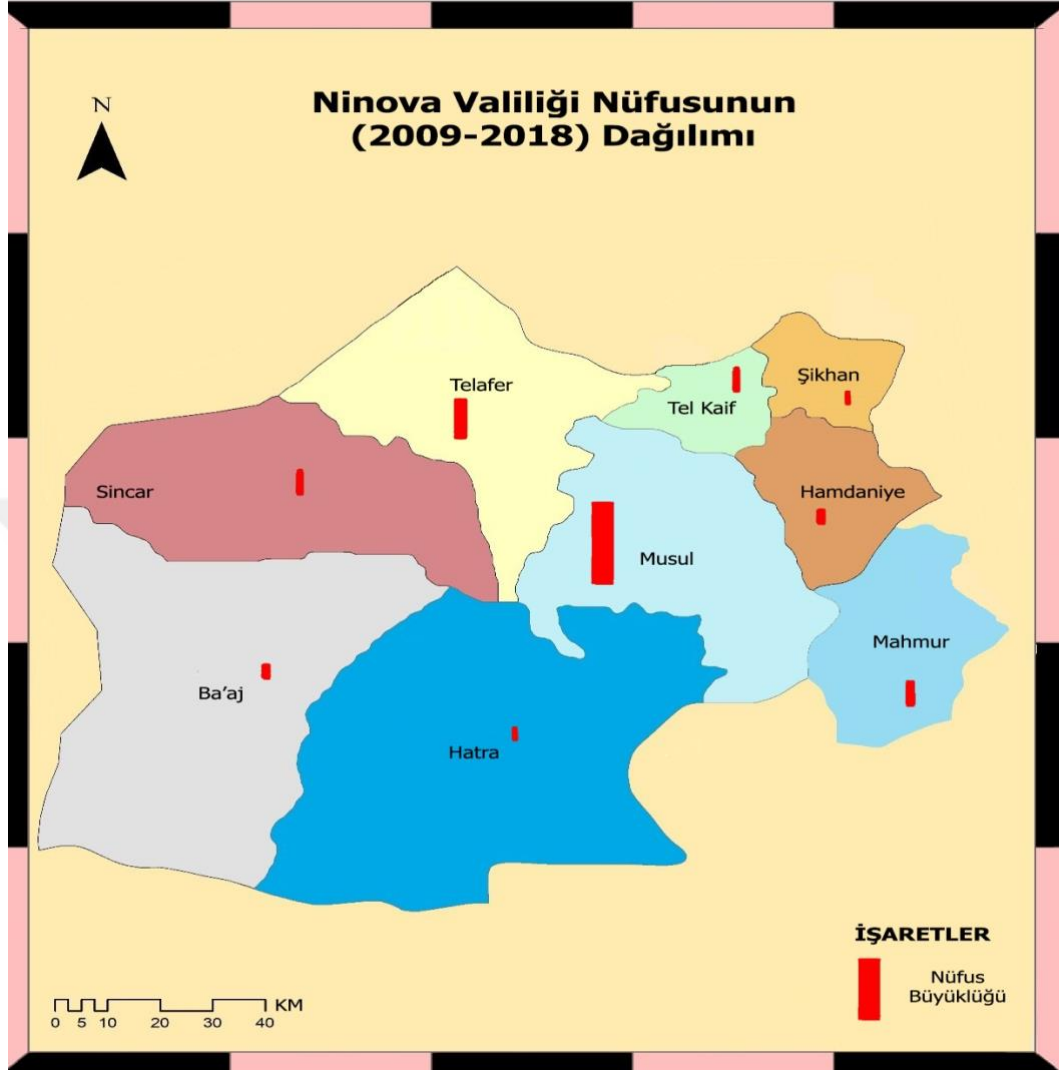
Nüfusun sayısal dağılımı, nüfusun bir bölgedeki veya bölgesel birimdeki sayısının belirlenmesiyle önem kazanmaktadır. Bu dağılımın harita üzerinde gösterilmesi, dağılımın nedenlerini, etkilerini ve sonuçlarını ortaya koyar ve bu da nüfus dağılımının yeniden gözden geçirilmesine yol açmaktadır. Sayısal dağılım kavramı, belirli bir alanda veya bölgede sayılan ve sınıflandırılan nüfusun nicel ve büyüklük temeline dayanan ana faktörü temsil etmektedir. Bu kavram bölgelerin sınıflandırılması, seviyelerinin ve hiyerarşilerinin belirlenmesinde temel olarak kullanılmaktadır. Ninova'nın nüfus dağılımı hem harita hem de tablo üzerinde gösterilmiştir (Harita 2.1, Tablo 2.1).

²⁷ Jawad Kazım Al-Hasnawi, *Saleh Al-Din ve Ninova Valiliği Nüfusunun Döneme Göre Coğrafi Dağılımı, 1977-1997*, Bağdat Üniversitesi, Doktora Tezi, Bağdat 2005, s. 28.

²⁸ Ahmed Ali İsmail, *Demografinin Temelleri ve Coğrafi Uygulamaları*, Dar Al-Thaqafa for Publishing and Distribution, Kahire 1997, s. 206.

²⁹ Hussein Abdel Hamid Rashwan, *Population and Society. A Study in Population Sociology*, Dar Al-Wafa for Printing and Publishing, İskenderiye 2011, s. 317.

Harita 3.1: Ninova valiliği nüfusunun dağılımı (2009-2018).

Kaynak: Yazar tarafından 21.04.2023 tarihinde oluşturulmuştur.

Tablo 3.1: Ninova vilayeti nüfusunun, yıl için şehir merkezi, ilçeler ve ilçeler de dahil olmak üzere sayısal dağılımı (2009,2014,2018).

N	İlçe	Bölge	2009 yılı toplam nüfusu	2014 yılı toplam nüfusu	2018 yılı toplam nüfusu
1		Musul Merkezi	1232046	1376452	1398976
2		Metres	124570	136098	129766
3		Şura	55655	60629	51520
4		Al-Alil Hamamı	69504	76084	69385
5	Musul	Kayyarah	115261	125584	127072
6		Mahlabiya	32949	36020	31283
7		Toplam	1629985	1810868	1808002

8		Hamdaniye İlçe Merkezi	72037	79491	44418
9		Nemrut	49944	54282	52859
10	Hamdaniye	Arjantin	57703	63218	56738
11		Toplam	179683	196991	154015
12		Tel Kaif İlçe Merkezi	76719	84241	47459
13		Ve bu	44130	48319	39970
14		Alqosh	58539	64067	68636
15	Tel Kaif	Fayda	63945	71390	74662
16		Toplam	243333	268017	230727
17		Sincar İlçe Merkezi	76281	83932	36030
18	Sincar	Kuzey	140978	156681	61194
19		Kayravan	61281	67702	27781
20		Toplam	278540	308314	125005
21		Telafar İlçe Merkezi	308314	125005	184012
22		Zimmar	113665	123796	130771
23		Rabiya	85591	93382	90903
24	Telafar	Ayadiya	52988	57860	55668
25		Toplam	436256	479705	438279
26		Şikhan İlçe Merkezi	21736	24121	25412
27	Şikhan	Zelkaan	15812	17158	18572
28		Toplam	37548	41279	43984
29		Hatra İlçe Merkezi	10233	8456	12678
30	Hatra	Talt	19764	21651	23169
31		Toplam	30936	33916	36260
32		Ba'aj Bölge Merkezi	50700	55567	59429
33	Ba'aj	Kahtania	88119	97247	20768
34		Toplam	153304	168805	99722
35		Mahmur İlçe Merkezi	43782	48020	51312
36		Queer	63255	68893	74240
37	Mahmur	Garaj	32530	35385	38188
38		Debkka	39028	42503	45805
39		Toplam	178596	194802	209545
40	Toplam	Valilikler	3187945	3524348	3168708

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

Tablo 3.1 ve Harita 3.1'den anlaşılacağı üzere Musul'daki nüfusun en yoğunlaştığı dönem 2009,2014,2018 yıllarıdır. 2009 yılında 1.629.985, 2014 yılında 1.810.868 ve 2018 yılında 1.808.002 kişiye ulaşmıştır. Aynı dönemlerde Musul şehir merkezi, 2009 yılında yaklaşık 1.232.046, 2014 yılında 1.376.452 ve 2018 yılında 1.398.976 kişiyle en yoğun alandır. Diğer yandan Şeyhkan ilçesinde 2010,2014,2018 yılları için nüfus daha az yoğunudur. 2009 yılında yaklaşık 37.548, 2014 yılında 41.279 ve 2018 yılında 43.984 kişidir. Aynı dönemlerde Zelikan nahiyeleri, 2009 yılında yaklaşık 15.812, 2014 yılında 17.158 ve 2018 yılında 18.572 kişiyle en yoğun olanıdır.

Nüfus değişimi açısından, 2010-2014 yıllarında nüfusun artış eğiliminde olduğu, ancak 2018 yılında Ninova'nın koşulları nedeniyle çoğu ilçe ve nahiyede nüfusun belirgin bir şekilde azaldığı gözlemlenmektedir. Bu azalma, terör örgütü DAEŞ'in kontrolünü ele geçirmesi sonucunda Ninova'da değişen koşullardan kaynaklanmaktadır. En çok nüfus kaybı yaşayan ilçeler arasında Sinjar ilçesi gelmektedir. 2014 yılında nüfusu 308.314'e, 2018 yılında ise 125.005'e düşmüştür. Bu nüfus azalması, bu ilçeye bağlı bölgelerin zarar görmesi ve Irak güvenlik güçleri ile DAEŞ terör örgütü arasında yapılan çatışmalar sonucunda bölge halkının evlerine dönememesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra bu bölgelerin bazı sakinlerinin Avrupa'ya göç etmesi ve bu ülkelerde yerleşmesi de bilinmektedir. Sinjar ilçesindeki nüfus azalmasını takip eden ilçeler arasında Ba'aj, Telkeif, Hamdaniya ve Musul gelirken, Şeyhkan ilçesinde nüfus azalmamıştır. Makhmour ve Kocho nahiyeleri ile Telkeif ilçesinin köyleri ve nahiyeleri ise askeri operasyonlardan uzak olmaları nedeniyle nüfuslarında azalma yaşamamışlardır.

3.2.2. Nüfusun Yüzde Dağılımı

Nisbi nüfus dağılımı, küçük idari birimlerin (nahiyeler, ilçeler) toplam nüfusunun, bağlı olduğu büyük idari birimlere (il, vilayet) oranını yüzde olarak ifade eder. Bu oran, stratejik ve siyasi çalışmalarda yoğunlaşması ve yayılış göstermesi bölgelerinin

belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır.³⁰ Nisbi nüfus dağılımı şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$N = \left\{ \frac{a}{b} \right\} \times 100$$

Kısaltmaların anlamları şu şekildedir:

N: Nüfusun göreceli dağılımı.

A: Küçük idari birimlerin sakinleri grubu.

B: Büyük idari birimlerin toplam nüfusu.

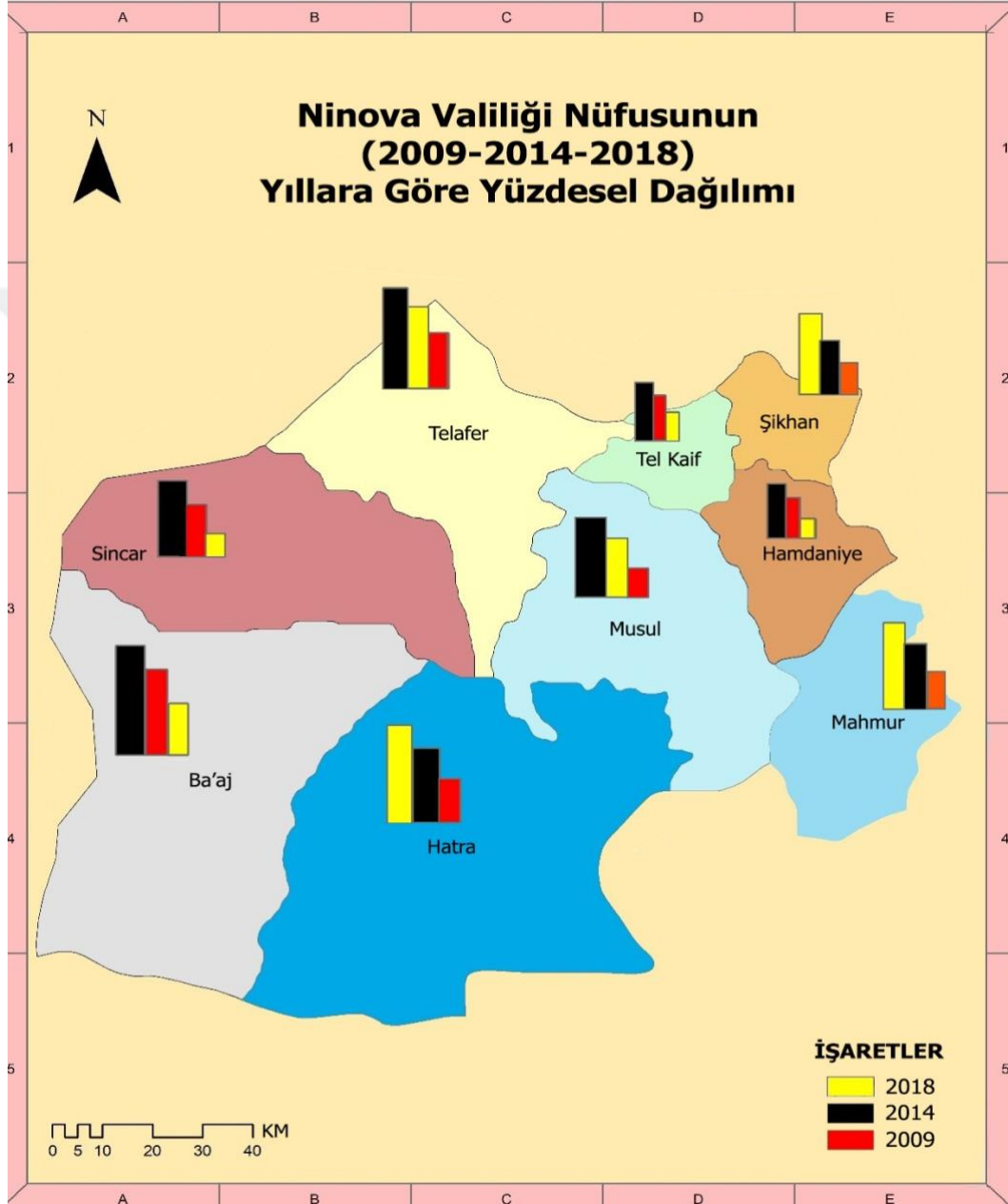
Tablo 3.2 ve Harita 3.2’de 2009,2014,2018 yıllarının ilçe ve nahiyelerin nüfus yüzdesi belirtilmektedir. Musul’da nüfus yoğunlaşması %50’den fazladır ve nüfus yoğunluğu oranı 2009 yılında %51,1’den, 2014 yılında %51,4’e ve son olarak 2018 yılında %57,1’e yükselmiştir. Merkez ilçe olan Musul’un nüfus yüzdesi ise 2010 yılında %38,6’dan, 2014 yılında %39,1’e ve son olarak 2018 yılında %44,1’e yükselmiştir. Telafer, Şikhan, Hadr, Mahmur ilçelerinin ve Nahiyeleri arasında ise bu oranlar sırasıyla %31,7, %1,2, %1,6, %5,6’dan, %31,6, %1,2, %1,6, %5,5’e ve son olarak 2018 yılında %31,8, %1,4, %1,9, %6,6 şeklinde bir değişim göstermiştir.

2018 yılında bu ilçelerdeki nüfus oranı, il genelindeki toplam orana göre hesaplandığında, bu ilçelerdeki nüfusun azalması diğer ilçelere göre daha azdır. Bu, bu ilçelerdeki nüfusun geri dönüş sağlaması diğer ilçelere göre daha fazla nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Şikhan ve Mahmur ilçelerinde terör örgütü DAESH’in bu bölgelere girmemesi nedeniyle nüfusta çok fazla azalma olmamıştır. Hamdaniye, Telkef, Sincar ve Ba’aj ilçelerindeki nüfus yüzdesi ise 2009-2014 yılları arasında sırasıyla %5,6, %7,6, %8,7, %4,8 iken, 2018 yılında %4,9, %7,6, %3,9, %3,1’e düşmüştür. Bu durum bu ilçelerdeki nüfus oranının, il genelindeki toplam orana göre

³⁰ Steve H. Murdock, *Demographics A Guide to Methods and Data Sources for Media Business and Government*, Paradigm Publishers, London 2006, s. 34.

2018 yılında azaldığını ve bu bölgelerdeki insanların evlerine dönmemesi nedeniyle gerçekleştiğini göstermektedir.³¹

Harita 3.2: Ninova valiliği nüfusunun (2009-2014-2018) yıllara göre yüzdesel dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından 21.04.2023 tarihinde oluşturulmuştur.

³¹ Wissam Ahmed Raşid, “Kerkük Şehri Nüfusunun Özelliklerinin Kartografik Temsili”, *El-Adab Dergisi*, cilt: 115, sayı: 26, 2016, s. 56.

Tablo 3.2: Ninova vilayetinin yıl için yüzde dağılımı (2009, 2014, 2018).

İlçe	Bölge	Nüfus yüzdesi 2018	Nüfus yüzdesi 2014	Nüfus yüzdesi 2009
Musul	Musul Merkezi	1 ,44	1 ,39	6 ,38
	Metres	1 ,4	9 ,3	9 ,3
	Şura	6 ,1	7 ,1	7 ,1
	Al-Alil Hamamı	2 ,2	2 ,2	2 ,2
	Kayyarah	4	6 ,3	6 ,3
	Mahlabiya	1	1	1
	Toplam	1 ,57	4 ,56	1 ,51
Hamdaniye	Hamdaniye İlçe Merkezi	4 ,1	3 ,2	3 ,2
	Nemrut	7 ,1	5 ,1	6 ,1
	Bartla	8 ,1	8 ,1	8 ,1
	Toplam	9 ,4	6 ,5	6 ,5
	Tel kaif İlçe Merkezi	5 ,1	4 ,2	4 ,2
Tel kaif	Wana	3 ,1	4 ,1	4 ,1
	Alqosh	2 ,2	8 ,1	8 ,1
	Fayeda	4 ,2	2	2
	Toplam	3 ,7	6 ,7	6 ,7
	Sincar İlçe Merkezi	1 ,1	4 ,2	4 ,2
Sincar	Kuzey	9 ,1	4 ,4	4 ,4
	Kayravan	9 ,0	9 ,1	9 ,1
	Toplam	9 ,3	7 ,8	7 ,8
	Telafer İlçe Merkezi	1 ,5	8 ,5	8 ,5
Telafer	Zemar	1 ,4	6 ,3	6 ,3
	Rabbaa	9 ,2	6 ,2	7 ,2
	Ayadiya	8 ,1	6 ,1	7 ,1
	Toplam	8 ,13	6 ,13	7 ,13
	Şikhan İlçe Merkezi	8 ,0	7 ,0	7 ,0
Şikhan	Zeilkan	6 ,0	5 ,0	5 ,0
	Toplam	4 ,1	2 ,1	2 ,1
	Hatra İlçe Merkezi	7 ,0	6 ,0	6 ,0
Hatra	Tal	12 ,1	1	1
	Toplam	9 ,1	6 ,1	6 ,1
	Ba'aj Bölge Merkezi Kahtania	5 ,2	2	2
Ba'aj	Kahtania	7 ,0	8 ,2	8 ,2
	Toplam	1 ,3	8 ,4	8 ,4
	Mahmur İlçe Merkezi	6 ,1	4 ,1	4 ,1
Mahmur	Queer	3 ,2	2	2
	Faraj	2 ,1	1	1
	Debaka	4 ,1	2 ,1	2 ,1
	Toplam	6 ,6	5 ,6	5 ,6
Toplam	Valilikler	100	100	100

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

3.3. Kentsel ve Kırsal Dağılım

Kentsel ve kırsal yerleşim yerinin konumu, coğrafi, sosyal, kültürel, demografik ve ekonomik faktörler açısından önemli bir ilişkiye sahiptir. Kent ve kırsal halkının çevresini saran faktörler, birbirinden farklıdır. Bu durum belirli bir yönetim birimi içindeki nüfus ve hizmet politikalarının planlamacıları için önemli bir husustur oluşturmaktadır. Kentsel ve kırsal nüfusun incelenmesi ve analizi, demografik eğilimleri ortaya koymakta, planlamacılar için kriterleri belirler ve bölgesel sorunların tanımlanmasına ve gelecekteki değişikliklere hazırlanmaya yardımcı olmaktadır. Kırsal ve kentsel alan arasındaki ilişkinin yapısı, büyümesi ve işlevleri aslında coğrafi bölgenin ekonomik, sosyal, idari ve siyasi faaliyetlerini temsil etmektedir. Bu ilişkilerin boyutu, doğası ve yerleşimlerin dağılım modeline bağlıdır ve temel olarak alanın etkin kullanımı ve yatırımını temsil etmektedir.³²

İlçelerin kırsal bölgeleri, tarım ve doğal kaynaklar gibi ekonomik gelişme potansiyeline sahip olmasına rağmen, sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca kentsel nüfusun kırsal bölgelerle ekonomik bağlantıları bulunmaktadır. Irak'ın kentsel yerleşim birimleri, il ve ilçe merkezlerini ve alt bölgeleri idari olarak kapsayan yerleşim birimleridir. Bu yerleşim birimleri belediye hizmetlerinden yararlanırken, diğer alanlar kırsal olarak kabul edilmekte ve nüfusun büyüklüğü ve ekonomik faaliyetlerinin doğası göz ardı edilmektedir. Bu durum daha önce belirtildiği gibi nüfus sayımında yer almaktadır.

İllerdeki kırsal alanlar, yaşadıkları sorunlara rağmen başta tarım ve doğal kaynaklar olmak üzere ekonomik ilerleme unsurlarından yararlanmaktadır. Kırsal ve kentsel alanları belirleyen veya birbirinden ayıran ölçeklerdeki farklılıklara rağmen, Irak ve vilayetlerde tespit edilen kentsel nüfus gruplamaları, belediye hizmetleri tarafından ulaşılan nüfusun büyüklüğüne ve ekonomik faaliyetlerinin niteliğine bakılmaksızın

³² T. Lane Smith, *Fundamentals Of Demography*, (Çev. Mohamed El-Sayed Ghallab and Fouad Iskandar), Modern Egyptian Office, İskenderiye 1971, s. 99-100.

kırsal olarak kabul edilen valilik, ilçe ve banliyö merkezlerinin idari niteliğini taşıyan gruplaşmalardır. Daha önce bahsedilen yılların nüfus sayımında yer almaktadır.³³

2018 nüfus sayımına göre Ninova vilayeti nüfusunun büyük bir kısmının Musul şehrinde yaşadığı ve geri kalanının şehirler ve ilçeler arasında dağıldığı belirlenmiştir. Bu dağılım Ninova'nın toplam nüfusunun kentsel ortamlarda %60.783, kırsal ortamlarda %39.217 olarak ve kentsel alanlar arasında büyük bir varyasyonla dağıldığını göstermektedir. Toplam kentsel yoğunluk ise km² başına 4.347 kişi olarak hesaplanmıştır. Aynı zamanda, 2009 yılında kentsel ortamlardaki toplam hane sayısının 256.587 aileye ulaştığı ve ortalama aile büyüklüğünün ise 7.1 kişi/aile olduğu tespit edilmiştir. Kırsal kesimde ise toplam aile büyüklüğü 7.5 kişi/aile olan 159.632 aile bulunmaktadır. Ninova vilayeti, idari olarak dokuz ilçeyi kapsamaktadır. Bunlar, altı ilçeden oluşan Musul şehri, üç idari birimden oluşan Hamdaniya İlçesi, dört ilçeden oluşan Telkaif İlçesi ve üç idari birime sahip olan Sincar İlçesi'dir.

Tal Afar ilçesinde dört alt birim bulunmaktadır ve Sheikhhan ilçesi iki idari birime sahiptir. Aynı durum, Hatra ilçesi için de geçerlidir. Buna ek olarak Baaj ilçesi dört alt birimi içermektedir. İstatistikler, kentsel nüfusun artış oranının kırsal nüfusa göre yükseldiğini göstermektedir. Bu, kırsaldan kente yapılan göçün, savaşlar ve çatışmalar nedeniyle birçok bölgenin işgal edilmesiyle birlikte, özellikle 2014 ve 2017 yıllarında, göçlerin artmasına sebep olmuştur. Bu olaylar, kentsel ve kırsal bölgelerin terk edilmesine ve insanların Musul şehrinden dışarıya göç etmesine neden olmuştur.

Ancak 2018 ve sonrasında, nüfus belirli bir oranda artmıştır. Özellikle ekonomik, sosyal ve güvenlik açısından istikrarlı bir dönemde, insanların yaşadıkları bölgelere geri dönmesinin etkisi belirgin olmuştur. Özellikle kentsel bölgelerdeki istikrar, insanların şehirlere göç etme isteği oluşturmuştur ve bu nüfus yoğunlaşması kentsel merkezlerde bir nüfus politikası gerektirmektedir. Bu politika, kırsaldan kente göçü durdurmayı ve tersine döndürmeyi hedeflemelidir.

³³ Munther Abdul Majeed Al-Badri, *Irak ve Suriye Şehirlerinin Nüfusu. Karşılaştırmalı Bir Coğrafi Çalışma*, Dar Al-Diaa, Halep 2007, s. 7.

Tablo 3.3, Merkezi İstatistik Bürosu'nun 2009-2020 büyüme kay sayısı tahminlerinin kentsel ve kırsal alanlar için en düşük olduğunu göstermektedir. Büyüme faktörü, kırsal nüfus tahminleri için 1977-1997 dönemine göre daha yüksekken, kentsel alanlar için en yüksek tahminler beşinci sıradadır. Ayrıca 1997-2009 dönemi için büyüme katsayıları, kentsel alanlar için üçüncü sırada ve kırsal alanlar için dördüncü sırada tahminler sunmaktadır.

Tablo 3.3: Musul şehrinin göreceli varyasyonunu göstererek, Merkezi İstatistik Bürosu'nun 1977-2020 yılları arasındaki büyüme katsayısı tahminleri.

Büyüme Katsayısı	Kentsel		Kırsal	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
1977-1997	2213535	5	1358113	2
1977-2009	2191331	4	1361109	3
1997-2009	2154778	3	1366114	4
2009-2020	2094243	2	1385406	5
Merkezi Organ Değerlendirmesi	2088646	1	1314405	1

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

Tablo 3.3'e göre Ninova'daki kentsel nüfus tahminleri, 2013 yılındaki tahminlere göre 2009 yılındaki genel kentsel nüfustan %5,642 (124.889 kişi) daha yüksektir. Aynı şekilde kırsal nüfus tahminleri %124,5 (71.001 kişi) daha yüksektir. Bu oranlar genel olarak kabul edilebilir düzeydedir. Ancak idari birimler düzeyindeki farklılıklar, planlama amaçları için güvenli olmayan ve incelenmesi gereken bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Merkezi İstatistik Kurumu'nun tahminleri genel olarak kabul edilebilir olsa da ayrıntılı ve mekansal düzeydeki çalışmalar için daha fazla incelemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

3.4. Nüfus ve Dağılımı Önlemleri

Nüfus yoğunluğu ve yerleşim yoğunluğu oranları, nüfusun yerleşim düzeyi ile coğrafi bölgenin özellikleri arasındaki dağılım ilişkisini ortaya koymaktadır. Özellikle alan ve nüfus boyutları, zamana bağlı olarak değişen özelliklere sahiptir.

Aşağıda, nüfus yoğunluğu ve yerleşim oranlarına yönelik coğrafi bir analiz bulunmaktadır.³⁴

3.4.1. Nüfus Yoğunluğu

Nüfus yoğunluğu, nüfusun sayısı ile üzerinde yaşadıkları arazinin alanı arasındaki ilişkiyi ifade eder ve nüfusun maddi kaynakların ve gelecekteki olanakların sağlanması üzerindeki baskısını ifade eder, yani yoğunluk sabit bir unsur olmayıp nüfusun yıldan yıla doğal artışına göre değişken bir unsurdur. Nüfus yoğunluğu, nüfusu belli bir bölgeye göre bölerek hesaplanan bir ölçümdür. Ancak nüfusun genel yoğunluğu genellikle yanıltıcı olabilir çünkü yalnızca alanla ilişkilidir. Bu durumda, bazı bölgeler boş olabilir, bu bölgeler tarımsal üretim için uygun olmayan veya sıcak, kurak çöl gibi insanların yerleşmeye karşı itici buldukları alanlara denk gelebilmektedir. Bu nedenle, nüfus yoğunluğu hesaplarken, yalnızca alanı dikkate almanın yanıltıcı olabileceğini ve başka faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmek önemli olacaktır. Bu faktörler arasında tarımsal verimlilik, iklim koşulları, altyapı, sosyal-ekonomik faktörler, iş imkanları ve yerleşme tercihleri gibi etmenler bulunmaktadır. Dolayısıyla, nüfus yoğunluğunu değerlendirirken yalnızca alanla sınırlı kalmamak ve diğer etkileyici faktörleri de dikkate almak gerekmektedir. Bu şekilde, nüfusun gerçek dağılımı ve yoğunluğuyla ilgili daha kapsamlı bir anlayış elde edilebilmektedir.

Nüfus yoğunluğu, insanların yaşadığı arazi alanı ve bu alana olan nüfus baskısı arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Nüfus yoğunluğu, fiziksel kaynakların ve gelecekteki olasılıkların insan nüfusu tarafından nasıl kullanıldığını göstermektedir. Yoğunluk, nüfus artışının farklı yıllar arasındaki değişimine bağlı olarak değişken bir ögedir ve nüfusun alanla bölünmesiyle elde edilir. Bununla birlikte genel nüfus yoğunluğu, sıklıkla yanıltıcı olabilir çünkü sadece alanla ilgilidir. Bu alanlar, insanlar tarafından yerleşilmemiş, üretim için uygun olmayan veya sıcak ve kurak çöller gibi insanları uzaklaştıran bölgeler olabilir. Örneğin, bir bölgenin toplam yüzölçümü 37.323 km² ise ve nüfusu 3.438.194 milyon ise bu durumda hesaplamaya göre her bir kişiye düşen alanın büyüklüğü 37.323 km²/3.438.194'tür. Ancak bu değer sadece

³⁴ Carr, s. 37.

sayısal bir hesaplama olduğu için nüfusun gerçek yoğunluğunu tam olarak yansıtmayabilir.

Ninova'nın genel nüfus yoğunluğunun 92 kişi/km²'dir. Bu, ekonomik kaynakların ve hizmetlerin adil bir şekilde planlanmadığı ve dağıtılmadığı anlamına gelmektedir. Ancak nüfus yoğunluğu, idari birimler arasında değişiklik göstermektedir. İl, 10 ana ilçe ve 22 bölgeye ayrılmıştır. En yüksek nüfus yoğunluğu Sumeel ilçesinde 992 kişi/km² olarak kaydedilmiştir. Bu, 70 km² gibi küçük bir alanının olması ve buna bağlı olarak nüfus yoğunluğunun artmasından kaynaklanmaktadır. Musul şehri, nüfus yoğunluğu açısından ikinci sırada yer almaktadır ve kilometrekare başına düşen kişi sayısı 181 olarak kaydedilmiştir. Makhmour ilçesi ise üçüncü sırada gelerek km² başına 165 kişiye sahiptir. En düşük yoğunluk ise Şikhan ilçesinde 15 kişi/km² olarak kaydedilmiştir. Coğrafi, tarihi ve hizmet faktörleri nüfusun dağılımı ve yoğunluğu üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Nüfus çevresel olarak kentsel ve kırsal bölgelere dağılmış olup kentsel nüfus oranı %61 ve kırsal nüfus oranı %39 olarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki Tablo 3.4 Ninova'nın nüfus sayılarını, yoğunluk oranlarını ve kentsel/kırsal dağılımı göstermektedir.

Tablo 3.4: Ninova vilayetinin nüfus yoğunluğu

İlçe	Medeniyet	Kırsal	Toplam	Nüfus Yoğunluğu/km ²
Musul	1357746	405969	1763706	181
Hamdaniya	66591	126124	192714	21
Telkaif	65217	127154	192370	43
Sincar	196162	104491	300653	68
Tel Afar	206760	262061	468822	160
Şeyhan	17524	22822	40346	15
Hatra	18256	36111	64366	48
Baaj	80010	84889	164899	133
Makhmur	34764	156137	190901	165
Smil	64285	5133	69416	992
Toplam	2107314	1330880	3438194	92

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

3.4.2. Nüfus Yoğunlaşma Oranı

Nüfus yoğunlaşma oranı, nüfusun dağılımını ve yoğunluğunu inceleyerek, ilçeler ve bölgelerdeki nüfus konsantrasyonu desenini anlamaya çalışır. Bu, insanların şehir sınırları içinde yoğunlaşmaya ne kadar eğilimli olduğunu belirlemeye çalışmaktır. Nüfus dağılımının incelenmesi sadece şehir bölgelerindeki mutlak dağılımla ilgilenmez, aynı zamanda bu bölgelerdeki yoğunluğun da incelenmesini içermektedir. Bu, nüfusun sayısal dağılımının ve yerleşim alanının büyüklüğü arasındaki ilişkiyi göstermektedir.³⁵

Bu nedenle özellikle nüfus dağılımıyla ilgili nüfus çalışmaları, yönetim biriminde nüfusun yoğunlaşma derecesine veya dağılımına dikkat etmektedir. Nüfusun yoğunlaşma veya dağılım derecesi, kalkınma planları, nüfus politikaları ve programlarının oluşturulmasında önemli göstergelerden biridir. Ninova'da nüfus yoğunlaşma katsayılarını kullanarak nüfus yoğunlaşma derecesi belirlenmiştir. Bu göstergenin verilere uygulanmasıyla ilgili veriler, ilin 2009, 2014, 2018 yıllarındaki nüfus sayımlarına dayanmaktadır. İstatistik Kurumu'nun belirttiği gibi, Ninova'da kentsel bölgelerdeki nüfusun sayısı 2.107.314 kişidir, yani il nüfusunun %60'ından fazlasını oluşturmaktadır. Geri kalan %39,2'si ise kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Ninova vilayetindeki toplam hane sayısı 425.861 olup bunların %62'si kentsel bölgelerde, geri kalanı ise kırsal bölgelerde bulunmaktadır. Ninova vilayetindeki bir ailenin ortalama büyüklüğü 7,3 kişiden oluşmaktadır. Bu rakam kentsel bölgelerde 7,1 ve kırsal bölgelerde ise 7,6 kişidir. Kadınların liderlik ettiği ailelerin oranı toplam ailelerin %5,9'una denk gelmektedir. Bölgede tarımla uğraşan kişi sayısı ise 59.062 olup bunların %93'ü erkektir.³⁶

İlçeler düzeyinde ise nüfus yoğunlaşması belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. 2009 yılı nüfus sayımına göre Şura, Mehlubiye, Hadar, Şeyhân, Musul Merkezi, Fayda ve Hammam Al-Alil ilçelerinde hafif yoğunlaşma görülmektedir. Bu bölgeler tarım alanları ve ekonomik potansiyelleri içeren alanlardır. Şura ilçesinde nüfus 54.256 kişi, Hammam Al-Alil ilçesinde ise 67.750 kişidir. Musul'un batısında yer alan Sincar ilçesi de Ninova vilayeti toplam nüfusunun %8,7'sini oluşturur ve 271.457 kişiden oluşmaktadır. Ninova'nın

³⁵ Abbas Fadel Al-Saadi, *Nüfus Coğrafyası Bölüm 1*, Dar Al-Kutub Müdürlüğü, Bağdat 2007, s. 177.

³⁶ Al-Saadi, s. 177.

kuzeyinde bulunan Şeyhân ilçesindeki nüfus oranı, Ninova'nın toplam nüfusunun %1,2'sini oluşturur ve 36.598 kişidir. Ninova'nın güneyindeki Hadar ilçesinde ise nüfus 49.420 kişidir ve Ninova'nın toplam nüfusunun %1,6'sını oluşturur. Fayda ilçesi, Musul'un kuzeyinde yer alır, nüfus oranı %2'ye ulaşmakta ve 62.309 kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Mehlubiye ilçesi ise 32.118 kişiden oluşmaktadır. Ancak Ba'ashiqa, Sincar, Tel Kaif, Hamdaniya, Makhmour, Ba'aj ve Tel Afar ilçelerinde yoğunlaşma daha fazladır.

Ba'ashiqa bölgesindeki nüfus 121.431 kişi, al-Qayyarah bölgesindeki nüfus ise 112.363 kişidir. Ninova vilayetinin batısında yer alan Tel Afar ilçesi, nüfus yoğunluğu açısından ikinci sırada yer almaktadır. Bu ilçede Ninova vilayetinin toplam nüfusunun %13,7'sini oluşturan 425.214 kişi yaşamaktadır. Musul'un batısında yer alan Sincar ilçesinde ise nüfus oranı %8,7 olup toplamda 271.457 kişiden oluşmaktadır. Tel Kaif ilçesindeki nüfus ise 174.857 kişidir, bu da toplam nüfusun %5,6'sını oluşturmaktadır. Ninova vilayetinin güneybatısındaki Ba'aj ilçesindeki nüfus ise 149.420 kişidir ve toplam nüfusun %4,8'ini oluşturmaktadır. Makhmour ilçesindeki nüfus ise 174.101 kişidir ve toplam nüfusun %5,6'sını denkleştirmektedir. Musul şehri ise nüfus yoğunluğu açısından en yüksek yoğunlaşmaya sahip olup bu durum kırsaldan şehre göç nedeniyle gerçekleşmiştir. Musul şehrindeki nüfus, şehirle çevreleyen bölgeleri de içeren şekilde toplamda 1.588.428 kişiden oluşmaktadır.³⁷

Ninova vilayetinin nüfus tahminleri, 2009 ile 2031 yılları arasındaki döneme, ilin yapısal planının sunulması öngörüldüğü için yapılmıştır. Ancak bazı idari birimlere uygulanan koşullar ve bu birimlerdeki nüfus hareketliliği nedeniyle, nüfus tahminlerinin doğruluğunu değerlendirmek amacıyla farklı sonuçlar karşılaştırılmış, kısa ve uzun vadeli planlamalar için en uygun olan seçilmiştir. Resmi istatistiklerle ilgili mevcut veriler kullanılmıştır, bu veriler nüfus sayımlarından veya kapsamlı bir nüfus sayımından elde edilen resmi tahminler veya Merkezi İstatistik Kurumu tarafından yapılan tahminler olabilmektedir. Son nüfus sayımı 1997 yılında

³⁷ Al-Miqdad, s. 69.

yapılmıştır ve 2009 yılında nüfus ve konut sayımı gerçekleştirilerek resmi nüfus tahminleri yapılmış ve 2020'ye kadar uzanan tahminler yayınlanmıştır.³⁸

3.5. Coğrafi Dağılımın Özgüllüğü

Nüfusun dağılımını analiz etmek ve bir bölgenin coğrafi veya idari birimindeki desenlerini ortaya çıkarmak, nüfus fenomeninin incelenmesinin öncelikleri arasındadır. Bu analizler, nüfus fenomeninin mekânsal boyutlarını ve coğrafi özelliklerle olan karşılıklı ilişkilerini anlamamızı sağlamaktadır. Bu şekilde nüfusu mekân özellikleriyle bağdaştırarak, insan kaynakları ve doğal kaynakların yönetimi olmak üzere iki yönlü kalkınma yönetimi ile ilişkilendirilebilmektedir. Bu da kalkınma programlarının ve nüfus politikalarının yönetimi için hareket seçeneklerini ve fırsatlarını belirleme imkânı sağlamaktadır.

Genel olarak nüfus, uygun coğrafi özellikleri kullanarak kültürel özelliklerini değerlendirebilecekleri yerlerde yoğunlaşmaktadır. Nüfus dağılımı, insan faaliyetlerinin bu kaynakları kullanmak için nasıl dağıldığını göstermektedir. Nüfusun genel coğrafi dağılım yapısını ve nüfusun mevcudiyetinin nedenlerini ve dağılım belirleyicilerini analiz etmek için iki ana gereksinimimiz bulunmaktadır.³⁹

3.5.1. Nüfusun Coğrafi Dağılımı

Musul şehri, Dicle Nehri'nin sol yakasında uzanır ve tarihte ün kazanmış Ninova kentinin kalıntıları yanında yer almaktadır. Ninova, Asur İmparatorluğu'nun başkenti olarak bilinmektedir. Ayrıca Musul şehrine yakın bir konumda Hz. Yunus'un şehri bulunur. Musul nüfusu Araplar, Kürtler, Türkmenler ve diğer grupların karışımından oluşur ve bu da şehir bölgesinin tarihsel olarak sınır bölgesi rolünü yansıtmaktadır. Şehrin nüfusunun çoğu İslam dinine mensuptur ancak Ninova ve köylerinde özellikle Musul şehrine bağlı olan Ba'shika şehrinde Hristiyanlar da yaşamaktadır.

³⁸ Sayed Mahmoud Alaa, *Population From A Demographic Perspective*, Dar Al-Kutub, Bağdat 2008, s. 158.

³⁹ John Frederick Unstead, *A World Survey From Human Aspect, Astigmatic Regional Gography*), 1961, s. 294-295.

Ba'shika, Musul şehrinde kuzeydoğusunda, Ninova ovasında, Musul şehriden 12 km uzaklıkta ve tarımsal bölgeler arasında yer almaktadır. Zeytin yetiştiriciliğiyle ünlüdür ve bölgenin çoğunluğu Ezidilerden oluşurken, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Türkmenler gibi diğer din ve etnik kimliklere mensup insanlar da burada yaşamaktadır. Ayrıca Ba'shika'nın merkezine yakın köylerden 17'si Arap, 6'sı Ezidi, biri de Türkmen köyünden oluşmaktadır. Bölgenin çoğu halkı Arapça konuşurken Süryanice, Kürtçe ve Türkmençe gibi diller de konuşulmaktadır.⁴⁰

Musul şehri, Irak'ın kuzeyindeki önemli bir dağ kavşağı konumunda olup kuzeyden gelen ve güneye doğru ilerleyen farklı ulaşım yollarının bir araya geldiği bir merkezdir. Aynı zamanda bu konum, Irak'ın kuzey kapısı olarak kabul edilmekte olup ülkenin kuzeyindeki önemli petrol sahalarının ortasında yer alması nedeniyle Irak'ın kuzeyindeki en büyük şehirlerden biri ve ana merkezidir. Nüfusun yoğun olduğu ve tarımın yaygın olduğu en önemli bölgeler ise Ayadiyah ve çevresi, Rabia ve Zummar'dır. Zummar bölgesi, savaşlar ve çiftçilerin göç etmesi nedeniyle bu tarım alanları sonradan zarar görmüş, topraklarını terk etmiş ve kuyu sayısının azalması ve sondaj maliyetlerinin yükselmesi nedeniyle tarım alanları zarar görmüştür.

Ayrıca bu bölgelerden birçok çiftçinin Musul'un güneydoğusunda Nimrud ve Salamiyah bölgesine göç ettiği bilinmektedir. Rabia ise şu anda üretimi çok düşük olan ve sadece sulama kuyularının bulunduğu yerlerde üretim yapılmaktadır. Bu oran, önceki üretimin %20'sini aşmayan bir seviyededir. 2014 yılından önce Rabia, Irak'ın geneline patates üretimi ve pazarlama konusunda %100 katkıda bulunurken, Ayadiyah ve çevresi büyük bir üretim ve ticaret hareketliliği görmektedir. Sebze ve yaz ürünleri üretimi %90'ı aşan bir oranda artmış olup çoğunlukla domates ve soğan gibi ürünlerin yanı sıra diğer bazı ürünlerin üretimi de yapılmakta ve Irak'ın tüm bölgelerine dağıtılmaktadır.

Aynı zamanda Al-Ayil Hamamı ve Musul Barajı, turistlerin ziyaret ettiği ve yoğun olarak tercih ettiği önemli bölgeler arasındadır. Musul Barajı, ülkenin kuzeyindeki en

⁴⁰ Khattab Sakkar Al-Ani ve Nouri Khalil Al-Barazi, *Irak Coğrafyası*, Bağdat Üniversitesi Yayınları, Bağdat 1979, s. 135.

önemli turistik cazibe merkezlerinden biridir, ancak tesislerinin tükenmesi ve turistik rolünün sürekli olarak rezervasyonu gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Bununla birlikte Musul, Tall Afar, Sincar ve diğer bölgelerden yerel turistlerin şehre gelmeye başladığı görülmektedir. Musul Barajı ise 1983 yılında inşa edilmiş olup 3.2 kilometre uzunluğunda ve 131 metre yüksekliğindedir. Irak'ın en büyük ve Orta Doğu'daki dördüncü büyük barajıdır. Daha sonra, barajın dayanıksız bir zemin üzerine inşa edildiği ortaya çıkmış, bu nedenle barajın çökmesini önlemek için periyodik olarak beton enjekte edilmesi gerekmektedir. Bu işlem 1980'lerin ortalarında başlamıştır ve 2003 Irak Savaşı'ndan sonra, betonların güçlendirilmemesi nedeniyle barajın çökme tehlikesi altında olduğu ortaya çıkmıştır. Eğer baraj çökerse, Musul şehri su altında kalacak ve yaklaşık yarım milyon insanın ölümüne yol açacak, ayrıca nehir boyunca yer alan köylerin de tahrip olmasına neden olacaktır. Al-Ayil Hamamı ise turistlerin dinlenmek için tercih ettiği göz ve mineral kaynaklarının bulunduğu bir bölge olarak öne çıkmaktadır.⁴¹

3.5.2. Coğrafi Dağılımı Etkileyen Faktörler

Doğal ve insan kaynaklı faktörler, nüfusun coğrafi dağılımında temel bir role sahiptir. Bu faktörler, nüfusun yerleşim bölgelerini belirler, onları dağıtır ve nüfusa dayanak teşkil eden coğrafi bir temel olarak kabul edilebilir.⁴² Aşağıda nüfusun coğrafi dağılımını etkileyen en önemli faktörlerin bazılarına yer verilmiştir.

⁴¹ Abd Ali Al-Khafaf ve Abd Makhmour Al-Rihani, *Nüfus Coğrafyası*, Basra Üniversitesi Yayınları, Basra 1986, s. 219.

⁴² Carr, s. 37.

Harita 3.3: Ninova'nın fiziki haritası

Kaynak: Yazar tarafından 03.05.2023 tarihinde oluşturulmuştur.

3.5.2.1. Doğal Faktörler

Arazi: Topografya ve iklim, bir devletin değerini değerlendirmede büyük bir etkiye sahiptir. İkisi bir arada askeri ve ekonomik avantajları belirler, çünkü Ninova vilayetinin yüzeyi, coğrafi özellikleri açısından bölgeden bölgeye büyük bir farklılık gösterir. Dağlar ve yüksek dağ sıraları tarafından çevrelenen bölgeler, rüzgarların ve hava hareketlerinin yönünü ve şeklini belirlemekte etkili olmaktadır. Dicle Nehri de ilin kuzeybatısından güneydoğuya kıvrılarak ilin içinden geçmekte ve yüksek dağlık bölgede uzanan doğu bölgesiyle, dalgalı arazi bölgesinde uzanan batı bölgesi olmak üzere iki bölgeye ayırmaktadır.

a. Dağlık bölge: İldeki dağlık bölgenin alanı yaklaşık olarak toplam il alanının %4'üne denk gelen 1440 km²'dir ve ilin en kuzey ve kuzeydoğusunu kaplamaktadır. Bu bölge, genel olarak Irak'taki dağların yönelişinde yaygın olan kuzeybatıdan

güneydoğuya doğru uzanır. Sincar Dağı'ndan batıda Akre ve Şeyhan dağlarına kadar uzanır ve yükseklik 500-1500 metre arası değişmektedir.⁴³

b. Dalgalı arazi bölgesi: Bu bölge, yukarıda bahsedilen dağlık alandan güneye doğru uzanır ve ilin yaklaşık olarak %96'sına denk gelen 35,883 km²'lik bir alanı kapsamaktadır. Bu dalgalanma özelliği, yüzey özellikleri açısından belirgin bir topografik fenomen olarak görünmektedir. Dicle Nehri'nin her iki tarafında uzanan ovalar, bu bölgenin geniş alanlarını oluşturmakta ve bunların en önemlileri şu şekildedir:

1. Doğu ovaları: Yaklaşık olarak 5743 km²'lik bir alanı temsil eder ve yüzeyi güneye ve batıya doğru kademeli olarak alçalmaktadır. Bu yönlere doğru akan akarsular tarafından yarılmış ve rakımı 200-500 m arasında bulunmaktadır.
2. Batı ovaları: Yaklaşık olarak 30.140 km²'lik bir alanı kaplamakta ve ilin en büyük yüz ölçümünü oluşturmaktadır. Bu ovaların bir kısmı Sincar dağlarının kuzeyine düşer ve bir kısmı Kuzey Cezire Ovası olarak adlandırılmakta, diğer kısım ise Sincar Dağı'nın güney yamaçları ile kuzey yamaçları arasında uzanır ve Güney Cezire Ovası olarak adlandırılmaktadır. Bu geniş ovalar, doğu ve batı bölgelerindeki yükselti fenomenini içerir ve iki grup halinde oluşur:
 - Doğu ovalarının yükseklikleri, Dicle Nehri'nin doğusunda 600 ila 1000 metre arasında değişmektedir.
 - Batı ovalarının yükseklikleri, Dicle Nehri'nin batısında 250 ila 1000 metre arasında değişmektedir. Ayrıca dalgalı arazi bölgesinde birkaç yayla bulunur ve bunlardan en önemlisi Musul Yaylası'dır. Musul Yaylası, çalışma alanındaki dağlar ve tepeler bölgesinin kuzeybatı kısmını kaplamaktadır. Dicle Nehri, yaylayı neredeyse eşit iki bölüme ayırmaktadır. Doğu bölümü bol yağışlı ve topografik olarak çeşitli özelliklere sahipken, batı bölümü ise az yağışlı ve

⁴³ Ahmed Talal Khader Al-Taie, *Ninova Valiliği'nde Endemik İnşaat Endüstrileri Gelişimi ve Sorunları*, Musul Üniversitesi, Doktora Tezi, Musul 2012, s. 78.

topografik çeşitlilikten yoksundur. Bu bölgeler tarımsal, endüstriyel ve hatta turistik faaliyetlerde farklı şekillerde değerlendirilebilmektedir.⁴⁴

İklim: Ekonomik, askeri ve siyasi güçte önemli bir rol oynar çünkü doğrudan ve dolaylı olarak insan faaliyetleri ve yaratıcılığı üzerinde etkisi vardır. Dünyanın en ileri ülkelerinin çoğunun ılıman bölgelerde yer almasının tesadüf olmadığı açıktır. Ninova vilayetinin iklimi, yüzey şekillerindeki farklılıklarıyla dikkat çekmektedir. Çalışma alanının iklimi kıtasal ve kuru bir özellik göstermekte, çünkü sıcaklıklar yaz mevsiminde yüksek derecelere ulaşmaktadır. En sıcak aylardan biri olan Temmuz ayında ortalama sıcaklıklar 33-35 derece arasında değişim göstermektedir.⁴⁵

Su Kaynakları

- Yüzey Suları: Çalışma alanında yüzey suları Dicle Nehri ve kolları, Büyük Zab Nehri, Küçük Zab Nehri, Kebir Nehri ve sulama projeleri şeklinde bulunmaktadır.
- Yeraltı Suları: Yer yüzeyi altında bulunan ve doğal olarak kaynaklar veya insan müdahalesiyle kuyular ve kahrezler gibi açığa çıkan su kaynaklarıdır.
- Yağışlar: Çalışma alanı yağışlar açısından zengindir ve su kaynaklarının ana beslenme kaynağıdır. Bölgede doğal kaynaklar olan gözler, pınarlar ve kuyular ile birlikte, Dicle Nehri'nin doğusunda ve batısında su kaynakları bulunmaktadır.

Toprak: Çalışma alanındaki toprak, özellikle Aqrah ve Şeyhkan bölgelerinde killi ve çakıllardan oluşan Greene formasyonlarıyla karakterizedir. Sinjar ve Rabi'a bölgelerinde ise kalker ve kum üzerinde oluşan sıg kayalı topraklar bulunmaktadır. Bu durum bu tür topraklarda gündüz sıcaklıklarının düşük olmasına ve nem içeriğinin yüksek olmasına neden olmaktadır, bu da toprak partiküllerinin yer değiştirmesini engellemektedir. Ayrıca bu tür topraklarda ısı emiliminin daha fazla olmaktadır.

⁴⁴ Muhammad Azhar Al-Sammak, *Irak, Bölgesel Çalışma*) Bölüm 1, Dar Al-Kutub Basım ve Yayıncılık Müdürlüğü, Musul 1985, s. 24.

⁴⁵ Fadel Baqir Al-Hasani, "Modern Methods In Classifying The Climate Of Iraq", *Irak Coğrafya Derneği Dergisi*, cilt: IX, 1976, s. 69-71.

Doğal bitki: Doğal bitki örtüsü, devletin gücü üzerinde etkisi olan temel ve önemli faktörlerden biridir ve devletin onu kullanma yeteneği, sadece rezervine sahip olmaktan daha önemlidir. Zamanla üretimi artırarak devlete bölgesel veya uluslararası bir itibar kazandırabilmektedir. Bir devletin gücü, ekonomik üretim miktarı, çeşitliliği ve bireyin payı, teknolojik ilerleme ile olan ilişkisi ve diğer devletlere karşı jeopolitik ağırlığıyla ölçülmektedir. Çalışma alanında doğal bitki örtüsü, iklim ve doğal koşulların çeşitliliği ile çeşitlenmektedir. Ormanların coğrafi dağılımı özellikle Aqrah bölgesi ve Sinjar ve Maqlub dağlarının yüksek yamaçlarındaki kayın ve çam ormanları gibi yıllık yağış miktarlarıyla uyumlu haldedir. Ayrıca kuru ve nemli otlar, özellikle yüksek dağların alçak yamaçlarında yetişen bölgelerde yaygınlık göstermektedir. Ayrıca Dicle ve Büyük Zab nehirleri çevresindeki su kaynaklarının takip ettiği bölgelerde nehir kıyı bitkileri de bulunmaktadır.⁴⁶

3.5.2.2. Beşeri Faktörler

A. Ulaşım ve Taşımacılık: Ninova vilayetinin konumu, Irak'ı komşu ülkelerle bağlayan ana geçiş noktalarından biri haline getirmiştir. Komşu ülkelerde yeni teknik özelliklere sahip kara taşımacılığı ağlarına sahip olması, ildeki taşımacılık sektörünün gelişimini dolaylı olarak etkilemiştir. Irak devletinin kuruluşunun başlangıcında Ninova'daki yolların toplam alanın yaklaşık 37709 km² olduğu 1936 yılında 447 km uzunluğunda olduğunu belirtmek gerekir ve bu yollar günümüzde kabul edilen mühendislik standartlarına sahip değildir. Geçmiş on yıllarda petrol keşfi, üretimi ve gelirinin kalkınma amaçları için kullanılması, kentsel ve ekonomik faaliyetlerin artmasıyla birlikte yol uzunlukları yaklaşık 4108 km'ye ulaşmıştır ve bu 2014 yılında gerçekleşmiştir.

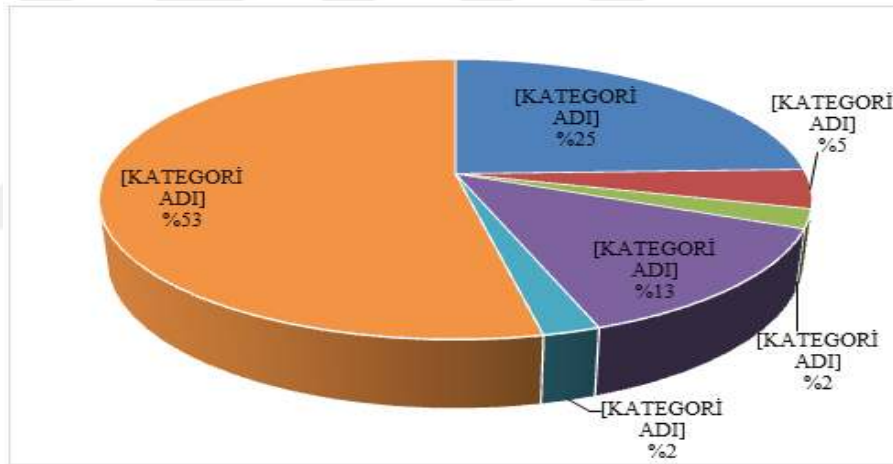
B. Sanayi ve Maden Kaynakları: Ninova'daki sanayi sektörü, ülke genelinde önemli bir yer tutmakta, özellikle de Irak genelindeki büyük endüstriyel tesislerin toplam sayısı olan 526 tesisin %8,9'una karşılık gelmektedir. Ayrıca ildeki sanayi

⁴⁶ Cemil Necib Abdullah, "Irak Bölgelerinde Doğal Ormanlar", *Basra Edebiyatı Dergisi*, cilt: 5, sayı: 3, 1971, s. 196-223.

sektöründe çalışanların toplam sayısı olan 191.711 işçiye karşılık gelen %6,4'lük oranla beşinci sırada yer almaktadır (Veriler 2009 yılına aittir).⁴⁷

Tablo 3.5 ve Şekil 2.4'te bulunan verilerinden, Ninova'daki sanayi sektöründeki alt sektörler arasında ekonomik önemde belirgin bir farklılık olduğu açıkça görülmektedir. Sanayi tesislerinin sayısı göstergesine göre inşaat ve gıda sektörleri, toplam büyük sanayi tesislerinin %78,7'sini oluşturarak nispi öneme sahipken, diğer sanayi sektörlerinin payı ise %21,3'tür. Ancak daha önemli bir gösterge olan çalışan sayısı göstergesine göre inşaat, tekstil ve kimya sektörleri, toplam endüstriyel sektör çalışanlarının %93,9'unu oluşturarak ekonomik önemde belirginleşmektedir, diğer sanayi sektörlerinin payı ise %6,1'dir.

Şekil 3.1: Kuruluşlar endeksine göre en önemli endüstriler

Kaynak: Yazar tarafından 03.05.2023 tarihinde oluşturulmuştur.

Tablo 3.5: Ninova vilayetindeki işyerleri endeksine ve çalışan sayısına göre en önemli endüstriler (2009-2018)

Endüstriyel Şubeler	İşyeri Sayısı	Yüzde (%)	Çalışan Sayısı	Yüzde (%)	Önem Oranı (%)	Sıralama
Gıda Endüstrileri	11	24,5	376	3,1	13,8	3
Tekstil ve Deri Endüstrileri	2	4,5	4474	36,7	20,6	2
Ahşap ve Mobilya Endüstrileri	1	2,2	128	1	1,6	6

⁴⁷ Planlama Bakanlığı, *Sanayi İstatistikleri*, Ninova Valiliği Merkezi İstatistik Bürosu, Ninova 2009, s. 5.

Kağıt ve Baskı Endüstrileri	6	13,3	320	2,6	8	5
Kimya Endüstrileri	1	2,2	2412	19,8	11	4
İnşaat Endüstrileri	24	53,3	4492	36,8	45	1
İmalat Metal Endüstrileri	-	-	-	-	-	-
Toplam	45	100%	12202	100%	100%	21

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

Tekstil ve gıda endüstrileri, toplam göreceli önem seviyesinin %79,8'ini oluşturarak, diğer endüstri sektörlerinin düşük seviyede gelişmişlik düzeyini göstermektedir. Diğer endüstri sektörleri, toplam göreceli önem seviyesinin sadece %20,2'sini kaydetmiştir, bu da geleceğe yönelik kalkınma yönergeleri doğrultusunda tüm endüstri faaliyetlerinin nispi olarak dengeli bir büyümeyi sağlamak için uygun planlama önlemlerinin alınmasını gerektirmektedir. Bu, mevcut kalkınma potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmeye ve Ninova'nın farklı ilçeleri içinde endüstriyel altyapının geliştirilmesine ve çeşitlendirilmesine katkıda bulunacak uygun planlama önlemlerinin alınmasını gerektirmektedir. İnşaat sektörü, 2009 yılı için sanayi tesislerinin ve çalışanların göreceli önem seviyesi açısından birinci sırada yer almıştır. İldeki inşaat sektörü çeşitli ve önde gelen endüstri faaliyetlerini içermekte olup çimento, seramik, mermer, blok ve çeşitli yapı malzemeleri üretimi gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Ninova'da inşaat sektörünün yerelleştirilmesi ve gelişimi konusunda birçok faktör etkili olmuştur ve bunlardan en önemlileri şunlardır:

- İşgücü açısından gerekli olan miktar bakımından gerekli işgücü temin edilmektedir.
- Hükümetin doğrudan desteği, Ninova vilayetindeki çimento endüstrisine üç fabrikanın yerelleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu fabrikalar, Sinjar, Badush ve Hammam al-Alil'de yer almaktadır.
- İnşaat sektörü ürünleri için uygun pazarlar hem il düzeyinde hem de diğer bölgelerin pazarlarında bulunmaktadır. Özellikle Ninova vilayetinin çimento endüstrisi, üretiminin fazlasının Erbil ve Duhok gibi diğer illere

pazarlanmasını sağlamaktadır. Bu illere ihraç edilen miktarlar, 1990 yılında 228 bin tonken, 2009 yılında bu miktarlar 400 bin tona ulaşmıştır.

- Ninova vilayetinde, özellikle metal dışı mineral kaynakları olmak üzere, çeşitli inşaat sektörlerinin yerelleştirilmesi için gerekli olan hammadde kaynakları yerel olarak temin edilmektedir.

C. Tarihsel ve siyasi etkenler: Musul şehri, tarih boyunca kültürel, entelektüel ve bilimsel açıdan en önemli merkezlerden biri olmuştur. Yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde tarihsel ve politik açıdan, kültürel birikimi ve medeniyet başarılarıyla tanınmıştır. Toprağından uzun yıllar varlık göstermiş devletler ve medeniyetler geçmiş, zaman içinde meydana gelen medeniyet değişimlerinin tanığı olmuştur. Asur döneminden günümüze kadar, Musul iki farklı medeniyetin etkisi altında kalmıştır. Antik çağda Asur hükümetinin başkenti olan Ninova vilayeti, Musul olarak da bilinirdi. Günümüzdeki Musul şehri ise İslam fethinden sonra (H.16-17 / M.637-638) kurulmuş ve "Batı Kalesi" olarak adlandırılmıştır. Siyasi faktörler açısından, 29 Haziran 2014 tarihinde IŞİD'in sözcüsü Ebu Muhammed el-Adnani tarafından yapılan bir ses kaydında, "İslam Devleti" olarak adlandırılan bir devletin kurulduğu ve Ebu Bekir el-Bağdadi'ye biat edildiği duyurulmuştur. Örgütün Irak'taki tarihi, 2003 yılına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde, Ebu Musab ez-Zarkavi tarafından kurulan El-Cihad ve et-Tevhid örgütü faaliyet gösterdi ve zaman içinde birçok aşamadan ve değişiklikten geçmiştir. 2006 yılında Irak İslam Devleti ilan edilmiştir. 2011 yılının sonlarında ise Ebu Muhammed el-Cevlani'nin liderliğinde, El-Kaide'nin Suriye kolunun bir şubesi olan Nusra Cephesi kurulmuştur. Örgüt, Irak'taki sert liderlerinin birçoğuyla birlikte Suriye'ye gönderilmiştir. Nisan 2013'te, Irak ve Şam İslam Devleti'nin kuruluşu duyurulmuş ve Nusra Cephesi'ndeki birçok yabancı savaşçı bu gruba katılmıştır. Bu durum El-Kaide ile örgüt arasında belirgin bir ayrımı temsil etmiş ve örgüt, diğer muhalif gruplar dahil olmak üzere tüm rakip fraksiyonları takip ederek, Irak-Suriye sınırından Halep'in kuzeyine kadar uzanan bölgelerin kontrolünü ele geçirmiştir.⁴⁸

⁴⁸ Maysoon Thanoun Al-Abaiji, *Musul Atabeg Döneminde Musul Planları Çalışmasının Kaynağı*, Musul Işıkları, Musul 2013, s. 1-13.

Belgelere göre örgüt Irak güçlerinin bu operasyona nasıl tepki vereceğini bekliyordu. IŞİD birlikleri, Musul'un batısında üç gün boyunca bekleyerek Emir Ebu Müslim el-Türkmani'den emirleri beklemiştir. Örgütün medya bürosu tarafından yayınlanan bir görüntüde, Irak ordusunun Musul'a doğru ilerleyen tedarik konvoylarının yolunu kesen sahneler görülmüştür. Ayrıca Irak hükümetinin kontrolü altındayken Musul'da gerçekleşen suikast eylemleri de gerçekleşmiştir. Musul tarihsel süreçte birçok saldırıya maruz kalmasına karşın IŞİD çetelerinin yaptıkları gibi bir saldırıya uğramamıştır. IŞİD şehrin kültürel, tarihi ve dini mirasının çoğunu tahrip etmiş, geriye sadece yıkım silüeti bırakmıştır.⁴⁹

⁴⁹ Amer Abdullah Al-Jumaili, *Belgesel Bir Çalışma ve Kültürel, Arkeolojik ve Dini Anıtların Işid Çeteleri Tarafından Tahrip Edilmesi*, Musul Üniversitesi Yayınları, Musul 2020, s. 43.

4. NÜFUSUN BİLEŞİMİ VE ÖZELLİKLERİ

Nüfus yapısının analizi, herhangi bir nüfus topluluğunun demografik durumunun analizinde önemli ve merkezi bir rol oynar, çünkü temel olarak diğer demografik olaylarla etkileşim içinde olan son derece önemli özellikleri analiz etmeye dayanmaktadır. Nüfusla ilgili uzman araştırmacıların çoğu bu özelliklerin niteliksel, yaşa dayalı, sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerden oluştuğunu belirtmektedir ve bazıları bunu sosyal sınıf, bireylerin felsefesi veya düşünceleri, ideolojileri ve siyasi yönelimlerine kadar genişletmektedir. Coğrafya çalışmaları çerçevesinden çıkmamak için, nüfus yapısının analizinde nüfus özellikleri olarak, nüfus yapısının özgünlüğünü anlamak ve demografik olayların genel eğilimleri ile gelecekteki nüfus durumuna ilişkin tahminler için temel göstergeleri temsil eden nüfus özelliklerimizi içerecektir. Bu nedenle analizimiz cinsiyet ve yaşa dayalı yapısal analizi, nüfus piramidinin şekli, evlilik durumu ve etnik yapı özelliklerinin analizi, nüfusun eğitim düzeyi, insan gücü yapısı, ekonomik faaliyetlerin türleri ve son olarak nüfusun okuryazarlık ve işgücü arasındaki mekânsal ilişkilerin nicel analizi içerecektir.⁵⁰

4.1. Kalitatif ve Yaş Yapısı

4.1.1. Kalitatif Kompozisyon

Nüfusun cinsiyet dengesini ve mekânsal farklılıklarını belirlemek, nüfus fenomenlerini analiz etmek, özellikle doğurganlık oranları, evlilik oranları, göç özellikleri ve eğilimleri, dolayısıyla nüfus büyüme eğilimleri ve gelecekteki tahminler için önemlidir. Ayrıca nüfusun cinsiyet yapısının analizi, kadının çeşitli alanlarda çalışmasını sınırlayan Doğu toplumlarına aittir ve kadının sosyal durumunu yansıtabilir.⁵¹

⁵⁰ Ralph Tomlinson, *Population Dynamics Causes And Consequences Of World Demographic Change*, Random House, New York 1965, s. 13-15.

⁵¹ Tomlinson, s. 15.

Nüfusun cinsiyet yapısı, her yüz kadına düşen erkek sayısı oranıyla ifade edilir ve Tablo 3.1’de görüldüğü üzere 1947 nüfus sayımı verilerine göre hem il genelinde hem de Irak genelinde cinsiyet eşitlik oranı düşüktür, yani kadın sayısı erkek sayısından fazladır. Daha önce belirtildiği gibi, bu durum kayıtların doğruluğu ve nüfusun nüfus sayısının önemine ilişkin farkındalığının eksikliği ve ailelerin erkekleri kaydetmekten kaçınma korkusu nedeniyle ortaya çıkmaktadır. 1957 nüfus sayımına göre erkekler lehine oran değişmiş ve erkek oranı ilde %101,86 ve Irak genelinde %100,35’e ulaşmıştır. 1965 nüfus sayımına göre oran il genelinde %111,07’ye ulaşırken, Irak genelinde de oran %103,99 olmuştur. 1977 nüfus sayımında erkek cinsiyet oranı hem il genelinde %114,18 hem de Irak genelinde %106,27 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1987 nüfus sayımına göre ise erkek oranı il genelinde hemen hemen aynı kalmıştır (%101,10). Ancak Irak genelinde oran bir miktar düşmüştür (%105,75). Sonraki yıllarda, 1997 ve 2007 için oranlar il genelinde sırasıyla %101 ve %101,53 ile benzer seviyelerde kalmıştır. Ancak 2012 yılında artmış ve %104,27’ye çıkmıştır. Irak genelinde ise oran, 1997’de %99,35 ile büyük ölçüde düşmüş ve 2007 ve 2012 tahminlerine göre tekrar artmıştır.

Tablo 4.1: Musul şehri ve Irak'ta erkek oranı (1947-2020)

Yıl	Musul	Irak
1947	82,63	88,21
1957	101,86	100,35
1965	111,07	103,99
1977	114,18	106,26
1987	101,10	105,75
1977	101,20	99,35
2007	101,53	101,39
2012	104,27	103,76
2020	108,00	102,00

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Planlama Bakanlığı, Yıllık İstatistik 2010-2020.

İl genelinde çevre bazında cinsiyet oranının dağılımına gelince, Tablo 4.1'e göre 1957 nüfus sayımı verilerine göre kentsel bölgelerde cinsiyet oranı %115,50 düzeyindeyken, kırsal bölgelerde denge düzeyinin altında %97,31 olarak kaydedilmiştir. Bu durum bu dönemde kırsaldan şehirlere olan göçün başlamasıyla ilgili olmakla birlikte, il genelinde ve Irak genelinde belirgin hale gelmiştir. Ancak

1965 nüfus sayımı verileri önemli farklılıklar göstermiştir. Kent bölgelerinde oran %102,96'ya düşmüşken, kırsal bölgelerde %116,29 seviyesine yükselmiştir. Bu farklılık, kaydedilmemiş olan uzak bölgelerin kırsal alana dahil edilmesinden dolayı olmuştur. 1977 nüfus sayımı verilerine göre kent bölgelerinde oran büyük ölçüde artarak %126,61 seviyesine ulaşmışken, kırsal bölgelerde %101,60'a düşmüştür. Bu durum yine kırsaldan şehirlere olan göçle açıklanabilmektedir. 1987 nüfus sayımı verilerine göre kentsel ve kırsal bölgelerde oranlar sırasıyla %101,28 ve %100,47 olarak gerçekleşmiştir. 1997 tahminlerine göre kent ve kırsal bölgelerde oranlar denge düzeyinde olup %101,20 seviyesine gelmiştir. 2007 tahminlerine göre ise oranlar nispeten istikrarlı kalmıştır ve sırasıyla %101,91 ve %100,35 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2012 tahminlerinde farklılık ortaya çıkmıştır. Tahminlere göre kent bölgelerinde oran büyük ölçüde düşerek %85,52 seviyesine inmiştir ancak kırsal bölgelerde büyük bir artış görülmüş ve %312,76 seviyesine yükselmiştir. Bu durum kırsal bölgelerdeki istihdam fırsatları ve fabrikaların yaygınlaşmasına bağlanabilir.

Tablo 4.2: Musul nüfusunda, çevreye göre erkek oranının dağılımı (1957-2012).

Yıl	Kentsel	Kırsal
1957	115,50	97,31
1965	102,96	116,29
1977	126,61	101,60
1987	101,28	100,47
1997	101,20	101,20
2007	101,91	100,35
2012	85,52	312,76

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Bürosu, 2012.

Nüfusa göre cinsiyetin dağılımı, erkekler ve kadınlar arasındaki oran olan cinsiyet oranıyla ifade edilir. Cinsiyet oranı, her 100 veya 1000 kadına düşen erkek sayısını veya bunun tersini ifade eder. Cinsiyet bileşimi, nüfus büyüme hızını etkiler çünkü doğum ve ölüm oranlarını yansıtan doğurganlık düzeyini ve ülkenin büyüme eğilimlerini yansıtmaktadır. Cinsiyet oranı tüm nüfus veya farklı yaş grupları için hesaplanabilmektedir. Çalışma bölgesindeki cinsiyet oranı, her 100 kadına karşılık 102 erkek (%102) olarak belirlenmiştir. Bu, kadın sayısının erkek sayısından daha

fazla olduğunu göstermektedir. Erkeklerin oranı %53,5 iken kadınların oranı %46,5'tir ve bu oran, genel ortalama olan her 100 kadına karşılık 105 erkek olan oranın altındadır. Orantısızlık Ninova'da sıklıkla genç erkeklerin hedef alındığı terör saldırılarının ve istikrarsızlık nedeniyle artan dış göçün sonucu olarak açıklanabilir. Bu durum genel olarak Irak toplumunun ve özellikle Ninova vilayetinin demografik yapısı için ciddi bir tehlike olarak görülmektedir. Çalışma bölgesinin çoğunluğu kırsal, kabile ve aşiret toplumları olduğundan, iş yükü genellikle erkeklere düşmekte bu da inşaat, yeniden yapılanma ve güvenlik gibi alanlarda olumsuz etkilere yol açmaktadır. Ayrıca kadınların bekarlık durumunun yaygınlaşması ve diğer birçok sosyal sorunun ortaya çıkması da olasıdır. Aşağıdaki tablo, ilçelere göre erkek ve kadın nüfus sayılarını göstermektedir.

Tablo 4.3: Nüfusun nitel bileşimi

Bölge veya Şehir	Kadın	Erkek	Toplam
Musul Şehri	937982	825724	1763706
Hamdaniya	104328	88388	192714
Telkayf	104170	88200	192370
Sincar	160688	139965	300653
Telafar	252796	216026	478822
Şeyhan	21781	18585	40346
Hader Şehri	29444	24922	64366
Yüzey Baaj	88752	76147	164899
Makhmour bölgesi	104048	86853	190901
Smil	36674	32744	69416
Toplam	1.840.643	1.597.551	3.438.194

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Bürosu, 2013.

4.1.2. Yaş Yapısı

Yaş özellikleri, nüfusun demografik gelişimiyle ilgili kapsamlı bir veri sunduğu gibi nüfusun yaş gruplarına ve türlerine göre bölünmesiyle de nüfusun yapısal özelliklerine yönelik bilgiler de vermektedir. Nüfusun canlılığı ve üretkenlik kapasitesi hakkında bilgi sağlaması bakımından demografik özellikler arasında yer alır. Ayrıca doğumlar, ölümler ve göç gibi etkenlerle sürekli değişen nüfusun büyüme eğilimini belirlemek için de temel bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Bu

faktörlerden herhangi birinin diğerlerinden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği unutulmamalıdır. Yaş grupları, devlet için büyük öneme sahiptir çünkü erkekler ve kadınların çalışma ve eğitim çağında kaç kişi olduğunu, silah taşıma yaşı dolanların oranını ve bu aracılığıyla devletin askeri yeteneğini (genç savaşçıları) belirlemek için gereklidir. Yaş yapısal analizini ele alırken, genellikle nüfusu yaygın olarak üç geniş yaş grubuna ayıran sınıflandırma kullanılmaktadır.⁵²

Nüfus gruplarının yaş verileri, nüfus fenomenlerinin ve genel eğilimlerin analizinde önemli bir rol oynar. Doğurganlık, göç ve ekonomik faaliyet gibi faktörlerin incelenmesinde bu veriler temel göstergeler olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle yönetim, hizmetlerin genişletilmesi, ekonomik kalkınma, nüfus politikaları, güvenlik ve savunma gibi ulusal planlamada önemli bir devlet veri tabanının temel direklerini oluşturmaktadır. Nüfusun yaş yapısının analizinde, genellikle üç geniş yaş grubunu birleştiren ortak bir sınıflandırma kullanılır ve bu temelde yaş yapısı verileri olarak değerlendirilmektedir.⁵³ Yaş gruplarını ve 1957-2012 döneme ait nüfus oranları Tablo 4.4'te gösterilmiştir.

⁵² Adnan Al-Sayed Hussein, *Çağdaş Dünya'nın Jeopolitik, Ekonomik ve Demografik Coğrafyası*, Üniversite Araştırmaları Yayıncılık ve Dağıtım Vakfı, Beyrut 1996, s. 15.

⁵³ Tomlinson, s. 16; Alaa, s. 158.

Tablo 4.4: Yaş gruplarını ve 1957-2012 döneme ait nüfusun yüzdesi

Sünnet	Şehir	Genç Kategorileri		Kategori Yetişkin		Kategori Orta		Yaşlıların Kategorileri	
		14 Yaşından Küçük		15-44 Yaş		45-64 Yaş		65 Yaş Ve Üzeri	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1957	Musul	124528	45,59	101343	37,1	33889	12,40	13363	4,89
	Irak	2832958	45,05	2337043	37,16	794637	12,63	323109	5,13
1965	Musul	170162	47,81	135373	38,03	31929	8,97	18408	5,17
	Irak	3857901	48,2	2922014	36,37	841559	10,47	411811	5,12
1977	Musul	259914	48,14	210581	39,9	50734	9,39	18682	3,46
	Irak	5867646	49,03	4415847	36,9	1205153	10,07	477055	3,98
1987	Musul	377004	49,69	287568	37,9	71743	9,45	22291	2,93
	Irak	7381492	45,76	6762344	41,92	1417917	8,79	566657	3,51
2007	Musul	655372	42,48	688810	44,65	154004	9,98	44235	2,86
	Irak	1279881	43,11	13168532	44,36	2880106	9,70	834630	2,81
2012	Musul	644313	38,86	767634	46,3	196738	11,86	48999	2,95
	Irak	13637632	39,86	15679135	45,83	3900783	11,40	989698	2,89

Kaynak: Planlama Bakanlığı Merkezi İstatistik Bürosu (1957-2012).

Tablo 4.4'te görüldüğü üzere Musul'da 1957 nüfus sayımına göre 14 yaş altı çocukların oranı yaklaşık olarak %45,59'dur ve bu oran genel Irak nüfusunun %45,05'ine denk gelmektedir. Bu, nüfusun çoğunluğunun bu yaş gruplarında olduğunu gösterir. 1965 nüfus sayımına göre oran Musul'da %47,81'e yükselmiştir ve 1977 nüfus sayımına göre ilde %48,14, Irak geneli içinse %49,03 olmuştur. Bu yüksek oranlar neredeyse nüfusun yarısının bu yaş gruplarında olduğunu göstermektedir.

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımının yükselmesi, sağlık, sosyal ve ekonomik hizmetlerin iyileştirilmesi, yaşam düzeyinin artması ve özellikle evlilik ve doğum teşvikine dayalı nüfus politikalarıyla ilişkilidir. 1987 nüfus sayımına göre Musul'da 14 yaş altı çocukların oranı yaklaşık olarak %49,69'dur, oysa Irak geneli için bu oran %45,76'dır. Bu fark, İran-Irak savaşı koşullarının evlilik ve doğum oranları üzerindeki etkisiyle ilişkilendirilebilir. 2007 tahminlerine göre Musul ve genel Irak'ta oranlar sırasıyla %42,48 ve %43,11'e düşmüştür. 2012 tahminlerine göre Musul'da 14 yaş altı çocukların oranı yaklaşık olarak %8,86'ya, Irak geneli içinse %39,86'ya düşmüştür. Musul'daki oranın düşüşü, yeni evlenen çiftler arasında yaygın olarak uygulanan aile planlaması politikalarına bağlanabilirken, genel Irak'taki düşüş, güvenlik koşullarının evlilik ve doğum oranları üzerindeki etkisi nedeniyle gerçekleşmiştir. Yetişkinlerin (orta yaş ve özellikle genç yetişkinlerin (15-44 yaş)) oranı, 1957 nüfus sayımına göre Musul'da %37,10'dur ve bu oran genel Irak nüfusunun %37,16'sına yakındır. 1965 nüfus sayımına göre ildeki oran biraz artarak %38,03'e yükselirken, Irak geneli için ise %36,37'ye düşmüştür. 1977 nüfus sayımına göre ildeki oran biraz daha artarak %39,00'a ulaşırken, Irak geneli için aynı düzeyde kalmış ve %36,90 olmuştur. 1987 nüfus sayımına göre ildeki oran %37,90'a düşerken, Irak genelinde %41,92'ye yükselmiştir. 2007 ve 2012 tahminlerine göre oranlar önemli ölçüde artmış ve il için sırasıyla %46,30 ve Irak geneli için %45,83'e ulaşmıştır. Bu durumda, bu kategori Musul ve genel Irak nüfusunun yarısını kapsamaktadır.

45-64 yaş arası yetişkinlerin oranına gelince, 1957 nüfus sayımına göre ildeki oran yaklaşık olarak %12,40'tır ve genel Irak'taki oranla yakınlaşmaktadır (%12,63). Ancak 1965 nüfus sayımına göre ildeki oran %8,97'ye düşmüştür ve Irak geneli için

ise %10,47'ye ulaşmıştır. 1977 nüfus sayımına göre ildeki oran biraz artarak %9,39'a ulaşırken, Irak geneli için %10,07'ye ulaşmıştır. 1987 nüfus sayımına göre ildeki oran neredeyse aynı seviyede kalmış ve %9,45'e düşerken, genel Irak'ta %8,79'a düşmüştür. 2007 ve 2012 tahminlerine göre il ve Irak genelinde oranların arttığı, sırasıyla %11,86 ve %11,40'a ulaştığı görülmektedir.

65 yaş ve üstü yaşlılar için, 1957 nüfus sayımına göre ildeki oran yaklaşık olarak %4,89'dur ve Irak geneli için %5,13'tür. 1965 nüfus sayımına göre oran aynı seviyede kalmıştır, ancak 1977 nüfus sayımına göre ilde %3,46'ya ve Irak geneli için %3,98'e düşmüştür. 1987 nüfus sayımına göre oranlar daha da düşmüştür. 2007 ve 2012 tahminlerine göre ise yaşlı nüfus oranı en düşük seviyeye inmiş ve il için sırasıyla %2,86 ve %2,95, Irak geneli için ise %2,81 ve %2,89 olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak, orta yaş ve yaşlı yetişkinlerin oranının arttığı, 14 yaş altı ve 65 yaş üstü grupların oranının ise azaldığı bir eğilim olduğu söylenebilmektedir. Bu, Musul veya genel Irak toplumunun en azından yakın bir gelecekte orta sınıf gruplardan oluştuğunu göstermektedir.

4.2. Ekonomik Yapı

Nüfusun yaş yapısıyla doğrudan ilişkili olan geçim oranı veya beslenme oranı, toplumda her bireyin bir tüketici olduğu ve üreticilerin toplumun bazı bireylerinden oluştuğu varsayımına dayanmaktadır. Nüfus içinde üretici olan bireylerin oranının yükseldiği toplumlar, sosyal ve demografik koşulların eşit olduğu varsayımından hareketle, bu oranın düştüğü toplumlardan ekonomik açıdan daha iyi durumdadır. Bu oran, çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfusa oranı olarak tanımlanır ve demografik analiz için oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca, çalışma çağındaki nüfusun, toplumun diğer yaş gruplarının geçim yükünü taşıyabilme yeteneğini gösteren bir gösterge olarak kullanılabilir. Aynı zamanda yaş yapısı ile ekonomik durum arasındaki ilişkiyi de açıklamaktadır. Musul ve Irak'ta 1957-2012 arası geçim oranı Tablo 4.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.5: Musul ve Irak'ta geçim oranı (1957-2012)

Yıl	Musul	Irak
1957	101,96	100,77
1965	112,71	113,44
1977	106,61	112,87
1987	111,12	97,16
2007	83,00	84,95
2012	71,89	74,70

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

Tablo 4.5'te görüldüğü üzere 1957 yılında Musul'da oran yaklaşık olarak %101,96'dır, bu da demek oluyor ki 15-64 yaş arası her 100 kişi, 14 yaş altı ve 65 yaş üstü yaş gruplarındaki yaklaşık olarak 102 kişinin geçiminden sorumludur. Aynı seviyede Irak genelinde oran yaklaşık olarak %100,77'dir. 1965 nüfus sayımına göre Musul'da oran %112,71'e yükselmiş, bu da nüfus besleme yükünün arttığını göstermektedir. Irak genelinde de oran yaklaşık olarak %113,44 olmuştur. 1977 nüfus sayımına göre oran azalmaya başlamış ve ilde %106,61'e düşmüştür ancak Irak genelinde hafif bir düşüşle aynı seviyede kalmıştır (%112,87). 1987 nüfus sayımına göre oran %111,12'ye yükselmiş ancak Irak genelinde oran %97,16'ya düşmüştür. 2007 ve 2012 tahminlerine göre geçim oranı Musul ve Irak genelinde büyük ölçüde düşmüş, ilde sırasıyla %83,00 ve %71,89 olarak gerçekleşmiştir. Irak genelinde ise oran sırasıyla %84,95 ve %74,70 olmuştur. Bu oranlar hem Musul hem de Irak genelinde geçim düzeyinin düştüğü anlamına gelmektedir.

Ancak belirtilmelidir ki bu geçim oranı aslında ham oranlardır çünkü 15-64 yaş arası tüm nüfusu üretenler olarak ve diğerleri tüketiciler olarak kabul etmektedir. Bu, nüfusun gerçek ekonomik yapısıyla çelişmektedir. Çünkü işgücü, farklı yaş gruplarındaki erkek ve kadınların mal ve hizmet üretimine doğrudan katkıda bulunan bireyleri içermektedir. İşgücü dışındaki nüfus ise bu üretimde katkıda bulunmamakta ve bu güç tarafından bakılmaktadır. Dolayısıyla gerçek besleme oranı daha kesindir ve işgücü dışındaki nüfusa göre bu gücün her birine dahil olmayan bireylerin oranını

ifade eder. Bu oranın önemi, nüfus ve besleme yükleri arasındaki gerçeği göstermesidir.⁵⁴

Gerçek geçim oranı, 1977 yılında il nüfusu için yaklaşık olarak %252,61 idi, bu da gerçek çalışan nüfusun her yüzü, çalışmayan nüfusun yaklaşık olarak %252,61'ini desteklemektedir. 1987 nüfus sayımına göre oran, olağanüstü koşullar nedeniyle yaklaşık olarak %383,89'a yükselmiştir. Bu oran desteklenen nüfusun büyüklüğünün arttığını gösteren olumsuz bir göstergedir. 2012 yılına ait saha çalışması sonuçları, oranın %240,08'e düştüğünü göstermektedir. Son verilere göre oranın düşmesine rağmen, demografik ve ekonomik ölçütlere göre hala yüksek olduğu görülmektedir.

Nüfusun ekonomik yapısının analizi, insan ve ekonomik kaynakların özelliklerini, nüfus özellikleri ile genel ekonomik durum ve genel eğilimler arasındaki ilişkileri gösteren verileri anlamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda insan ve doğal kaynakların geliştirilmesi ve yönetilmesinin ne kadar başarılı olduğunu gösteren bir ölçüdür ve optimal nüfus büyüklüğünün tahmininde kullanılabilir. 1977 ve 1987 nüfus sayımlarındaki verilere göre insan gücünün bir parçası olarak kabul edilen tüm erkek ve kadın nüfusu, 7 yaş ve üstü olan kişileri içermektedir. İnsan gücü ekonomik olarak aktif nüfus ve pasif nüfus olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.⁵⁵

- Ekonomik olarak aktif nüfus (iş gücü): İşte çalışan veya gerçekten çalışmayı isteyen ve arayan tüm nüfus, daha önce çalışmış olsun veya olmasın, çalışanların ihtiyaç duyduğu iş gücünü sağlayan toplam iş gücünü oluşturmaktadır.
- Ekonomik olarak pasif nüfus: Çalışmak istemeyen, iş aramayan kişiler, öğrenciler, ev hanımları, emekliler, engelliler, yaşlılar, hastalar ve mahkumlar gibi iş gücünün bir parçası olmayan ve çalışmaya veya üretime katkıda bulunmayan bireylerdir.

⁵⁴ Hasan Al-Khayyat, *Arap Körfezi Devletlerinin Nüfus Dengesi*, Dokümantasyon ve İnsani Araştırmalar Merkezi, Bağdat 1982, s. 42.

⁵⁵ İsmail, s. 206; Carr, s. 37; Murdock, s. 35.

4.2.1. İnsan Gücünün Bileşimi

1977 yılında iş gücünü oluşturan nüfus yaklaşık olarak 344.936 kişidir. Bu nüfus içerisinde erkeklerin oranı %54,14, kadınların oranı %45,85'tir. 1987 yılında ise bu sayı yaklaşık olarak 568.219 kişiye yükselmiş ve bu durumda erkeklerin ve kadınların oranları birbirine yaklaştırmıştır (Tablo 4.6). Bu artış, iş ve üretimde değerlendirilebilecek insan gücü arzının arttığını göstermektedir. İl içindeki insan gücü dağılımları şu şekildedir:

4.2.1.1. Ekonomik Olarak Aktif Nüfus

Ekonomik faaliyetlere katkıda bulunan nüfus, ekonomik faaliyetlerdeki nüfus katkısının temelini oluşturmaktadır. Aktif nüfus, 1977 yılında toplam insan gücünün %45,69'unu oluşturmaktadır. Bu oran erkeklerde %74,08'e yükselirken, kadınlarda %12,18'e düşmektedir. 1987 yılında ekonomik olarak aktif nüfus oranı %30,75'e düşmüş, erkeklerde %55,32 ve kadınlarda %5,89'a ulaşmıştır. Bu düşüşün nedeni, bölgenin güvenlik ve ekonomik açıdan istikrarsız koşullarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. 2012 yılı saha araştırması sonuçlarına göre ekonomik olarak aktif nüfus oranı yaklaşık olarak %39,94'e yükselmiştir. Bu oran erkeklerde %61,40'a yükselirken, kadınlarda %17,57'dir. (Tablo 4.6). Bu oranlar, toplam insan gücü içinde ekonomik faaliyetlere katkının zayıflığını göstermektedir. Bununla birlikte kadınların iş gücüne katılımının artması, toplumsal ve ekonomik kalkınmada olumlu bir etkiye sahiptir.⁵⁶

- a) **İşçi Nüfusu:** Ekonomik olarak aktif nüfus içinde gerçekten çalışan nüfusu ifade etmektedir. Bu nüfusun oranı 1977 yılında ekonomik olarak aktif nüfusun %97,41'ine ulaşmıştır ve bu oran erkekler ve kadınlar arasında birbirine yakındır. Ancak 1987 nüfus sayımına göre bu oran %91,63'e düşmüştür. Erkeklerde oran %92,00'e yükselirken, kadınlarda %88,16'ya ulaşmıştır. 2012 yılı saha araştırması sonuçlarına göre ise oranlar aynı seviyede kalmış ve yaklaşık olarak %91,32'ye ulaşmıştır. Erkeklerde oran %93,36'ya yükselirken, kadınlarda %83,90'a

⁵⁶ Najma Khan, *Quanttativ Methods İn Geographical Research*. Concept Publishing Company, Concept Publishing Company, New Delhi 1998, s. 66.

düşmektedir (Tablo 4.6). Bu eğilim, ekonomik faaliyetlere nüfus katılımını artırmayı hedefleyen bir nüfus politikası gerektirmektedir.

- b) **İşsiz Nüfus:** Ekonomik faaliyetlere katılımındaki bozukluğu ölçen önemli göstergelerden biridir. İşsizlik oranı 1977 yılında ekonomik olarak aktif nüfusun %2,58'ine ulaşmıştır ve bu oran erkekler ve kadınlar arasında eşittir. Ancak 1987 nüfus sayımına göre işsiz nüfus oranı yükselmiş ve ekonomik olarak aktif nüfusun %8,36'sına ulaşmıştır. Erkeklerde oran %7,99'a yükselirken, kadınlarda %11,83'e ulaşmıştır. 2012 yılı saha araştırması sonuçlarına göre oran biraz artarak ekonomik olarak aktif nüfusun %8,67'sine ulaşmıştır. Erkeklerde oran %6,63'e düşerken, kadınlarda %16,09'a yükselmektedir (Tablo 4.6). Bu şekilde, kadınlarda yaşanan artış, sosyal, ekonomik ve demografik açıdan olumsuz bir gösterge olup ele alınması gereken dengeli bir ekonomik nüfus yapısı kurulmasını gerektirmektedir. Bu, işgücü kaynaklarının ve üretim ekonomisi alanlarının tüm potansiyelleri içerecek şekilde uyum sağlamak için projelerin genişletilmesi ve yeni projelerin kurulması yoluyla gerçekleştirilebilir.⁵⁷

4.2.1.2. Ekonomik Olarak Aktif Olmayan Nüfus

1977 yılında ekonomik olarak aktif olmayan nüfusun toplam nüfusa oranı yaklaşık olarak %52,04'e ulaşmıştır. Kadınlarda bu oran %85,94'e yükselirken, erkeklerde %23,32'ye düşmektedir. Ancak 1987 nüfus sayımına göre oran %60,44'e yükselmiştir. Kadınlarda oran %85,69'a çıkarken, erkeklerde %35,13'e ulaşmıştır. Bu, 1977 yılına göre daha yüksek bir orandır. 2012 yılı saha araştırması sonuçlarına göre oran hala aynı düzeydedir ve %60,50'ye ulaşmıştır. Kadınlarda oran %82,42'ye yükselirken, erkeklerde %38,59'a ulaşmaktadır (Tablo 4.6). Genel olarak, bu oranların artması, gelişme ölçütleri dikkate alındığında, ekonomik olarak etkisiz olan bu nüfus grubunun ekonomik faaliyetlere ve üretime katkıda bulunmadığı anlamına gelir ve olumsuz bir gösterge olarak kabul edilebilmektedir. Bu nüfus grubunun büyüklüğü ve yukarıdaki oranlara işaret eden artış göz önüne alındığında, bu gruptan yararlanılması ve kadınların işgücü piyasasına dahil edilmesi, ekonomik ve sosyal düzeyin geliştirilmesi için dikkate alınması gereken bir politika gerekmektedir.

⁵⁷ Carr, s. 41; Murdock, s. 38.

Tablo 4.6: 1977-2012 Nüfus sayımı için Musul şehrindeki insan gücünün türlerine göre dağılımını göstermektedir.

İnsan Gücü Dağıtımları		1977			1987			2012		
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Toplam Tam İnsan Gücü	Sayı	186753	158183	344936	283741	284478	568219	3462	3323	6785
	Yüzde	54,14	45,85		49,93	50,06		51,02	48,97	
Ekonomik olarak aktif nüfus	Sayı	138355	18276	157631	156985	16767	173752	2126	584	2710
	Yüzde	74,08	12,18	45,69	55,32	5,89	30,57	61,40	17,57	39,94
İşçiler gerçekten istihdam ediliyor	Sayı	134778	18775	153553	144433	14782	159215	1985	490	2475
	Yüzde	97,41	97,40	97,41	92,00	88,16	91,63	93,36	83,90	91,32
İşsiz nüfus	Sayı	4577	501	4087	12552	1985	14537	141	94	235
	Yüzde	2,58	2,59	2,58	7,99	11,83	8,36	6,63	16,09	8,67
Ekonomik olarak aktif olmayan nüfus	Sayı	43562	135945	179507	99701	243776	343477	1336	2739	40775
	Yüzde	23,32	85,94	52,04	35,13	85,69	60,44	38,59	82,42	60,05
Gösterilmiyor	Sayı	4836	2962	7798	27055	23935	5099	-	-	-
	Yüzde	2,58	1,87	2,26	9,53	8,41	8,97	-	-	-

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Bürosu, Nüfus Sayımı Sonuçları 1997-2012

4.2.1.3. İşgücü Oranı

İşgücünün toplam nüfusa oranını yüzdesel olarak ifade eden “işgücü oranı”, "ekonomik aktivite oranı" olarak da adlandırılmaktadır. Bu oranın önemi, ekonomik olarak aktif olan nüfusun toplam nüfusa oranını ölçmesidir. Oran ne kadar yüksekse, nüfusun üretken unsurlarının üretken olmayan unsurların hesabına göre arttığını göstermektedir. Aynı zamanda, belirli bir süre içinde işgücü oranındaki değişiklik, nüfusun ekonomik duruma ve insan kaynaklarının gelişimine katkısının bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Bu nedenle nüfus arasındaki işgücü hacmi ve izlenen ekonomik nüfus politikasının başarısı açısından bir ölçüt olarak kullanılabilir.⁵⁸

İl nüfusu arasında bu oran 1977 yılında yaklaşık %29,11'e ulaşmıştır. Oran erkeklerde %47,93'e yükselirken, kadınlarda %7,62'ye düşmüştür. Ancak 1987 nüfus sayımına göre oran %22,55'e düşmüştür. Bu, 1977 nüfus sayımına göre bir düşüş olsa da erkeklerde %40,52'ye yükselmiştir. Kadınlarda ise büyük bir düşüş yaşanmış ve oran yaklaşık olarak %4,37'ye düşmüştür. 2012 yılı saha araştırması sonuçlarına göre oran tekrar yükselerek %32,19'a ulaşmıştır. Erkeklerde ise oran %49,61'e yükselmiştir, yani erkeklerin yarısı işgücü içerisinde. Kadınlarda ise oran yaklaşık olarak %14,13'e yükselmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, bu oranlar genel bir artış eğilimi gösterse de katılım oranı zayıftır ve işgücü içerisindeki erkekler ve kadınlar arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Bu durum göstermektedir ki işgücü gücünün artırılması hedefi gelişme için bir araç olarak kullanılabilir ve aynı zamanda gerçek bir kalkınma aracı olarak kabul edilebilir.⁵⁹

Tablo 4.7: 1977-2012 nüfus sayımına göre Musul'daki çalışma yüzdesi

Yıl	İşgücü oranı		
	Erkek	Kadın	Toplam
1977	47,93	7,62	29,11
1987	40,52	4,37	22,55
2012	49,61	14,13	32,19

⁵⁸ Munther Abdul Majeed Al-Badri, *The Labor Force In Iraq 1957-1977*, Bağdat Üniversitesi Doktora Tezi, Bağdat 1980, s. 7.

⁵⁹ Khan, s. 67; Tomlinson, s. 18.

4.2.2. Nüfusun Ekonomik Faaliyeti ve Meslekleri

Meslek, kişi tarafından gerçekleştirilen çalışmanın türü olarak tanımlanır ve bu, ilişkilendirildiği ekonomik faaliyet dalına bakılmaksızın geçerlidir. Mesleki yapının incelenmesinin önemi, nüfus ve sosyal-ekonomik ilişkiler arasındaki bazı özelliklerin anlaşılabilmesi olasılığından kaynaklanmaktadır. Bu özellikler, mesleki yapının, nüfus yapısı, nüfus hareketleri, eğitim düzeyi, uygarlık düzeyi ve gelir düzeyi gibi sosyal ve ekonomik yönlerle ilişkisini göstermektedir. Ayrıca mesleki yapının, işgücü piyasasının özgünlüğünü, talep edilen mesleklerin boyutunu ve ekonomik faaliyetlerin alanlarını temsil eden işgücü özelliklerini ortaya çıkarmaktadır. Böylece, mesleki yapı, kalkınma planları ve insan kaynaklarının geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır.⁶⁰

Ekonomik olarak aktif nüfusun mesleki dağılımına gelince, uzmanlar, teknisyenler ve ilgili meslek grupları 1977'de %94,62 oranıyla beşinci sırada yer almış ve 1987'de %9,85 oranıyla üçüncü sıraya yükselmiştir. Bunlar, 2012 saha çalışması sonuçlarına göre ise %35,11 oranıyla birinci sırayı temsil etmiştir. Üretimle ilgili işlerde çalışanlar ve ilgili meslek grupları ise 1977 ve 1987 nüfus sayımları ve 2012 saha çalışması sonuçlarına göre sırasıyla %30,28, %79,29 ve %18,82 oranlarıyla ikinci sırayı temsil etmişlerdir.

Hizmet sektöründe çalışanların mesleki dağılımı, geçmiş yıllarda belirli bir artış eğilimi göstermiştir. 1977'de, bu sektörde çalışanların mesleği %4,71 oranıyla dördüncü sıraya yerleşmiştir. Ardından, 1987 yılında %5,90 oranına yükselmesine rağmen beşinci sıraya gerilemiştir. Ancak 2012 yılı saha çalışması sonuçlarına göre bu meslekler %13,17 oranıyla üçüncü sıraya yükselmiştir.

Veriler ayrıca yönetici, sekreter ve ilgili meslek gruplarının mesleki dağılımını da göstermektedir. 1977 yılında, bu meslekler %9,20 oranıyla üçüncü sıraya yerleşmiştir. Ardından, 1987 yılında %38,02 oranıyla birinci sıraya yükselmiştir. Ancak 2012 yılı saha çalışması sonuçlarına göre %69,93 oranıyla dördüncü sıraya gerilemiştir. Bu veriler, hizmet sektöründe çalışanların mesleki dağılımında zaman

⁶⁰ Al-Badri, s. 10; Murdock, s. 38.

içinde belirgin değışiklikler olduğunu göstermektedir. Akademik anlatımda, bu mesleki değışimlerin nedenlerini ve etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde analiz etmek önemlidir.

Yasama organı üyeleri, başkanlar, yöneticiler ve müdürlerin meslekleri zaman içinde belirli bir artış eğilimi göstermiştir. 1977 yılında, bu meslekler nispeten düşük bir oran olan %0,11 ile en alt sıralarda yer almıştır. Ancak 1987 yılında %0,27'lik bir artışla yedinci sıraya yükselmiştir. 2012 yılındaki saha çalışması sonuçlarına göre ise %9,53 oranıyla beşinci sıraya ilerlemiştir. Satış sektöründe çalışanların meslekleri ise 1977 ve 1987 yıllarında ve 2012 saha çalışması sonuçlarına göre altıncı sırayı temsil etmiştir. Sırasıyla %3,45, %4,48 ve %6,98 oranlarıyla görülmektedir.

Veriler, tarım, orman, hayvancılık ve avcılık gibi mesleklerin dağılımını da göstermektedir. 1977 yılında bu meslekler, %34,39'luk yüksek bir oranla birinci sıraya yerleşmiştir. Ancak 1987 yılında %9,77'ye düşerek dördüncü sıraya gerilemiştir. 2012 yılında yapılan saha çalışmasına göre ise %3,83 oranıyla yedinci sıraya gelmiştir. Meslekleri mesleki olarak sınıflandırılmayan işçiler ise 1977, 1987 ve 2012 yıllarında son sıralarda yer almaktadır.

.

Tablo 4.8: Musul’da ekonomik olarak istihdam edilen nüfusun (1977-2012) cinsiyete göre dağılımı

Ekonomik Meslekler		1977			1987			2012		
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Uzmanlar ve Teknisyenler	Sayı	5199	1905	7104	987	6609	15696	495	374	869
	Yüzde	3,85	10,14	4,62	6,29	44,70	9,85	24,93	76,32	35,11
Yasama Organları, Başkanlar ve Yöneticiler	Sayı	170	3	173	398	36	434	229	7	236
	Yüzde	0,12	0,01	0,11	0,27	0,24	0,27	11,53	1,42	9,53
Yönetici ve büro personeli	Sayı	13775	363	14138	57863	2672	60535	181	65	246
	Yüzde	10,22	1,93	9,20	40,06	18,07	38,02	9,11	13,26	9,93
Satış Çalışanları	Sayı	5204	94	5298	6923	219	7142	171	2	173
	Yüzde	3,86	0,50	3,45	4,79	1,48	4,48	8,61	0,4	6,98
Servis Çalışanları	Sayı	6772	470	7242	7929	1471	9400	317	9	326
	Yüzde	5,02	2,50	4,71	5,48	9,95	5,90	15,96	1,83	13,17
Tarım ve ormancılık çalışanları	Sayı	39382	13439	52821	13853	1709	15562	89	6	95
	Yüzde	29,21	71,57	34,39	9,59	11,56	9,77	4,48	1,22	3,83
Üretim işçileri	Sayı	44551	1953	46504	45862	1574	47436	448	18	466
	Yüzde	33,05	10,40	30,28	31,75	10,64	29,79	22,56	3,67	18,82
Profesyonel olarak sınıflandırılmayan işçiler	Sayı	347	0	347	0	0	0	55	9	46
	Yüzde	0,25	0	0,22	0	0	0	2,77	1,83	2,58
Gösterilmiyor	Sayı	19378	548	19926	2518	4092	3010	0	0	0
	Yüzde	14,37	2,91	12,97	1,74	3,32	1,89	0	0	0
Toplam	Sayı	134778	18775	153553	14443	14782	159215	1985	490	2475

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Bürosu, 1977-2012 Yılı Nüfus Sayımı Sonuçları

4.3. Sosyal Özellikler

Nüfus çalışmalarında uzmanlar, toplumsal yapıyı, bireyin sosyal ve kültürel çevresinden kazandığı edinilmiş sosyal özelliklerle birlikte değerlendirmektedirler. Bu özellikler arasında medeni durum, eğitim seviyesi, sosyal sınıf ve ideolojiler en önemli olanlardır. Ayrıca toplumsal yapı, bireyin genetik olarak taşıdığı değiştirilmesi zor özelliklerle de ilişkilidir, bunlar etnik, dini ve dil gibi bileşimlerdir.

Uzmanlara göre sosyal yapı toplumdaki bireylerin sosyal ve kültürel çevreden kazandıkları edinilmiş özelliklerle birlikte değerlendirilir. Bu özellikler, medeni durum, eğitim seviyesi, sosyal sınıf ve ideolojiler gibi faktörleri içerir. Ayrıca sosyal yapı, bireylerin genetik olarak sahip oldukları ve değiştirilmesi zor olan özelliklerle de ilişkilidir, bu da etnik, dini ve dil gibi özellikleri içerir. Bu nedenle analiz medeni durum, eğitim düzeyi ve etnik, ırksal veya mezhepsel özellikler olmak üzere üç ana eksen üzerinde odaklanacaktır.

4.3.1. Medeni Durum

Nüfusun medeni duruma göre sınıflandırılması anlamına gelen bu demografik özellik, diğer fenomenlerle birlikte popülasyon analizinde büyük öneme sahiptir. Medeni durumun nüfus artışıyla yakın ilişkisi, doğurganlık ve diğer fenomenleri analiz etmede önemli bir rol oynamaktadır. Evlilik durumunun incelenmesi, nüfus fenomenlerinin gelecekteki hesaplamalarında, tahminlerinde ve hizmetlerin ve konut ihtiyacının tahmin edilmesinde gereklidir. Bu nedenle demografik analiz ve nüfus politikaları açısından büyük öneme sahiptir. Aile odaklı kalkınma programları, nüfusu evli ve evli olmayanlar olarak medeni duruma göre sınıflandırmaktadır. Dul kalanlar ve boşanmışlar da dahil olmak üzere ayrılanları belirlemek için ayrı bir sınıflandırma yapılabilmektedir.⁶¹

⁶¹Murdock, s. 39; Yunus Hammedi Ali, *Demografinin İlkeleri*, Musul Üniversitesi Yayınları, Musul 2010, s. 15.

Önceki paragraflarda belirtilen sınıflandırmaya göre şunlar söylenebilir:

1- Evlenmemiş nüfus: Genellikle ekonomik, sosyal ve siyasi durumla ilişkili nedenlerle evlenmemiş olan, evlenme yaşında olan bireyleri içerir. Demografik etkileri, sayıları arttıkça doğum oranlarını ve dolayısıyla nüfus artış hızını etkileyerek negatif etkileyebilmektedir. İldeki oranlarına bakıldığında, 1977 yılında yaklaşık olarak %38,82'ye ulaşmıştır. Bu oran erkekler arasında %44,72'ye yükselirken, kadınlarda %31,86'ya düşmektedir. 1987 yılında ise durum çok da farklılık göstermemiştir, oran yaklaşık olarak %37,76 olmuştur. Erkekler arasında ise %42,51'e yükselirken, kadınlarda %33,10'a düşmektedir. Bu durum erkekler arasında demografik durumu olumsuz etkilemektedir ve bu oranın yüksek olmasının nedeni düşük ekonomik durum ve bölgenin yaşadığı güvenlik istikrarsızlığı ve askeri operasyonlardır. 2012 yılı saha çalışması sonuçlarına göre oranlar önemli ölçüde artmıştır. Hem erkekler hem de kadınlar için oran yaklaşık olarak %49,26'ya yükselmiştir. Erkekler arasında %52,01'e ulaşırken, kadınlarda %46,56'ya düşmektedir. Bu oranların yükselmesinin nedeni gençlerin çoğunluğunun ekonomik durumlarına ek olarak evlilik gereksinimlerinin artması ve Kürt bölgesindeki yüksek düğün masrafları ile birlikte genel eğitim fırsatlarının gençler arasında evliliği ertelemesidir.

2- Evli nüfus: Evli nüfus doğum sayısını etkileyerek nüfus artışının doğal bileşeninin temel bir unsuru olup nüfus tahminlerinde ve geleceğe yönelik projeksiyonlarda önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda toplumdaki evli bireylerin oranının artması, ekonomik ve sosyal istikrarın bir gerçek göstergesi olarak kabul edilebilir. Demografik açıdan da nüfus yapısı nesillerin yenilenmesini gerektirir; yani evli bireylerin oranı, demografik döngünün entegrasyonunu ve bozulmamasını etkilemektedir. 1977 yılında bu oran yaklaşık olarak %55,63'e ulaşmıştır, yani nüfusun yarısından fazlası evlidir ve bu demografik açıdan olumlu bir gösterge olarak kabul edilebilir. Oran erkekler arasında %53,08'e düşerken, kadınlarda %58,64'e yükselmektedir. 1987 nüfus sayımına göre oran biraz düşmüş ve %52,32'ye ulaşmıştır. Erkekler arasında %51,16'ya düşerken, kadınlarda %53,47'ye yükselmektedir ve bu demografik açıdan iyi bir orandır çünkü nüfusun yarısından fazlası, hem erkekler hem de kadınlar evlidir. 2012 yılına ait saha çalışması, oranın

düşmüş olduğunu göstermiştir, yaklaşık olarak %47,62'ye ulaşmıştır ve erkeklerle kadınların oranları da buna yakındır. Bu, demografik açıdan negatif bir göstergedir ve demografik etkisini dikkate alan bir nüfus politikası gerektirir. Bahsetmek gerekir ki Musul toplumu çok eşlilik sistemiyle etkilenmiş ve özellikle güçlü akrabalık bağlarına sahip olan ve kırsal kökenli olanlar arasında yaygın olarak görülmektedir, ancak ekonomik nedenlerden dolayı büyük ölçüde azalmaya başlamıştır.

3- Boşanmış nüfus: Boşanma, nüfus durumunu analiz ederken sosyal, ekonomik ve demografik boyutları olan son derece önemli bir sosyal olgudur. Boşanma, evlilik yaşamının sona ermesiyle birlikte doğum sayısını etkilemektedir (özellikle evlilik hayatının başında boşanma gerçekleşirse). Genel olarak, boşanma olayı Musul toplumunda çok nadir görülen bir olgudur, özellikle ilçe toplumunda daha fazla görülür ve bu durum geleneklerin ve aşiret eğiliminin kırsal bölgelerde daha güçlü olmasından kaynaklanabilir. Veriler, boşanma oranının önemli ölçüde azaldığını göstermektedir, 1977, 1987 ve 2012 yılları için sırasıyla %0,25, %0,23 ve %0,11 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar, demografik, sosyal ve ekonomik açılardan iyi bir gösterge olarak kabul edilebilmektedir.

4- Dul nüfusu: Dul nüfusu, evli kişilerin ölüm oranlarıyla ve farklı yaş gruplarıyla uyumlu bir şekilde seyretmektedir. Bu fenomen, toplumun ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik koşullarıyla ilişkilidir ve boşanma olayından farklı değildir, çünkü evlilik yaşamı sona erer, özellikle başlangıç aşamalarında. Verilere göre dul oranları sürekli bir düşüş trendindedir. 1977 yılında dul oranı yaklaşık olarak %4,62 olarak kaydedilmiştir. Bu oran, erkekler arasında %1,22 seviyesine düşerken, kadınlarda %8,62 seviyesine yükselmiştir. Yüksek oranlar, bölgedeki ekonomik, sosyal ve güvenlik koşullarını yansıtmaktadır. 1987 verileri, dul oranında hafif bir düşüş olduğunu göstermektedir. Bu oran, erkekler arasında %0,91 seviyesine düşerken, kadınlarda %7,60 seviyesine yükselmiştir. Bu yükseliş, bölgenin güvenlik koşulları ve askeri operasyonlarla ilişkilidir. 2012 yılında yapılan saha araştırması sonuçları, dul oranının %2,81 seviyesine düştüğünü göstermektedir. Bu oran, erkekler arasında %0,32 seviyesine düşerken, kadınlarda %5,25 seviyesine yükselmiştir. Bu düşüş, ekonomik, sosyal ve güvenlik koşulların istikrar kazanmasıyla ilişkilidir. Erkeklerin çoğunluğunun, özellikle gençlerin evlendiği gözlemlenmektedir. 1987 nüfus

sayımında bu oran yaklaşık %5,37 olarak kaydedilmiştir ve bu oran, erkeklerle kadınların oranına yakındır. Bu oranın 1977 verilerine göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. 2012 yılında yapılan saha araştırması sonuçları, bu oranın %0,17 seviyesine düştüğünü ve erkeklerle kadınların oranına yakın olduğunu göstermektedir. Bu oran, ayrı yaşayan nüfusu temsil etmektedir.

Tablo 4.9: Musul şehri nüfusunun medeni durumu (1977-2012).

Medeni Durum		1977			1987			2012		
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Evlenmemiş	Sayı	83410	50384	133794	95256	75398	170654	1589	1444	3033
	Yüzde	44,72	31,86	38,82	42,51	33,10	37,76	52,01	46,56	49,26
Evli	Sayı	99002	92725	191727	114654	121806	236460	1448	1484	2932
	Yüzde	53,08	58,64	55,63	51,16	53,47	52,32	47,39	47,85	47,62
Boşanmış	Sayı	393	483	876	368	701	1069	2	5	7
	Yüzde	0,21	0,30	0,25	0,16	0,30	0,23	0,06	0,16	0,16
Dul	Sayı	2282	13645	15927	2055	17319	19374	10	163	173
	Yüzde	1,22	8,62	4,62	0,91	7,60	4,28	0,32	5,25	2,81
Gösterilmemiş	Sayı	1413	888	2301	11744	12563	24307	6	5	11
	Yüzde	0,75	0,56	0,66	5,24	5,51	5,37	0,19	0,16	0,17
Toplam	Sayı	186500	1518125	344625	224077	227787	451864	3055	3101	6156

Kaynak: Planlama Bakanlığı, yıl için Merkezi İstatistik Bürosu (1977-2012)

4.3.2. Eğitim Düzeyi

Kamu ve özel kurumlar ile uluslararası kuruluşlar, toplumu yoksulluk, cehalet ve hastalık gibi üç zararlı etkiden kurtarmayı amaçlamaktadır. Bu etkiler, toplumun yaşam kalitesi ve canlılığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olup halkın eğitim düzeyiyle ilişkilidir. Nüfusun eğitim yapısının gerçekleri, kapsamlı insan gelişimi için bir araç olarak kullanılır. Bir başka ifadeyle eğitim gelişimi, diğer gelişim alanlarının önüne geçmelidir.

Bu, hedefi, başlangıcı ve ölçütü temsil eder. Bu nedenle nüfusun entegre bir eğitim sistemiyle katılımı, ekonomik, sosyal ve siyasi bir gelişmeyle sonuçlanmaktadır. Nüfusun eğitim yapısı, doğurganlık, göç, evlilik oranları, aile büyüklüğü ve ekonomik faaliyetlerin dağılımları gibi genel nüfus değişkenlerini etkilemektedir. Bu bağlamda, nüfus coğrafyasındaki analizde önemli bir rol oynamaktadır. Nüfus, eğitim aşamalarına göre sınıflandırılır ve bu sınıflandırma ile nüfusun okuryazarlık seviyesi, eğitim katılım oranı ve ileri eğitim aşamalarındaki nüfus oranı ölçülür. Bu göstergelerin demografik etkileri bulunmaktadır.⁶²

1977-2012 nüfus sayımlarına göre Musul'un eğitim düzeyi Tablo 4.10'da gösterilmiştir.

⁶² Tomlinson, s. 18; Faye Mohamed Al-Issawi, "Cezayir Nüfusu Demografik Bir Çalışma", *Sanat Dergisi*, cilt: 52, 2003, s. 23-54; Murdock, s. 40.

Tablo 4.10: 1977-2012 nüfus sayımına göre Musul'un eğitim düzeyi

Bilimsel durum	Sünnet	Kentsel alanlar			Kırsal alanlar			Toplam		
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma yazma bilmiyor	1977	33,05	72,096	46,80	70,74	96,12	83,65	48,27	84,36	64,84
	1987	25,79	45,21	35,54	43,35	65,89	54,81	29,60	49,77	39,75
	2012	4,47	8,74	6,58	5,72	12,21	8,59	40,68	9,34	6,99
Okuma ve yazma	1977	30,34	13,01	23,07	18,09	1,91	9,86	25,39	7,55	17,20
	1987	24,33	21,64	22,98	23,47	16,25	18,05	24,14	20,46	22,29
	2012	16,99	20,09	18,52	23,21	24,59	24,90	18,05	20,86	19,44
Birincil	1977	21,98	6,12	15,27	7,26	0,31	3,72	15,98	3,26	10,14
	1987	20,42	13,89	17,14	14,68	7,84	11,22	19,18	12,56	15,85
	2012	24,11	24,36	24,24	33,06	28,45	30,77	25,64	25,06	25,35
İkincil	1977	7,81	3,62	6,05	1,84	0,06	0,96	5,40	1,87	3,78
	1987	9,23	5,24	7,23	5,21	0,77	2,96	8,36	4,25	6,29
	2012	35,93	31,24	33,65	30,84	30,22	30,53	34,61	31,59	33,11
Meslek yüksekokulları	1977	2,50	1,43	2,05	0,40	0	0,20	1,65	0,73	1,23
	1987	3,63	2,52	3,07	1,17	0,21	0,67	3,09	2,01	2,55
	2012	4,31	2,20	3,26	2,86	0,48	1,75	4,03	1,96	3,01
Diploma	1977	0,94	0,30	0,67	0,13	0,00	0,06	0,61	0,15	0,40
	1987	1,77	1,14	1,45	0,37	0,06	0,22	1,47	0,91	1,18
	2012	5,91	5,44	5,68	2,70	3,05	2,87	5,34	5,08	5,21
Bekâr	1977	1,96	0,50	1,35	0,08	0,00	0,12	1,20	0,25	0,77
	1987	1,55	1,01	1,28	0,23	0,02	1,19	1,26	0,79	. 02
	2012	7,18	6,77	6,98	1,43	0,96	0,00	6,18	5,80	5,99
Daha Yüksek Dereceler	1977	0,09	0,01	0,06	0,00	0	0,02	0,05	0,00	0,03
	1987	0,21	0,09	1,15	0,04	0,00	0,00	0,17	0,07	0,12
	2012	1,60	0,50	1,05	1,15	0	1,50	1,35	0,14	0,88
Gösterilmiyor	1977	1,37	2,01	1,64	1,43	1,56	10,10	1,39	1,79	1,58
	1987	13,04	9,22	11,12	11,42	8,82	10,10	12,69	9,13	10,90

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 1977-2012 yılı için Merkezi İstatistik Bürosu.

Tablo 4.10'da görüldüğü üzere, okuryazarlık oranı düşüş eğilimindedir. 1977 yılında yaklaşık %64,84 olan okuryazarlık oranı, kadınlar arasında yükselirken(%84,36), erkekler arasında düşmektedir (%48,27). Oranların yükselmesinin nedeni eğitim sistemi ve ilişkili hizmetlerin başlangıcında olması ve yaşlı nesillerin eğitime uygun fırsatı olmamasıdır. Kırsal ve kentsel alanlarda okuryazarlık oranı farklılık göstermektedir. Kırsal alanda okuryazarlık oranı %83,65 iken, kentte %49,80'e düşmektedir. Bu farklar, erkekler ve kadınlar arasında ve kırsal ile kent arasında farklılık gösterir. 1987 nüfus sayımına göre okuryazarlık oranı %39,75'e düşmüştür ve yine erkekler ve kadınlar ile kırsal ve kentsel alanlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Kadınlarda okuryazarlık oranı, hem kırsal hem de kentsel alanda yükselirken, kırsal alanda kentsel alandan daha yüksektir.

2012 yılı saha araştırmasının sonuçları, oranın düştüğünü göstermektedir. Nüfusun yaklaşık olarak %6,99'una düşerken, kadınlarda %9,34'e yükselirken, erkeklerde %4,68'e düşmektedir. Genel olarak, kırsal alanda %8,95'e yükselirken, kentsel alanda %6,58'e düşmektedir. Bu farklılık, okuryazarlık kampanyaları ve programlarının kentsel alanda kırsaldan daha geniş ve düzenli olmasından kaynaklanmaktadır. "Okur yazar" durumunda ise oranlar oldukça yüksektir ve yaklaşık olarak %17,20'ye ulaşmaktadır. Bu oranlar erkeklerle kadınlar arasında, kırsal ve kentsel arasında farklılık göstermektedir. Erkeklerde çok daha yüksekken, kadınlarda düşmektedir ve aynı şekilde kentsel alanda kırsaldan daha fazla yükselmektedir. 1987 nüfus sayımına göre oran %22,29'a yükselmiştir ve bu da kırsal ve kentsel alanlarda erkeklerle kadınlar arasında farklılık göstermektedir. 2012 yılı saha araştırmasının sonuçlarına göre oran %19,44'e düşmüştür, ancak kadınlarda erkeklere göre daha fazla yükselmekte ve kırsal alanda daha fazla artmaktadır. "İlköğretim" durumunda ise oranın artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 1977 ve 1987 sayımlarına göre oran sırasıyla %10,14'ten %15,85'e yükselmiştir ve genel olarak oranın erkeklerde kadınlardan daha fazla yükseldiği ve aynı şekilde kentsel alanda kırsaldan daha fazla arttığı görülmektedir.

2012 yılı saha araştırmasının sonuçlarına göre oran oldukça yükselmiş ve yaklaşık olarak %25,35'e ulaşmıştır. Bu oranlarda erkeklerle kadınlar arasında farklılık olsa da kırsal alanda kentsel alandan daha yüksektir. Bu oranların yükselmesi, katılımcı

sayısının artması ve bu eğitim seviyesine dahil olan yaşlı nüfus gruplarının varlığıyla ilişkilendirilebilir. Ortaokul ve lise seviyesi, birleştirilmiş olarak, oranların artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. 1977 ve 1987 sayımlarına göre oran %3,78'den %6,29'a yükselmiştir ve erkeklerde kadınlardan daha fazla, kentsel alanda kırsaldan daha fazla artmaktadır. 2012 yılı saha araştırmasının sonuçlarına göre oran büyük ölçüde yükselerek %33,11'e ulaşmıştır ve bu artış, orta yaş grubu ve genç yetişkinler arasındaki nüfusun artışıyla ilişkilendirilebilir. Mesleki okullar için, oranlar 1977 ve 1987 sayımlarına göre %1,23'ten %2,55'e ve %3,01'e yükselmiştir ve oranlar erkeklerde kadınlardan daha fazla, kentsel alanda kırsaldan daha fazla artmaktadır. Diploma sahibi olanların oranı ise %0,40'tan %1,18'e ve %5,21'e yükselmiştir. Bu oranlar erkeklerde kadınlardan daha fazla, kentsel alanda kırsaldan daha fazla artmaktadır.

Üniversite mezuniyetine sahip olanların oranı, başlangıçta %0,77 olarak kaydedilmiş olup daha sonra sırasıyla %1,02 ve %0,88 seviyelerine yükselmiştir. İlköğretim, ortaokul, mesleki okullar, diploma, lisans ve yüksek lisans gibi eğitim düzeylerindeki oranlar, okur-yazarlık seviyelerindeki düşüşe rağmen artış eğilimi göstermektedir. Bu, toplumsal ve ekonomik açıdan ilçenin lehine olan bir eğilimdir. Ancak eğitim seviyesi ile doğurganlık arasında ters bir ilişki bulunması, demografik durumu etkilemektedir. Yüksek lisans derecesine sahip olanların oranı ise 1977 ve 1987 nüfus sayımlarıyla 2012 yılı saha araştırması sonuçlarına göre %0,03'ten %0,12'ye kadar yükselmiştir. Bununla birlikte ilçe nüfusunun eğitim durumu olumlu bir eğilim göstermekle birlikte, özellikle geleceğe yönelik öğrenci beklentileri ve yeni yaş gruplarının eğitime katılım yaşı göz önünde bulundurulduğunda eğitim hizmetlerinde bazı sorunlar olduğu söylenebilir.⁶³

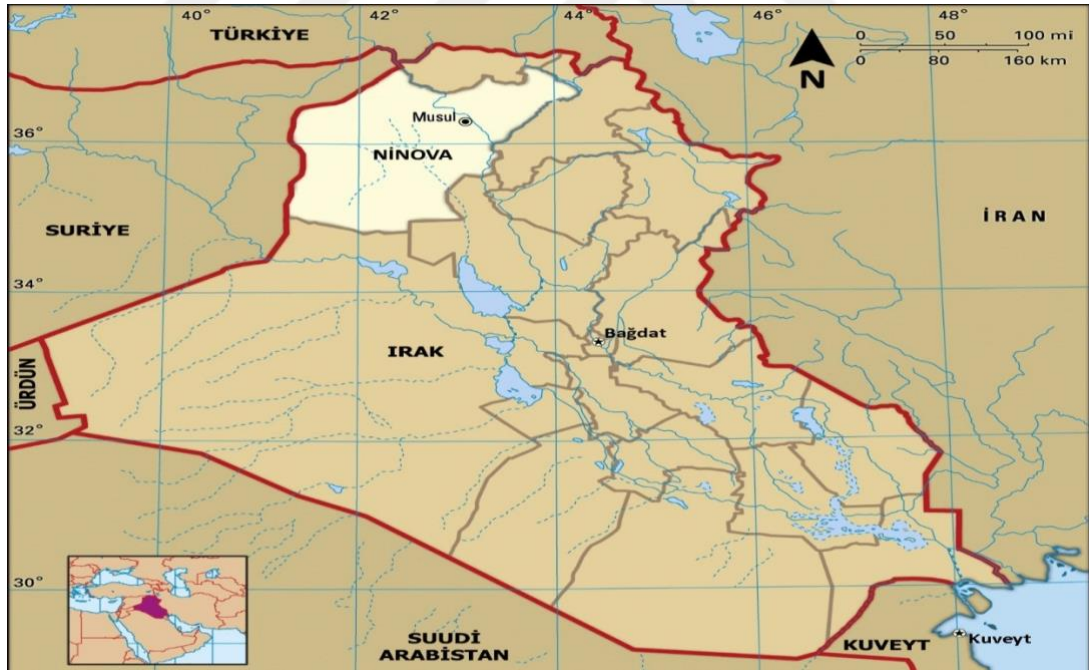
4.3.3. Etnik, Irksal veya Mezhepsel Özellikler

Nüfus analizinde, etnik oluşum (ırksal, dini, dil) ana kollarından sonra önemli demografik özelliklerden biridir. Coğrafyacılar, bu oluşumların yayılmasını (dağılımını), mekansal farklılıklarını ve demografik fenomenlere doğrudan veya

⁶³ Hassan S. Salim, *Erbil Şehrinde Eğitim Hizmetlerinin Tüm Mekansal Dağılımının Coğrafi Analizi*, Salahaddin Üniversitesi, Doktora Tezi, Erbil 2012, s. 32-35.

dolaylı etkilerini incelemektedirler. Genel olarak, Irak nüfus sayımları (1947, 1957, 1965) Irak veya Musul şehrinin etnik oluşumu hakkında yeterli ayrıntıları ortaya koymamıştır. Ancak 1977 ve 1987 nüfus sayımları, bu yönlerle ilgili herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Bu nedenle etnik özelliklere odaklanan 1957 ve 1965 nüfus sayımlarının verilerinden yararlanılmıştır. Ayrıca saha araştırması da etnik özellikler hakkında sorular içermiştir. İl içinde etnik gruplar arasında büyük farklılıklar olmasına rağmen, etnik çeşitlilik ön plandadır. Musul, antik İpek Yolu'nun bir parçası olarak topraklarının bir kısmını içermesi veya temsil etmesi gibi coğrafi konumuna sahiptir. İran, Fars ve Anadolu toprakları arasındaki bağlantı noktasıdır ve hala bu rolü oynamaktadır. Ayrıca Musul, Irak'ın Türkiye ve İran ile olan ana ticaret yollarını temsil etmesinin yanı sıra dalgalı, alçak ve yüksek bölgeler arasında bir geçiş bölgesidir. Aşağıda, Musul'daki etnik oluşumun kısa bir analizi verilmektedir.⁶⁴

Harita 4.1. Ninova'nın lokasyon haritası

Kaynak: Yazar tarafından 03.05.2023 tarihinde oluşturulmuştur.

⁶⁴ Tomlinson, s. 19.

4.3.3.1. Ulusal ve Dilsel Kompozisyon

Etnik gruplar genellikle kendi dillerine sahip olurlar ve verileri birbirlerini ifade eder şekilde ortaktır. Bu nedenle genellikle verileri ortak bir şekilde incelenir ve özellikle coğrafi analizde incelenir. İlde bulunun çeşitli etnik gruplar şunlardır:

Kürtler: Kürtlerin kökeni büyük ölçüde yanıltıcı ve sistematik bir şekilde çarpıtılmaktadır. Bazı kaynaklar Kürtlerin kökenini Türklere, dağ Türklerine, Farslara, Hintlilere ve hatta Araplara dayandırmıştır. Buna karşın bazı kitaplar, tarihçiler ve konuyla ilgili araştırmacılar, Kürtlerin kökeninin bu etnik gruplardan bağımsız olduğunu ve Hint-Avrupa kökenli Kütlerin Kardokh'a dayandığını belirtmişlerdir.⁶⁵

Araplar: Bölgeye göç eden ve Sami kökenli olan kabile gruplarından oluşurlar.⁶⁶

Türkmenler: Türk kökenli olup Çin sınırlarından Irak ve Levant bölgelerine kadar toprakları dolaşan kabilelerden türemişlerdir ve bir kısmı Osmanlı hakimiyeti dönemine kadar uzanır.

Ermeniler ve Süryaniler: Bu gruplar, Doğu Türkiye bölgelerinden zulme maruz kaldıktan sonra bölgeye göç eden gruplardır.

Kürt nüfusu, 1957'de yaklaşık %89, 1965'te %86,33 ve 2012'de %95,46 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. Bu oran, Arap grubuna ve Türkmen grubuna kıyasla büyük bir farkla artış göstermektedir. 1957 ve 1965 sayımlarına göre Arap ve Türkmen grupları sıralamada yer değiştirdi, ancak 2012 yılındaki saha araştırması sonuçlarına göre Arap ve Türkmen grupları yer değiştirmiştir. Ermeni, Süryani, Keldani ve Süryaniler ise daha düşük oranlarda yer almaktadırlar. Coğrafi dağılıma gelince, Arap grup özellikle Kerkük sınırına yakın olan güneybatı bölgelerde yer almaktadır (özellikle Makmur ilçesinde). Türkmen grup ise il merkezi (Musul şehri) ve Kerkük iline yakın bölgelerde bulunmaktadır, Hristiyan azınlık grupları ise il merkezine ve Qosh ve Bartella gibi bölgelere yoğunlaşmıştır.

⁶⁵ Henry Field, *Anthropology Of Iraq*, Harvard University, Massachusetts 1952, s. 58.

⁶⁶ Al-Saadi, s. 55.

4.3.3.2. Dini Kompozisyon

Dinlerin coğrafi analizi, dini grupların verilerinin ve mekânsal çeşitliliklerinin analizine odaklanmaktadır. Musul, çeşitli dini grupları içermekte olup en belirgin ve yaygın olanlar İslam ve Hristiyanlık'tır. Bunun yanı sıra Yezidilik, Yahudilik, Sabiilik, Şebekilik, Kakailik, Alevilik, Bahailik gibi yaygınlığı ve takipçi sayısı daha az olan dini inançlar da bulunmaktadır. Tablo 4.11'de de görüleceği üzere, Müslümanlar ilin nüfusunun %97'sinden fazlasını oluştururken, onları Hristiyanlar ve diğer dinlere mensup kişiler takip etmektedir, özellikle Yezidiler ön sıralarda yer almaktadır.⁶⁷

Tablo 4.11: Musul'un nüfusunun yıllara göre dini yapısı (1957-2012)

Din	1957		1965		2012	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Müslümanlar	265984	97,29	345700	97,02	8235	97,83
Hristiyanlar	7198	2,63	8582	2,40	156	1,85
Yahudiler	1	0,00	47	0,01	-	-
Sabian	41	0,01	51	0,01	-	-
Ezidiler	20	0,00	41	0,01	23	0,27
Diğer dinler	2	0,00	53	0,01	3	0,03
Gösterilmiyor	137	0,05	1819	0,05	-	-
Toplam	273383		356293		8417	-

Kaynak: Planlama Bakanlığı, 2012

⁶⁷ Field, s. 58.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ninova'daki nüfus, 2010'dan 2014'e doğru artış eğilimindeyken, 2014'ten 2018'e doğru azalmaya başlamıştır. Kent, topraklarında yaşayan birçok insanın yoğun bir şekilde bulunduğu bir özelliğe sahiptir. 2013 istatistiklerine göre genel yoğunluk 92 kişi/km² olarak gerçekleşmiştir, ancak bu insanlar düzensiz bir şekilde dağılım göstermektedir. Çoğunluğu Musul'da yoğunlaşırken, batı bölgelerinde nüfus az ya da hiç bulunmamaktadır. Bu durum bölgenin kaynaklarının dağılımında dengesizlik yaratmakta, doğal, insani ve ekonomik açıdan bölgenin geri kalmasına ve devletin zayıflamasına yol açmaktadır. 2018 yılında ilçeler arasında en fazla nüfus kaybı yaşanan ilçe Sincar'dır. Nüfusu, 2014 yılında 308.314 kişiden 2018 yılında 125.005 kişiye düşmüştür.

İlin nüfusundaki azalış, 2014 yılında terör örgütü DAESH'in ilin kontrolünü ele geçirmesi ve ilin sakinlerinin diğer Irak illerine ve Avrupa ülkelerine göç etmesi sonucunda olmuştur. Ayrıca ilin çeşitli bölgelerinde yapılan çatışmalarda bir kısmı il sakinlerinin şehit olması sebebiyle nüfus azalmıştır. Şeyhan, Makhmur ilçeleri ile Kosh, Fayda nahiyeleri ve Tilkaif ilçeleri ise DAESH terör örgütünün buralara girmemesi nedeniyle 2010-2018 yılları arasında nüfus artışı yaşamışlardır.

Ninova vilayetinin konumu, Irak'ın kuzeyindeki ulaşım ağının merkezi ve stratejik bir öneme sahiptir. Musul, Irak'ı Akdeniz'e bağlayan kuzey Irak ulaşım düğümüdür. Bölgenin Suriye'ye komşu olması ve Türkiye'ye yakın olması, Irak-Suriye-Türkiye üçgeni içinde stratejik bir öneme sahiptir ve bu da bölgeye büyük bir stratejik önem kazandırmaktadır.

Ninova vilayeti, Anbar ve Maysan'dan sonra yüzölçümü açısından üçüncü sırayı almaktadır ve altı Irak ilinin toplam alanına eşittir. İl, insan gücü açısından önemli bir güce sahiptir ve Bağdat'tan sonra ikinci sırayı almaktadır. Bu, bölgedeki tüm ekonomik, güvenlik ve sosyal faaliyetlerde kullanılabilir potansiyeli ifade etmekte ve nüfusu dört ilin toplam nüfusuna denk gelmektedir.

Sınır bölgelerinde nüfusun azlığı veya yokluğu, bu bölgelerin kaçakçılık ve sızma için kolaylıkla kullanılabilir bölgeler haline gelmesine neden olmaktadır. Bu durum mevcut zamanda kaçakçılık ve terörist sızma faaliyetlerinin yoğun olduğu bir durumu açıklamaktadır ve bölgeler, devletin zayıf noktaları olarak kabul edilmektedir.

İlde kadınların sayısındaki büyük artış, ilin toplumsal yapısı için bir felaketi işaret etmektedir ve bu durum ileride sosyal, ekonomik ve güvenlik faaliyetlerine yansımaları olacaktır. İlde devam eden çatışma durumu, yerel hükümetin zayıflamasına yol açmış ve bu da ilin IŞİD'in eline düşmesinin nedenlerinden biri olmuştur. İldeki nüfus artışı ile karayolu ulaşımı alanındaki gelişme arasındaki ilişki geçmiş 80 yıl boyunca incelenmiştir. 1936'dan 2013'e kadar olan dönemde, nüfusun yıllık büyüme oranı yaklaşık %17,2 olarak hesaplanırken, aynı dönemde yolların büyüme oranı %10,6 olarak nüfus büyümesinden daha düşük kalmıştır.

Yolların rotaları, ildeki insan yerleşimi deseninde ve coğrafi dağılımında önemli bir rol oynamıştır. Çalışma, ildeki yerleşim alanlarının %35'inin ana yollar boyunca yer aldığını ve %46'sının ikincil yollar boyunca yer aldığını göstermektedir. Ayrıca ildeki ulaşım yollarının tarım ürünlerinin pazarlanmasında, ham ve hammadde taşınmasında fabrikalara ve endüstri ürünlerinin pazara taşınmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Musul şehrinden Ninova ovasına göç etmek zorunda kalan aileler, silahlı grupların tehdidi altında evlerini, işlerini, ticaretlerini ve eğitimlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. 2004-2008 dönemi, azınlıkların en yüksek göç oranının (%78,75) kaydedildiği bir dönem olarak kaydedilirken, 2009-2013 döneminde bu oran %21,25'e gerilemiştir.

Ninova ovası, zorla yerinden edilen aileler için bir yerleşim alanı olarak tercih edilmektedir. Bu tercih, güvenlik sağlanması, akrabaların veya tanıdıkların bulunması ve önceki yerleşim yerine yakınlık gibi faktörlere dayanmaktadır. Saha çalışmasıyla elde edilen örneklem verilerine göre Ninova ovasına göç eden ailelerin sayısı değişkenlik göstermektedir. Hamdaniya ilçesi, göç eden ailelerin sayısı

açısından birinci sırayı almaktadır ve bu ilçede bulunan aile sayısı 11.720 (%79,3) olup onu 1.873 (%12,7) aile ile Tel Kaif ilçesi ve 1.186 (%8) aile ile Şikhan ilçesi takip etmektedir.

Zorunlu göç, çekim bölgesinde birçok soruna yol açmıştır ve bunlardan biri konut sorunudur. Göç eden ailelerin çoğu başlangıçta akrabalarının köylerinde kalmış, bazıları gecekondü evlerine yerleşmiş ve diğerleri ise banliyölerde ve ilçelerde ev kiralamıştır. Göç eden aileler, elektrik, su, sağlık, belediye hizmetleri ve okullarda büyük eksikliklerle karşılaşmıştır.

Öneriler

1. Yıkılan bölgelerin yeniden inşası ve halka tazminat ödenmesi, insanların evlerine dönüşünü hızlandırmak için gereklidir.
2. İlçenin nüfus değişimlerini izlemek amacıyla sürekli güncellenen dijital bir nüfus veri tabanı oluşturulmalıdır, çünkü nüfus ekonomik, sosyal ve siyasi birçok değişkene bağlı olarak sürekli değişmektedir.
3. Hizmetlerin sağlanması, güvenliğin temin edilmesi, savaş ve DEAŞ işgali sonucu zarar gören şehirlerin yeniden inşası ve işsizlere iş imkanlarının sağlanması konusunda çalışmalar yapılmalıdır.
4. Zorla göç olgusunu azaltmaya yönelik kurumların oluşturulmasına odaklanılmalıdır, çünkü bu olgu Irak genelinde ve özellikle Ninova'da bir tehdit oluşturmaktadır.
5. Ninova'da güvenliği ve istikrarı sağlayabilecek yürütme, yasama ve yargı yetkisi sağlanmalıdır, zorla göç olgusunu azaltmak için bu önemlidir.
6. Göçmenlere temel hizmetlerin sağlanması, iş fırsatlarının yaratılması ve muhtaç ailelerin sosyal yardım ağlarından faydalanması için çalışmalar yapılmalıdır.
8. Ebeveynlerin genel olarak eğitime ve özellikle kız çocuklarının eğitime yönelik bakış açılarını değiştirmek için medya programlarını kullanarak eğitime devam etmeye teşvik edilmelidir.
9. Doğum kontrolü ve sağlık bakımı konularında özel bilimsel ve iletişim programlarıyla sağlık düzeyinin yükseltilmesi için çalışılmalıdır.

10. Kadının profesyonel yeteneklerini geliştirmeye ve sosyal rolüyle insanca bir yaşam sürmeye odaklanmak için sivil toplum kuruluşlarının dahil edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH Cemil Necib, “İrak Bölgelerinde Doğal Ormanlar”, *Basra Edebiyatı Dergisi*, cilt: 5, sayı: 3, 1971, ss. 196-223.
- ABU AYANEH Fathi Mohamed, *Population Geography*, BeDar Al-Nahda Al-Arabiya for Printing and Publishing, Beyrut 2000.
- ALAA Sayed Mahmoud, *Population From A Demographic Perspective*, Dar Al-Kutub, Bağdat 2008.
- AL-ABAIJİ Maysoon Thanoun, *Musul Atabeg Döneminde Musul Planları Çalışmasının Kaynağı*, Musul Işıkları, Musul 2013.
- AL-ANİ Khattab Sakkar ve AL-BARAZİ Nouri Khalil, *Irak Coğrafyası*, Bağdat Üniversitesi Yayınları, Bağdat 1979.
- AL-ANSARİ Fadel, *Nüfus Coğrafyası*, New Press, Şam 1986.
- AL-BAAJ Hadeel Tuman Mohammed ve KAZIM Haider Jawad, *Irak'ta Çocukların Zorla Yerinden Edilmesinin Sosyal ve Psikolojik Boyutları*, Dar Al-Kutub, Musul 2017.
- AL-BADRİ Munther Abdul Majeed, *Irak ve Suriye Şehirlerinin Nüfusu. Karşılaştırmalı Bir Coğrafi Çalışma*, Dar Al-Diaa, Halep 2007.
- AL-BADRİ Munther Abdul Majeed, *The Labor Force İn Iraq 1957-1977*, Bağdat Üniversitesi Doktora Tezi, Bağdat 1980.
- AL-DOURİ Munib Mashaan Ahmed, “Girit Kentine Zorunlu Göçün Özellikleri”, *El-Farahidi Edebiyatı Dergisi*, cilt: 21, sayı: 5, 2015, ss. 230-245.
- AL-GHABSHA Muthkher Sharif, *Ninova Vilayeti'nde Dört Mevsimin Üreme ve Ölüm Üzerine Etkisi*, Musul Üniversitesi, Tıp Diploması Tezi, Musul 1999.
- AL-HASANİ Fadel Baqir, “Modern Methods İn Classifying The Climate Of Iraq”, *Irak Coğrafya Derneği Dergisi*, cilt: IX, 1976, ss. 69-71.
- AL-HASNAWİ Jawad Kazım, *Saleh Al-Din ve Ninova Valiliği Nüfusunun Döneme Göre Coğrafi Dağılımı (1977-1997)*, Bağdat Üniversitesi, Doktora Tezi, Bağdat 2005.
- AL-ISSAWİ Fayez Mohamed, “Cezayir Nüfusu Demografik Bir Çalışma”, *Sanat Dergisi*, cilt: 52, 2003, ss. 23-54.
- ALİ Yunus Hammedi, *Demografinin İlkeleri*, Musul Üniversitesi Yayınları, Musul 2010.

- AL-JANABİ Hashem Khudair, *Kentsel Coğrafyada Bir Çalışma*, Dar Al-Kutub, Musul 1987.
- AL-JUMAILİ Amer Abdullah, *Belgesel Bir Çalışma ve Kültürel, Arkeolojik ve Dini Anıtların Işid Çeteleri Tarafından Tahrip Edilmesi*, Musul Üniversitesi Yayınları, Musul 2020.
- AL-KHAFAT Abd Ali ve AL-RİHANİ Abd Makhmour, *Nüfus Coğrafyası*, Basra Üniversitesi Yayınları, Basra 1986.
- AL-KHAFAT Abd Ali, *İslam Dünyası Demografik Gerçeklik ve Kalkınma Göstergeleri*, Dar Al-Diaa, Necef 2005.
- AL-KHAFAT Zaid Ali Hussein, “Babil Valiliği'ne Zorunlu Göç Olgusunun Coğrafi Boyutları”, *Beşeri Bilimler Dergisi*, cilt: 34, sayı: 4, 2017, ss, 5-13.
- AL-KHAYYAT Hasan, *Arap Körfezi Devletlerinin Nüfus Dengesi*, Dokümantasyon ve İnsani Araştırmalar Merkezi, Bağdat 1982.
- AL-MİQDAD Muhammed Refaat, *Population Geography*, Şam Üniversitesi Yayınları, Şam 2013.
- AL-MUSAWİ Musa Jaafar Radi, *Ninova Vilayeti'nin Coğrafi Özellikleri Siyasal Coğrafyada Bir Çalışma*, Al-Mustansiriya Üniversitesi, Bağdat 2013.
- AL-NAJM Diaa Jaafar Abdul Zara, *1997-2014 Dönemi Necef Valiliği'nde İnsani Gelişimin Nüfusun Yapısı ve Mekansal Dağılımı Üzerindeki Etkisi*, Kufa Üniversitesi, Doktora Tezi, Kufa 2016.
- AL-OBAİDİ Dhanoon Younis Abdullah ve AL-NAİSH Fawaz Hamid Hamo, *Ninova Vilayeti'nde Yüzey Suyunun Nüfus Dağılımına Etkisi*, Eğitim Koleji'nin İlk Bilimsel Konferansı, Wasit 2002.
- AL-SAADİ Abbas Fadel, *Nüfus Coğrafyası Bölüm 1*, Dar Al-Kutub Müdürlüğü, Bağdat 2007.
- AL-SAMMAK Muhammad Azhar, *Irak, Bölgesel Çalışma) Bölüm 1*, Dar Al-Kutub Basım ve Yayıncılık Müdürlüğü, Musul 1985.
- AL-TAİE Ahmed Talal Khader, *Ninova Valiliği'nde Endemik İnşaat Endüstrileri Gelişimi ve Sorunları*, Musul Üniversitesi, Doktora Tezi, Musul 2012.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, *Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu, İstatistiksel Veriler ve Hayati Oranlar için Diğer Yöntem ve Teknikler*, Birleşmiş Milletler, New York 1994.
- CARR Michael, *New Patterns Process And Change In Human Geography*, Thomas Nelson, London 1997.
- ÇELEBİ Ali Abdul Razzaq, *Nüfus Sosyolojisi*, Üniversite Bilgi Merkezi, İskenderiye 1989.

- FIELD Henry, *Anthropology Of Iraq*, Harvard University, Massachusetts 1952.
- HAGEL Lahib, *Irak'ta Yerinden Edilme Krizi*, Dar Al-Kutub, Musul 2016.
- HUSSEİN Adnan Al-Sayed, *Çağdaş Dünya'nın Jeopolitik, Ekonomik ve Demografik Coğrafyası*, Üniversite Araştırmaları, Yayıncılık ve Dağıtım Vakfı, Beyrut 1996.
- İSMAİL Ahmed Ali, *Demografinin Temelleri ve Coğrafi Uygulamaları*, Dar Al-Thaqafa for Publishing and Distribution, Kahire 1997.
- JONES Huw, *Population Geography*, Sage publication Ltd., London 2004.
- KHAN Najma, *Quanttativ Methods İn Geographical Research*, Concept Publishing Company, Concept Publishing Company, New Delhi 1998.
- KHAWAJA Khalid Zuhri, *Irak'ta Doğum ve Ölüm Kayıtlarının Tamamlanmasının Değerlendirilmesi*, Nüfus Bülteni No. 48, Ürdün 2000.
- MURDOCK Steve, *Demographics A Guide to Methods and Data Sources for Media Business and Government*, Paradigm Publishers, London 2006.
- NEWBOLD K.B., *Population Geography Tools And Issues*, Row Man and Little Field Publishers Inc., USA 2010.
- NİNOVA VİLAYETİ, *Genel Nüfus Sayımı Ön Sonuçları, İstatistik Özeti*, Merkezi İstatistik Bürosu, Musul 1997.
- PLANLAMA BAKANLIĞI, *Sanayi İstatistikleri*, Ninova Valiliği Merkezi İstatistik Bürosu, Musul 2009.
- RASHWAN Hussein Abdel Hamid, *Population and Society, A Study in Population Sociology*, Dar Al-Wafa for Printing and Publishing, İskenderiye 2011.
- RAŞİD Wissam Ahmed., "Kerkük Şehri Nüfusunun Özelliklerinin Kartografik Temsili", *El-Adab Dergisi*, cilt: 115, sayı: 26, 2016, ss. 56-65.
- REED Holly, *Forced Migration And Undocumented Migration And Development*, CUNY Institute for Demographic Research, New York 2018.
- SELİM Hassan, *Erbil Şehrinde Eğitim Hizmetlerinin Tüm Mekansal Dağılımının Coğrafi Analizi*, Salahaddin Üniversitesi, Doktora Tezi, Erbil 2012.
- SİNHA V.C, ve ZACHARIA Eric, *Elements Of Demography*, Allied Publishers Private Limited, New Delhi 2005.
- SMİTH T, Lane, *Fundamentals Of Demography*, (Çev: Mohamed El-Sayed GHALLAB and Fouad ISKANDAR), Modern Egyptian Office, İskenderiye 1971.

TOMLINSON Ralph, *Population Dynamics Causes And Consequences Of World Demographic Change*, Random House, New York 1965.

ULUSLARARASI GÖÇ ÖRGÜTÜ, *Irak'ta Yerinden Edilme, Entegrasyon Öniindeki Engeller*, Uluslararası Göç Örgütü, Irak 2013.

UNSTEAD John Frederick, *A World Survey From Human Aspect, Astigmatic Regional Gography*, Institution Civil Engineers, London 1961.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	
Adı Soyadı	HUSSEİN ALQIROT
Doğum Yeri	
Doğum Tarihi	

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Musul Üniversitesi
Fakülte	Eğitim Fakültesi
Bölüm	Coğrafya

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Coğrafya Anabilim Dalı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YDS () YÖKDİL (...) TOEFL (...) EILTS (..)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Etlik Şehir Hastanesi
Görevi/Pozisyonu	Uluslararası Personel- Tercüman
Tecrübe Süresi	5 Yıl